

XXVIII. Letní škola klasických studií

Praha 1.–4. 7. 2020

Kabinet pro klasická studia
Filosofického ústavu AV ČR

ve spolupráci s Evangelickou
teologickou fakultou UK

a Asociací učitelů klasických
jazyků ALFA

O překládání a vykládání Bible

„Rozumíš tomu, co čteš?“ (Sk 8,30)

1. července

2. července

Přednáška

9.00–12.00

**FILIP ČAPEK A
DAVID R. MOULIS, ETF UK**

Biblická archeologie – mezi
texty a kontexty

Polední přestávka

Přednáška

14.00–15.30

MARTIN PRUDKÝ, ETF UK

Člověk obrazem Božím?
Význam jednoho z biblických
antropologických konceptů

Přednáška

13.30–14.45

**VERONIKA VEJVODOVÁ,
NÁRODNÍ MUZEUM**

Biblické písně Antonína
Dvořáka a dochovaná skladate-
lova náboženská knihovna

Přednáška

15.45–17.15

**JAN A. DUS
CENTRUM BIBLICKÝCH
STUDIÍ FLÚ AV ČR – ETF UK**

Biblické apokryfy ve výtvarné
reflexi

Přednáška

15.00–16.15

**ROBERT DITTMANN
FF UK**

Bible kralická šestidílná: překlad
a jazyková charakteristika

Dílna

od 16.30

PRESENTACE DATABÁZÍ
z projektu Antika a česká kultu-
ra (www.olympos.cz) a elektro-
nické verze Slovníku středověké
latiny (<http://lb.ics.cas.cz>)

Přednáška

16.30–17.45

MIREIA RYŠKOVÁ, KTF UK

Prvotní církve a svědectví
biblických textů

Koncert

Koncert pěveckého sboru
Philokallia pod vedením Maria
Christou

3. července

Překladačská dílna

9.00–12.00

VÁCLAV ČERMÁK
SLŮ AV ČR – FF UK

Cyrlometodějská překladačská dílna

Přednáška

13.30–14.45

AMÁLIE BULANDROVÁ
FF MU

Liturgické drama Ordo
Prophetarum v kostele
Notre-Dame-la-Grande

Přednáška

15.00–16.15

DAVID PEROUTKA
FF UJEP

Bible jako prostor svobody
podle karmelitánské spirituality

Přednáška

16.30–17.45

ZUZANA VÍTKOVÁ, ETF UK

Koptština jako jazyk biblických
překladů, apokryfů, gnostických
textů i biblické magie

4. července

Překladačská dílna

9.00–12.00

JAN ROSKOVEC
CENTRUM BIBLICKÝCH
STUDIÍ FLŮ AV ČR – ETF UK

Slovo, smysl, moc nebo čin?
K překladu a výkladu Janova
prologu

Exkurze

14.00

EXKURZE S ODBORNÝM
VÝKLADEM

Kláster premonstrátů
na Strahově

O překládání a vykládání Bible

„Rozumíš tomu, co čteš?“ (Sk 8,30)

Snad žádný text neovlivnil evropské dějiny a kulturu tak jako Bible, původně posvátná kniha starých Izraelitů. Český výraz Bible pochází z řeckého označení pro „knihy“ – což nám připomíná, že Bible není jen kniha, je to celá knihovna. Překládání Bible šlo ruku v ruce s jejím výkladem od nejstarších dob. První část biblické knihovny, v křesťanské tradici označovaná jako Starý zákon, byla sepsána hebrejsky, ale již ve starověku si ji Židé žijící v alexandrijské diaspoře, přeložili do řečtiny. Tak vznikla tzv. Septuaginta, jež se o dvě století později stala nejužívanější Biblí prvních křesťanů. Nejslavnějším překladem Bible do latiny je tzv. Vulgata z pera sv. Jeronýma.

Mohutný vliv na evropskou kulturu měly pak překlady do tzv. vernakulárních jazyků – v našem kontextu vzpomeňme na překladatelský výkon sv. Metoděje či na zásadní kulturní a jazykový vliv Bible kralické, která nedávno oslavila 400 výročí svého vzniku.

Bible je – společně s řeckou filosofií a římským právem – základním pilířem evropské kultury. Hudba a výtvarné umění vděčí za mnoho významných děl právě biblické inspiraci tvůrců.

Kabinet pro klasická studia FLÚ AV ČR ve spolupráci s Evangelickou teologickou fakultou UK a s odborníky z Centra biblických studií seznámí posluchače letošní Letní školy klasických studií s mnoha způsoby, jak Bible utvářela evropskou společnost a kulturu.

ANOTACE PŘEDNÁŠEK A DÍLEN

AMÁLIE BULANDROVÁ

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Liturgické drama Ordo Prophetarum v kostele Notre-Dame-la-Grande

Přednáška vychází z výzkumu výzdoby románského kostela Notre-Dame-la-Grande v Poitiers, konkrétně jeho skulpturálního vlysu na západním průčelí (1100-1130) a románských fresek z části dochovaných v presbytáři kostela.

Ikonografická analýza jmenovaných prvků odhalila dva dramatické texty z dvanáctého století coby možné zdroje inspirace – Hru o Adamovi a drama Ordo Prophetarum. Cílem je proto zaměřit se na souvztažnost vizuálního programu kostela, venkovního i vnitřního, a pojednat jej v kontextu předpokládaného inscenování zmíněných dramatických textů.

Snahou je tedy pokusit se uvažovat o zachované výzdobě kostela jako o „scénografickém řešení“ v rámci produkce liturgického dramatu. S tím souvisí otázky typu: komu byla hypotetická divadelní produkce určena? Kdo ji mohl realizovat a za jakým účelem? Mohla dochovaná výzdoba fungovat jako připomínka konkrétní inscenace i dávno po jejím skončení? Pokud ano, co bylo jejím cílem? Apod.

FILIP ČAPEK – DAVID R. MOULIS

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Biblická archeologie - mezi texty a kontexty

Cílem dílny je s pomocí několika ukázkových příkladů seznámit posluchače s postupem interpretace dějin starověkého Izraele jako procesem, do něhož jsou zahrnuty jako hmotný dokladový materiál jak prameny nepísemné povahy, tak texty.

ROBERT DITTMANN

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Bible kralická šestidílná: překlad a jazyková charakteristika

Přednáška představí nejdůležitější a nejrozsáhlejší překlad bible do starší češtiny, Bibli kralickou šestidílnou, její místo v české tradici, překladatelský postup (zejména v Novém zákoně a jeho dalších vydáních) a jazykové ztvárnění a dále nastíní její vliv na pozdější translace doma i v zahraničí.

VÁCLAV ČERMÁK

Slovanský ústav AV ČR – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Cyrilometodějská překladatelská dílna

Stručnou formou bude představeno staroslověnské písemnictví, které bylo přeloženo pro potřeby cyrilometodějské misie na Velkou Moravu z řeckých a latinských předloh. Představeny budou zejména překlady biblických knih a jejich rukopisné dochování. Pozornost bude věnována také překladatelským postupům nejstarších slovanských překladů z klasických jazyků a otázce formování staroslověňštiny, prvního knižního jazyka Slovanů. Součástí dílny bude stručné uvedení do hlaholského a cyrilského písma s možností vyzkoušet si způsob psaní hlaholského a cyrilského písma a četba snazších úryvků staroslověnského překladu evangelií (v přepisu do latinky) ve srovnání s novočeským překladem. (Zájemce budou mít možno pracovat také c řeckou a latinskou paralelou).

ROBERT DITTMANN

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Bible kralická šestidílná: překlad a jazyková charakteristika

Přednáška představí nejdůležitější a nejrozsáhlejší překlad bible do starší češtiny, Bibli kralickou šestidílnou, její místo v české tradici, překladatelský postup (zejména v Novém zákoně a jeho dalších vydáních) a jazykové ztvárnění a dále nastíní její vliv na pozdější translace doma i v zahraničí.

JAN A. DUS

Centrum biblických studií AV ČR – Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Biblické apokryfy ve výtvarné reflexi

Návštěvníci galerií na celém světě obdivují obrazy, k jejichž plnému pochopení je důležitá znalost jak antické mytologie, tak i motivů křesťanské tradice. Mezi nimi pak zvláštní skupinu tvoří motivy apokryfní, které nenalezneme přímo v Bibli, ale ve spisech, které na biblické látky navazují.

MARIOS CHRISTOU

Vystudoval skladbu na Pražské konzervatoři u prof. Jiřího Gemrota (v letech 2005-2010) a na pražské HAMU u prof. Václava Riedlbaucha (v letech 2008-2011). Dirigování na Pražské konzervatoři u Hynka Farkače a sbormistrovství u Miroslava Košlera (v letech 2005-2010) a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy obor hudební výchova a sbormistrovství u Marka Valáška (v letech 2001-2006).

V letech 2006-2010 absolvoval doktorské studium v oboru hudební teorie a pedagogika, disertační práce na téma „duchovní minimalismus“ (Holy Minimalism, Arvo Pärt, Henryk Górecki).

V roce 2005 založil vokálně-instrumentální těleso Philokallia, jehož je uměleckým vedoucím. Těleso se skládá z ženského pěveckého sboru a hudebníků, kteří se zaměřují převážně na soudobou hudbu a hudbu pravoslavných autorů. Od roku 2006 je sbormistrem chrámového sboru pravoslavného chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze. V roce 2010 založil hudební festival pravoslavné hudby Archaion kallos („Starobylá krása“), který se koná každoročně v říjnu v chrámu svatých Cyrila a Metoděje. Zabývá se hudební teorií (byzantská hudba, duchovní minimalismus ad.), zejména pak duchovní vokální tvorbou skladatelů Arvo Pärta, Henryka Mikołaje Góreckého, či Alfreda Schnittkeho a také hudbou byzantských autorů. Přednáší teorii pravoslavné (byzantské a postbyzantské) hudby na HTF UK v Praze.

DAVID PEROUTKA

Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně

Bible jako prostor svobody podle karmelitánské spirituality

Významné postavy tereziánského karmelu svým příkladem a naukou ukazují, že Bible se netýká našeho života pouze jako zdroj „norem“ pro víru a praxi, ale také jako interpretační klíč k našemu konkrétnímu životu. Biblické podněty k nám mluví vždy novým a jedinečným způsobem: pomáhají nám přetavovat prožitek či děj v duchovní zkušenost a objevovat své osobní povolání. Terezie z Avily, Jan od Kříže a Terezie z Lisieux nás svým příkladem učí číst v zrcadle Písma vlastní život velmi svobodně, a to navzdory kdysi rozšířenému strachu ze „soukromých“ výkladů Bible.

MARTIN PRUDKÝ

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Člověk obrazem Božím? Význam jednoho z biblických antropologických konceptů

Přednáška představí různé koncepty (stvoření) člověka jako imago dei (Gn 1,26 a související texty) hned od nejstarších verzí textu a od nejstarších vykladačů až po současné „sekularizované“ koncepty nezciitelné lidské důstojnosti a základů individuálních lidských práv.

JAN ROSKOVEC

Centrum biblických studií AV ČR – Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Slovo, smysl, moc nebo čin? K překladu a výkladu Janova prologu

Překladatelská dílna

Čtvrté z kanonických evangelií má neobvyklý začátek: jeho prvních 18 veršů tvoří zvláštní poetický text, hymnus o slovu („logu“). Má zřejmě funkci předehry, která jaksi předem zpracovává příběh evangelia jinými prostředky. S výkladem, ale už i překladem této básně jsou spojeny zajímavé problémy, které budeme sledovat na různých variantách dochovaného řeckého textu, jeho starověkém překladu do latiny (tzv. Vulgátě) i na moderních českých překladech. A možná přijde ke slovu i Goethe.

MIREIA RYŠKOVÁ

Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Prvotní církev a svědectví biblických textů

Od Ježíšova společenství učedníků po organizované církevní obce. Vznik církevních obcí, jak dosvědčují novozákonní texty, nebyl jednorázovým aktem, nýbrž souvisel se šířením evangelia do různých prostředí v měnících se kulturních a sociálních podmínkách. Novozákonní texty podávají svědectví zejména o obcích v Syropalestině, Malé Asii a Řecku, částečně i Římě, tedy především ve východních oblastech římské říše. Přednáška se bude zabývat i sociokulturními aspekty vzniku obcí.

VERONIKA VEJVODOVÁ

Národní muzeum

Biblické písně Antonína Dvořáka a dochovaná skladatelova náboženská knihovna

Přednáška bude zaměřena na zpracování předlohy biblických textů do písňového cyklu Biblické písně, které Dvořák komponoval během svého pobytu v New Yorku v roce 1894. Představeny budou dochované notové rukopisy a další prameny k této pozoruhodné skladbě. Pozornost bude věnována také části skladatelovy knihovny, která zahrnuje náboženské knihy – modlitební knížky a několik exemplářů Biblí.

ZUZANA VÍTKOVÁ

Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy

Koptština jako jazyk biblických překladů, apokryfů, gnostických textů i biblické magie

V koptštině, která se etablovala jako literární jazyk křesťanského Egypta, se nám zachovalo mnoho textů raného i středověkého křesťanství, které dokumentují jeho vývoj i rozmanitost. Přednáška na základě vybraných ukávek představí nejprve egyptské biblické rukopisy, dále pak nejdůležitější nálezy koptských překladů starověkých apokryfů a gnostických textů (rukopisy z Nag Hammádí, Berlínský gnostický kodex, kodex Askewův, kodex Tchacos) s ohledem na jejich pojetí biblických příběhů, dále pak původní koptskou literární apokryfní tradici (např. texty přiřazované žánru „deníky apoštolů“, Pilátovský cyklus) a nakonec se na Bibli a příběhy a citáty z ní podíváme v jejím „praktickém“ užití v koptské magii.

Člověk obrazem Božím?

Martin Prudký

Výskyt a význam jednoho z biblických antropologických konceptů

Martin Prudký • Letní škola klasických studií • Praha, 1. července 2020

Gn 1,26–30: Bůh stvořil člověka/adama k obrazu svému

MT		pracovní překlad MT	Septuaginta	Vulgata
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים	26a	I řekl Bůh: (b)	καὶ εἶπεν ὁ θεός	et ait
נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ	b	„Učiňme člověka k obrazu našemu (3× pl.!) jako zpodobení naše! “	ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν √	faciamus hominem ad imaginem √ et similitudinem nostram
וַיְרִדוּ בְדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכִלְמַת הָאָרֶץ וּבְכָל-הָרֶמֶשׂ עַל-הָאָרֶץ	c	Ať panují (pl.!) nad rybami moře a nad ptáky nebes a nad dobytkem a nad celou zemí a nad všemi plazí a nad všemi plazí plazícími se po zemi.“	καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς	et praesit piscibus maris et volatilibus caeli et bestiis universaeque terrae omnique reptili quod movetur in terra
וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם וַיְבָרֵךְ אֹתָם אֱלֹהִים	27a	I stvořil Bůh člověka k obrazu svému; k obrazu Božímu/Boha stvořil jej.	καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον √ √ κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν	et creavit Deus hominem ad imaginem suam ad imaginem Dei creavit illum
וַיְבָרֵךְ אֹתָם אֱלֹהִים	c	samce a samici stvořil je.	ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς	masculum et feminam creavit eos
	28a	I požehnal jim Bůh.	καὶ ἡλόγησεν αὐτούς ὁ θεός	benedixitque illis Deus
וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים	b	I řekl jim Bůh: (e)	λέγων √	et ait √
פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ וּבְכִשְׁהָ	c	„Ploďte se a množte se a naplňte (tu) zemi a podmaňte ji!“	αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς	crescite et multiplicamini et replete terram et subcitate eam
וַיְרִדוּ בְדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל-חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל-הָאָרֶץ	e	A panujte nad rybami moře a nad ptáky nebes a nad vším živým plazícím se po zemi.“	καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς	et dominamini piscibus maris et volatilibus caeli et universon animantibus quae moventur super terram
	f	→ Gn 9,1,7; 26,22; 35,11; Ex 1,7; 23,30; Jr 23,3		

זֶה – סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם	1a	Toto je kniha rodů člověka/adama.	αὕτη ἡ βίβλος γενεσέως ἀνθρώπων	hic est liber generationis Adam
בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ	b	V den, kdy Bůh stvořil člověka/adama, učinil jej k podobě Boží , → 1,27	ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν	in die qua creavit Deus hominem ad similitudinem Dei fecit illum
זָכָר וּנְקֵבָה – בְּרָאָם	2a	samce a samici stvořil je. → 1,27	ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς	masculum et feminam creavit eos
וַיְבָרֵךְ אֹתָם	b	A požehnal je. → 1,28	καὶ εὐλόγησεν αὐτούς	et benedixit illis
וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמֵם אָדָם	c	A provolal jejich jméno: „Člověk/Adam!“	καὶ ἐπωνόμασεν τὸ ὄνομα αὐτῶν Ἀδὰμ .	et vocavit nomen eorum Adam
בְּיוֹם הַבְּרָאָה: ס	e	– v den, kdy oni byli stvořeni. → 1,31b	ἡ ἡμέρα ἐποίησεν αὐτούς	in die qua creati sunt
וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּנְמָתָה שָׁנָה	3a	I žil Člověk/Adam sto třicet let	ἔζησεν δὲ Ἀδὰμ διακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη	vixit autem Adam centum triginta annis
וַיֻּלְדַּ בְּדְמוּתוֹ בְּצַלְמֵנוּ	b	a zplodil k podobě své . → 1,27 podle obrazu svého [syna]. → 4,25	καὶ ἐγέννησεν κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ	et genuit ad similitudinem et imaginem suam
וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ	c	A provolal jeho jméno: „Sét!“	καὶ ἐπωνόμασεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σῆθ	vocavitque nomen eius Seth
שֵׁת:	d	→ 4,25		

Gn 2,7 + 3,19: člověk je prach ze země

וַיִּצְרֵן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם עֹפֶר מִן-הָאֲדָמָה	2,7a	tu utvořil Hospodin Bůh člověka/adama, prach ze [zemské] půdy,	καὶ ἐπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χούην ἀπὸ τῆς γῆς	formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terrae
וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשֵׁמַת חַיִּים	b	a vdechl do jeho nosu dech života.	καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς	et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae
וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה	c	I stal se člověk/adam živou bytostí.	καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν	et factus est homo in animam viventem
כִּי-עָפָר אֶתָּה	3,19c	Zajisté/Neboť prach jsi	ὅτι γῆ εἶ	quia pulvis es
וְאַל-עָפָר תָּשׁוּב	d	a do prachu se navrátíš.	καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει	et in pulverem revertetis

Gn 9,1-7: Bůh požehnal Noemu a jeho synům & tabuizoval prolít krev člověka

<p>וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים / וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים / וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים</p>	<p>1a</p>	<p>I požehnal Bůh Noemu a jeho synům</p>	<p>καὶ ἠλόγησεν ὁ θεὸς τὸν Νῶε καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ</p>	<p>benedixitque Deus Noe et filiis eius</p>
<p>וַיֹּאמֶר לָהֶם</p>	<p>b</p>	<p>a řekl jim:</p>	<p>καὶ εἶπεν αὐτοῖς</p>	<p>et dixit ad eos</p>
<p>פְּרוּ וּרְבוּ וּמלאוּ אֶת־הָאָרֶץ:</p>	<p>c d e</p>	<p>„Plodte a množte se a naplňte zemi! <i>formule →1,28</i></p>	<p>αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς +</p>	<p>crescite et multiplicamini et implete terram</p>
<p>וּמִוֹרָאֵם וְהַתְּקֵם - הָיָה עַל כָּל־חַיֵּי הָאָרֶץ / וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם / בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל־דָּגַי הַיָּם בְּיַדְכֶם - נִתְּנוּ: וַיֹּאדְ אֱתֵדְמְכֶם / לִנְפְשֵׁיכֶם - אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה - אֲדַרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אֶחָיו - אֲדַרְשׁ / אֶת־נַפְשׁ הָאָדָם: שֶׁדָּם דָּם הָאָדָם - בְּאָדָם דְּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בַצֵּלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם:</p>	<p>2a b 5a b c 6a b 7a b c d</p>	<p>A bázeň z vás a děs z vás at' <i>padne</i> na všechnu zvěř země a na všechno ptactvo nebes, - všechno, co se hýbe po půdě zemské, a všechny ryby moře! Do vaší ruky jsou vydáni. <i>formule vydání</i> A ovšem, vaši krev, pro vaše životy, budu vyhledávat! Z ruky vši zvěře ji budu vyhledávat! A z ruky člověka/adama, z ruky <i>každého</i> muže, bratra jeho, budu vyhledávat život člověka/adama. Kdo by prolil krev člověka/adama, člověkem/adamem bude krev jeho prolita, neboť k obrazu Božímu učinil člověka/adama A vy <i>nymi</i> plodte <i>variace formule →1,28</i> a množte se hemžete se po zemi a množte se po ní!“</p>	<p>καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν καὶ ὁ φόβος ἔσται ἐπὶ πάντιν τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐπὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης ὑπὸ χεῖρας ὑμῶν δέδωκα καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ καὶ ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται ὅτι ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον 1. sg!</p>	<p>et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae et super omnes volucres caeli cum universis quae moventur in terra omnes pisces maris manui vestrae traditi sunt sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum et de manu hominis de manu viri et fratris eius requiram animam hominis quicumque effuderit humanum sanguinem fundetur sanguis illius ad imaginem quippe Dei factus est homo</p>

Literatura:

a) komentáře
 B. T. ARNOLD, *Genesis* (The New Cambridge Bible Commentary), Cambridge University Press: Cambridge 2009.
 W. BRUEGGEMANN, *Genesis: A Bible Commentary for Teaching and Preaching* (Interpretation), John Knox Press: Atlanta 1982.
 K. DEURLOO, *A Commentary on Genesis: The Book of Beginnings*, Paulist Press: Mahwah 2004.
 P. DUBOVSKÝ (ed.), *Genesis* (Komentáře k Starému zákonu 1), Dobrá kniha: Trnava 2008.
 J. CH. GERTZ, *Das erste Buch Mose (Genesis). Die Urgeschichte Gen 1–11* (Das Alte Testament Deutsch 1), Göttingen 2018.
 V. P. HAMILTON, *The Book of Genesis. Chapters 1–17* (New International Commentary on the Old Testament), Eerdmans: Grand Rapids 1990.
 M. PRUDKÝ, *Genesis I: 1,1 – 6,8 Když na počátku Bůh řekl do tmy...* (ČEK SZ 1/1), Praha 2018.
 A. SCHÖLE, *Die Urgeschichte (Gen 1 – 11)* (Zürcher Bibelkommentare AT 1,1), Theologischer Verlag: Zürich 2009.
 G. J. WENHAM, *Genesis 1–15* (Word Biblical Commentary 1), Word Books: Dallas 1987.
 C. WESTERMANN, *Genesis 1–11* (BK AT 1/1), Neukirchener Verlag: Neukirchen – Vluyn 1974.

b) ostatní
 W. A. M. BEUKEN, "The Human Person in the Vision of Genesis 1–3: A Synthesis of Contemporary Insights", in: *Louvain Studies* 24 (1999), 3–20.
 D. BONATZ, "Was ist ein Bild im Alten Orient? Aspekte bildlicher Darstellung aus altorientalistischer Sicht", in: M. Heinz a D. Bonatz (Hrsg.), *Bild – Macht – Geschichte: Visuelle Kommunikation im Alten Orient*, Berlin 2002, 9–20.
 M. DICK, "Mezopotamské kultické sochy: svátostné setkání s božským", in: *Tesáno do kamene, psáno na pergamen, tištěno na papír*. SaT č. 13 (2008), 69–90.
 W. GROSS, "Art. Image of God I. (Hebrew Bible/Old Testament)", in: D. C. Allison – C. Helmer e. a. (Eds.), *Encyclopedia of the Bible and its Reception. Vol. 12*, de Gruyter: Berlin / Boston 2016, 885–889.
 B. JANOWSKI, "Die lebendige Statue Gottes: Zur Anthropologie der priesterschriftlichen Urgeschichte," in: M. Witte (Hrsg.), *Gott und Mensch im Dialog: Festschrift für Otto Kaiser zum 80. Geburtstag*. Berlin: de Gruyter 2004, 183–214.
 O. KEEL, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament*, Neukirchen 1980, (3. Aufl.).
 M. KOCKERT, "Vom Kultbild Jahwes zum Bilderverbot", in: *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 106/4 (2009), 371–406.
 R. LUX, "Das Bild Gottes und die Götterbilder im Alten Testament", in: *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 110/2 (2013), 133–157.
 J. MIDDLEMAS, "The Prophets, the Priesthood, and the Image of God (Gen 1,26–27)", in: *Biblica* 97/3 (2016), 321–341.
 U. NEUMANN-GORSOLKE, "Art. Gottebenbildlichkeit (AT)", in: M. Bauks, K. Koenen a S. Alkier (Hrsg.), *Wissenschaftliches Bibellexikon im Internet* [http://www.bibelwissenschaft.de/wiblex/das-bibellexikon/], Stuttgart 2017.
 A. SCHELLENBERG, "Humankind as the «Image of God». On the Priestly predication (Gen 1:26–27; 5:1; 9:6) and its relationship to the ancient Near Eastern understanding of images", in: *Theologische Zeitschrift* 65/2 (2009), 97–115.
 A. SCHELLENBERG, *Der Mensch, das Bild Gottes?: Zum Gedanken einer Sonderstellung des Menschen im Alten Testament und in weiteren Altorientalischen Quellen* (ATANT 101), Zürich 2011.
 S. SCHROER – T. STAUBLI, "Bodily and Embodied: Being Human in the Tradition of the Hebrew Bible", in: *Interpretation* 67/1 (2013), 5–19.
 A. SCHÖLE, "Made in the 'Image of God': The concepts of divine images in Gen 1–3", in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 117/1 (2005), 515–534.
 A. SCHÖLE, "Uniquely Human: The Ethics of the Imago Dei in Genesis 1–11", in: *Toronto Journal of Theology* 27/1 (2011), 5–16.

Biblické apokryfy ve výtvarné reflexi

Jan Dus

Biblické apokryfy ve výtvarné reflexi (Jan A. Dus, jadus@etf.cuni.cz)
Přípravný materiál obsahuje

- čítanku pasáží vybraných z osmi spisů (pěti biblických a tří apokryfních), jež jsou zdrojem inspirace pro mnoho výtvarných děl;
- osm kopií známých i méně známých obrázků;
- a několik otázek a námětů k přemýšlení nad obojím:

- a) Dokážete spočítat, kolik zázračných (andělských) zvěstování se odehrává dohromady ve všech příbězích?
- b) A kolik v nich zaznívá kratších i delších chvalozpěvů?
- c) Co mají společného hlavní ženské postavy?
- d) Kde je Maria nazvána „královnou panen“?
- e) Co víme z Písma o Mariiných rodičích?
- f) Kde se vlastně Ježíš narodil?
- g) Koho chtěl zabít Herodes?
- h) Proč malý Ježíš uplácá právě dvanáct vrabčáků?

Dokážete na obrázcích identifikovat motivy, které pocházejí z některé textové ukázky? Například na osmi přiložených obrázcích v tomto pořadí?

1. Kdo je muž s křídly na prvním obrázku?
2. Co drží holčička na schodech?
3. Jaká tu panuje nálada?
4. Kdopak se dívá z ústraní?
5. Kdo je ten stařec, který drží dítě?
6. Proč tam vzadu poskakuje ten chlap?
7. Proč jsou na sedmém obrázku ptáci?
8. Kolik let je nejmladšímu účastníkovi přátelské debaty, která probíhá na posledním obrázku?

Doporučená literatura: Kol., *Novozákonní apokryfy I-III. (I. Neznámá evangelia; II. Příběhy apoštolů; III. Proroctví a apokalypsy)*, Praha: Vyšehrad, 2001, 2003, 2007.

Vybrané texty z osmi biblických a apokryfních spisů

Genesis 18,1-15; Soudců 13; 1. Samuelova 1; Matouš 1,18-2,23; Lukáš 1,5-2,52 (Český ekumenický překlad)

Protoevangelium Jakubovo 1-5; 7,1-8,1; 22-23; Pseudo-Tomášovo evangelium 2; 14-15; Pseudo-Matoušovo evangelium 8; 13-15; 20 (Novozákonní apokryfy I.)

TEXT 1 - Genesis 18,1-15

18,1 I ukázal se Hospodin Abrahamovi při božišti Mamre, když seděl za denního horka ve dveřích stanu. 2 Rozhlédl se a spatřil: Hle, naproti němu stojí tři muži. Jakmile je spatřil, vyběhl jim ze dveří stanu vstříc, sklonil se k zemi 3 a řekl: „Panovníku, jestliže jsem u tebe našel milost, nepomíjej svého služebníka. 4 Dám přinést trochu vody, umyjte si nohy a zasedněte pod strom. 5 Rád bych vám podal sousto chleba, abyste se posilnili; potom půjdete dál. Přece nepominete svého služebníka.“ Odvětili: „Učiň, jak říkáš.“

6 Abraham rychle odběhl do stanu k Sáře a řekl: „Rychle vezmi tři míry bílé mouky, zadělej a připrav podpopelné chleby.“ 7 Sám se rozběhl k dobytku, vzal mladé a pěkné dobytče a dal mládenci, aby je rychle připravil. 8 Potom vzal máslo a mléko i dobytče, jež připravil, a předložil jim to. Zatímco jedli, stál u nich pod stromem.

9 Pak se ho otázali: „Kde je tvá žena Sára?“ Odpověděl: „Tady ve stanu.“ 10 I řekl jeden z nich: „Po obvyklé době se k tobě určitě vrátím, a hle, tvá žena bude mít syna.“

Sára naslouchala za ním ve dveřích stanu. 11 Abraham i Sára byli staří, sešli věkem, a Sáře již ustal běh ženský. 12 Zasmála se v duchu a řekla si: „Když už jsem tak sešlá, má se mi dostat takové rozkoše? I můj pán je stařec.“

13 Tu Hospodin Abrahamovi řekl: „Pročpak se Sára směje a říká: ‚Což mohu opravdu rodit, když už jsem tak stará?‘ 14 Je to snad pro Hospodina nějaký div? V jistém čase, po obvyklé době, se k tobě vrátím a Sára bude mít syna.“

15 Sára však zapírala: „Nesmála jsem se,“ protože se bála. On však řekl: „Ale ano, smála ses.“

TEXT 2 - Soudců 13

13,2 Byl jeden muž ze Soreje, z danovské čeledi, jménem Manóach. Jeho žena byla neplodná a nerodila.

3 I ukázal se té ženě Hospodinův posel a řekl jí: „Hle, ty jsi neplodná, nerodila jsi, avšak otěhotníš a porodíš syna. 4 Proto se teď měj na pozor: nepij víno ani opojný nápoj a nejez nic nečistého. 5 Hle, otěhotníš a porodíš syna, ale jeho hlavy se nesmí dotknout břitva; ten chlapec bude od mateřského života Boží zasvěcenec. On začne vysvobozovat Izraele z rukou Pelištejců.“

6 Žena přišla povědět svému muži: „Přišel ke mně muž Boží; vypadal jako Boží posel, tak byl hrozný. Ani jsem se ho nezeptala, odkud je, a on mi své jméno nepověděl. 7 Řekl mi: ‚Hle, otěhotníš a porodíš syna. Nepij teď víno ani opojný nápoj a nejez nic nečistého, protože ten chlapec bude od mateřského života až do dne své smrti Boží zasvěcenec.‘“

8 Manóach prosil Hospodina: „Dovol prosím, Panovníku, nechť k nám znovu přijde muž Boží, kterého jsi poslal, a poučí nás, co máme dělat s chlapcem, který se má narodit.“

9 Bůh Manóacha vyslyšel a Boží posel přišel znovu k té ženě, právě když seděla na poli a její muž Manóach nebyl s ní. 10 Žena rychle běžela povědět o tom svému muži. Řekla mu: „Ukázal se mi ten muž, který ke mně onehdy přišel.“

11 Manóach šel hned za svou ženou, přišel k tomuto muži a otázal se ho: „Jsi ty ten muž, který mluvil k této ženě?“ On odpověděl: „Jsem.“ 12 Manóach řekl: „Nuže, až se splní tvá slova, na co je nutno u toho chlapce dbát a co s ním máme činit?“ 13 Hospodinův posel Manóachovi odpověděl: „Ať se žena varuje všeho, o čem jsem jí řekl. 14 Ať neokusí ničeho, co pochází z vinné révy. Nesmí pít víno ani opojný nápoj ani jíst něco nečistého. Ať bedlivě dbá na všechno, co jsem jí přikázal.“

15 Manóach řekl Hospodinovu poslu: „Dovol, abychom tě zdrželi a připravili ti kůzle.“ 16 Ale Hospodinův posel Manóachovi odpověděl: „I kdybys mě zdržel, nejedl bych z tvého pokrmu. Chceš-li však připravit zápalnou oběť, oběťuj ji Hospodinu.“ Manóach totiž nevěděl, že je to posel Hospodinův. 17 Manóach se ještě Hospodinova posla zeptal: „Jaké je tvé jméno? Rádi bychom tě poctili, až se splní tvá slova.“ 18 Ale Hospodinův posel mu odvětil: „Proč se ptáš na mé jméno? Je podivuhodné.“

19 Manóach vzal tedy kůzle a oběť přídatnou a obětoval na té skále Hospodinu a ten před Manóachem a jeho ženou učinil podivuhodnou věc: 20 Když totiž vystupoval plamen z oltáře k nebi, vystoupil v plameni z oltáře i Hospodinův posel. Jak to uviděli Manóach a jeho žena, padli tváří k zemi. 21 Potom se už Hospodinův posel Manóachovi a jeho ženě neukázal. Tehdy Manóach poznal, že to byl posel Hospodinův, 22 a řekl své ženě: „Určitě zemřeme, neboť jsme viděli Boha.“ 23 Jeho žena mu však odpověděla: „Kdyby nás chtěl Hospodin usmrtit, nepřijal by od nás oběť zápalnou ani přídatnou, nebyl by nám toto všechno ukázal, ani by nám teď neoznámil něco takového.“

24 I porodila ta žena syna a dala mu jméno Samson. Chlapec vyrostl a Hospodin mu žehnal.

TEXT 3 - 1 . Samuelova 1

1,1 Byl jeden muž z Ramatajim-sófímu, z Efrajimského pohoří; jmenoval se Elkána. Byl to Efratejec, syn Jeróchama, syna Elíhúa, syna Tochúa, syna Súfova. 2 Měl dvě ženy: jedna se jmenovala Chana a druhá Penina. Penina měla děti, Chana děti neměla.

3 Ten muž putoval rok co rok ze svého města, aby se klaněl Hospodinu zástupů a obětoval mu v Šílu. Tam byli Hospodinovými kněžími dva synové Elího, Chofní a Pinchas. 4 Když nastal den, kdy

Elkána obětoval, dával své ženě Penině i všem jejím synům a dcerám díly z obětí; 5 Chaně pak dával dvojnásobný díl, protože Chanu miloval; Hospodin však uzavřel její lůno, jen aby ji dráždila. 6 Její protivnice ji ustavičně urážela, že Hospodin uzavřel její lůno, jen aby ji dráždila.

7 Tak tomu bývalo každého roku. Pokaždé, když putovala do Hospodinova domu, tak ji urážela, že Chana pro pláč ani nejedla. 8 Její muž Elkána ji uklidňoval: „Chano, proč pláčeš? Proč nejíš? Proč jsi tak ztrápená? Což já pro tebe neznamenám víc než deset synů?“

9 Jednou, když v Šílu pojedli a popili, Chana vstala, zatímco kněz Élí seděl na stolci u veřejí Hospodinova chrámu, 10 a v hořkosti duše se modlila k Hospodinu a usedavě plakala.

11 Složila slib. Řekla: „Hospodine zástupů, jestliže opravdu shlédneš na ponížení své služebnice a rozpomeněš se na mne, jestliže na svou služebnici nezapomeneš, ale daruješ své služebnici mužského potomka, daruji jej tobě, Hospodine, na celý život; břitva se jeho hlavy nedotkne.“

12 Když se před Hospodinem tolik modlila, Élí dával pozor na její ústa. 13 Chana hovořila jen v srdci a pouze její rty se pohybovaly, ale její hlas nebylo slyšet, takže ji Élí pokládal za opilou. 14 Řekl jí proto: „Jak dlouho budeš opilá? Zanech už vína!“ 15 Ale Chana odpověděla: „Nikoli, můj pane; jsem žena hluboce zarmoucená. Nepila jsem víno ani jiný opojný nápoj, pouze jsem vylévala před Hospodinem svou duši. 16 Nepokládej svou služebnici za ženu ničemnou. Vždyť až dosud jsem mluvila ze své velké beznaděje a žalosti.“ 17 Élí odpověděl: „Jdi v pokoji. Bůh Izraele ti dá, zač jsi ho tak naléhavě prosila.“ 18 Ona na to řekla: „Kéž tvá služebnice najde u tebe milost!“

Potom ta žena šla svou cestou, pojedla a její tvář už nebyla smutná.

19 Za časného jitra se poklonili před Hospodinem a vraceli se. Když přišli do svého domu do Rámy, Elkána poznal svou ženu Chanu a Hospodin se na ni rozpomenul. 20 Chana otěhotněla, a než uplynul rok, porodila syna a pojmenovala ho Samuel (to je: Vyslyšel Bůh). Řekla: „Vždyť jsem si ho vyprosila od Hospodina.“

21 Ten muž Elkána putoval opět s celým svým domem, aby Hospodinu obětoval výroční oběť a splnil svůj slib. 22 Ale Chana s ním neputovala. Řekla svému muži: „Až bude chlapec odstaven, přivedu ho, aby se ukázal před Hospodinem a zůstal tam navždy.“ 23 Nato jí její muž Elkána odpověděl: „Učiň, co pokládáš za dobré. Zůstaň, dokud ho neodstavíš. Kéž Hospodin utvrdí své slovo!“ Žena tedy zůstávala doma a kojila svého synka, dokud ho neodstavila.

24 Když ho odstavila, vzala ho s sebou, a s ním tři býčky, jednu éfu bílé mouky a měch vína, a uvedla ho do Hospodinova domu v Šílu. Chlapec byl ještě malý. 25 Porazili býčka a uvedli chlapce k Élímu. 26 Chana řekla: „Dovol, můj pane, při tvém životě, můj pane, já jsem ta žena, která tu stála u tebe a modlila se k Hospodinu. 27 Modlila jsem se za tohoto chlapce a Hospodin mi dal, zač jsem ho tak naléhavě prosila. 28 Vyprosila jsem si ho přece od Hospodina, aby byl jeho po všechny dny, co bude živ. Je vyprošený pro Hospodina.“

TEXT 4 - Matouš 1,18-2,23

1,18 Narození Ježíše Krista se událo takto: Jeho matka Maria byla zasnoubena Josefovi, ale dříve než se sešli, shledalo se, že počala z Ducha svatého. 19 Její muž Josef byl spravedlivý a nechtěl ji vystavit hanbě; proto se rozhodl propustit ji potají.

20 Ale když pojal ten úmysl, hle, anděl Páně se mu zjevil ve snu a řekl: „Josefe, synu Davidův, neboj se přijmout Marii, svou manželku; neboť co v ní bylo počato, je z Ducha svatého. 21 Porodí syna a dáš mu jméno Ježíš; neboť on vysvobodí svůj lid z jeho hříchů.“ 22 To všechno se stalo, aby se splnilo, co řekl Hospodin ústy proroka: 23 ‚Hle, panna počne a porodí syna a dájí mu jméno Immanuel, ‘to jest přeloženo ‚Bůh s námi‘.

24 Když se Josef probudil ze spánku, učinil, jak mu přikázal anděl Hospodinův, a přijal svou manželku k sobě. 25 Ale nežili spolu, dokud neprodila syna; a dal mu jméno Ježíš.

Matouš 2,1 Když se narodil Ježíš v judském Betlémě za dnů krále Heroda, hle, mudrci od východu se objevili v Jeruzalémě a ptali se: 2 „Kde je ten právě narozený král Židů? Viděli jsme na východě jeho hvězdu a přišli jsme se mu poklonit.“ 3 Když to uslyšel Herodes, znepokojil se a s ním celý Jeruzalém; 4 svolal proto všechny velekněze a zákoníky lidu a vyptával se jich, kde se má Mesiáš narodit. 5 Oni mu odpověděli: „V judském Betlémě; neboť tak je psáno u proroka: 6 ‚A ty, Betlémě, v zemi judské, zdaleka nejsi nejmenší mezi knížaty judskými, neboť z tebe vyjde vévoda,

který bude pastýřem mého lidu, Izraele. “7 Tehdy Herodes tajně povolal mudrce a podrobně se jich vyptal na čas, kdy se hvězda ukázala. Potom je poslal do Betléma a řekl: 8 „Jděte a pátrejte důkladně po tom dítěti; a jakmile je naleznete, oznamte mi, abych se mu i já šel poklonit.“ 9 Oni krále vyslechli a dali se na cestu. A hle, hvězda, kterou viděli na východě, šla před nimi, až se zastavila nad místem, kde bylo to dítě. 10 Když spatřili hvězdu, zaradovali se velikou radostí. 11 Vešli do domu a uviděli dítě s Marií, jeho matkou; padli na zem, klaněli se mu a obětovali mu přinesené dary – zlato, kadidlo a myrhu. 12 Potom, na pokyn ve snu, aby se nevraceli k Herodovi, jinudy odcestovali do své země. 13 Když odešli, hle, anděl Hospodinův se ukázal Josefovi ve snu a řekl: „Vstaň, vezmi dítě i jeho matku, uprchni do Egypta a buď tam, dokud ti neřeknu; neboť Herodes bude hledat dítě, aby je zahubil.“ 14 On tedy vstal, vzal v noci dítě i jeho matku, odešel do Egypta 15 a byl tam až do smrti Herodovy. Tak se splnilo, co řekl Pán ústy proroka: ‚Z Egypta jsem povolal svého syna.‘ 16 Když Herodes poznal, že ho mudrci oklamali, rozlítil se a dal povraždit všechny chlapce v Betlémě a v celém okolí ve stáří do dvou let, podle času, který vyzvěděl od mudrců. 17 Tehdy se splnilo, co je řečeno ústy proroka Jeremiáše: 18 ‚Hlas v Ráma je slyšet, pláč a veliký nářek; Ráchel oplakává své děti a nedá se utěšit, protože jich není.‘ 19 Ale když Herodes umřel, hle, anděl Hospodinův se ukázal ve snu Josefovi v Egyptě 20 a řekl: „Vstaň, vezmi dítě i jeho matku a jdi do země izraelské; neboť již zemřeli ti, kteří ukládali dítěti o život.“ 21 On tedy vstal, vzal dítě i jeho matku a vrátil se do izraelské země. 22 Když však uslyšel, že Archelaos kraluje v Judsku po svém otci Herodovi, bál se tam jít; ale na pokyn ve snu se obrátil do končin galilejských 23 a usadil se v městě zvaném Nazaret – aby se splnilo, co je řečeno ústy proroků, že bude nazván Nazaretský.

TEXT 5 - Lukáš 1,5-2,52

1,5 Za dnů judského krále Heroda žil kněz, jménem Zachariáš, z oddílu Abiova; měl manželku z dcer Áronových a ta se jmenovala Alžběta. 6 Oba byli spravedliví před Bohem a žili bezúhonně podle všech Hospodinových příkazů a ustanovení. 7 Neměli však děti, neboť Alžběta byla neplodná a oba již byli pokročilého věku. 8 Když jednou přišla řada na Zachariášův oddíl a on konal před Bohem kněžskou službu, 9 připadlo na něj losem podle kněžského řádu, aby vešel do svatyně Hospodinovy a obětoval kadidlo. 10 Venku se v hodinu té oběti modlilo veliké množství lidu. 11 Tu se mu ukázal anděl Páně stojící po pravé straně oltáře, kde se obětovalo kadidlo. 12 Když ho Zachariáš uviděl, zdesil se a padla na něho bázeň. 13 Anděl mu řekl: „Neboj se, Zachariáši, neboť tvá prosba byla vyslyšena; tvá manželka Alžběta ti porodí syna a dáš mu jméno Jan. 14 Budeš mít radost a veselí a mnozí se budou radovat z jeho narození. 15 Bude veliký před Pánem, víno a opojný nápoj nebude pít, už od mateřského klína bude naplněn Duchem svatým. 16 A mnohé ze synů izraelských obrátí k Pánu, jejich Bohu; 17 sám půjde před ním v duchu a moci Eliášově, aby obrátil srdce otců k synům a vzpurné k moudrosti spravedlivých a připravil Pánu lid pohotový.“ 18 Zachariáš řekl andělovi: „Podle čeho to poznám? Vždyť já jsem stařec a moje žena je pokročilého věku.“ 19 Anděl mu odpověděl: „Já jsem Gabriel, který stojí před Bohem; byl jsem poslán, abych k tobě promluvil a oznámil ti tuto radostnou zvěst. 20 Hle, oněmíš a nepromluvíš až do dne, kdy se to stane, poněvadž jsi neuvěřil mým slovům, která se svým časem naplní.“ 21 Lid čekal na Zachariáše a divil se, že tak dlouho prodlévá v chrámě. 22 Když vyšel, nemohl k nim promluvit, a tak poznali, že měl v chrámě vidění; dával jim jen znamení a zůstal němý. 23 Jakmile skončily dny jeho služby, odešel domů. 24 Po těch dnech jeho manželka Alžběta počala, ale tajila se po pět měsíců a říkala si: 25 „Toto mi učinil Pán; sklonil se ke mně v těchto dnech, aby mne zbavil mého pohanění mezi lidmi.“ 26 Když byla Alžběta v šestém měsíci, byl anděl Gabriel poslán od Boha do galilejského města, které se jmenuje Nazaret, 27 k panně zasnoubené muži jménem Josef, z rodu Davidova; jméno té panny bylo Maria. 28 Přistoupil k ní a řekl: „Buď zdráva, milostí zahrnutá, Pán s tebou.“ 29 Ona se nad těmi slovy velmi zarazila a uvažovala, co ten pozdrav znamená. 30 Anděl jí řekl: „Neboj se, Maria, vždyť jsi nalezla milost u Boha. 31 Hle, počneš a porodíš syna a dáš mu jméno Ježíš. 32 Ten

bude veliký a bude nazván synem Nejvyššího a Pán Bůh mu dá trůn jeho otce Davida. 33 Na věky bude kralovat nad rodem Jákobovým a jeho království nebude konce.“

Maria řekla andělovi: „Jak se to může stát, vždyť nežiji s mužem?“ 35 Anděl jí odpověděl: „Sestoupí na tebe Duch svatý a moc Nejvyššího tě zastíní; proto i tvé dítě bude svaté a bude nazváno Syn Boží. 36 Hle, i tvá příbuzná Alžběta počala ve svém stáří syna a již je v šestém měsíci, ač se o ní říkalo, že je neplodná. 37 Neboť ‚u Boha není nic nemožného‘.“ 38 Maria řekla: „Hle, jsem služebnice Páně; staň se mi podle tvého slova.“ Anděl pak od ní odešel.

39 V těch dnech se Maria vydala na cestu a spěchala do hor do města Judova. 40 Vešla do domu Zachariášova a pozdravila Alžbětu. 41 Když Alžběta uslyšela Mariin pozdrav, pohnulo se dítě v jejím těle; byla naplněna Duchem svatým 42 a zvolala velikým hlasem: „Požehnaná jsi nade všechny ženy a požehnaný plod tvého těla. 43 Jak to, že ke mně přichází matka mého Pána? 44 Hle, jakmile se zvuk tvého pozdravu dotkl mých uší, pohnulo se radostí dítě v mém těle. 45 A blahoslavená, která uvěřila, že se splní to, co jí bylo řečeno od Pána.“

46 Maria řekla: „Duše má velebí Pána 47 a můj duch jásá v Bohu, mém spasiteli, 48 že se sklonil ke své služebnici v jejím ponížení. Hle, od této chvíle budou mne blahoslavít všechna pokolení, 49 že se mnou učinil veliké věci ten, který je mocný. Svaté jest jeho jméno 50 a milosrdenství jeho od pokolení do pokolení k těm, kdo se ho bojí. 51 Prokázal sílu svým ramenem, rozptýlil ty, kdo v srdci smýšlejí pyšně; 52 vladaře svrhl z trůnu a ponížené povýšil, 53 hladové nasýtil dobrými věcmi a bohaté poslal pryč s prázdnou. 54 Ujal se svého služebníka Izraele, pamětliv svého milosrdenství, 55 jež slíbil našim otcům, Abrahamovi a jeho potomkům navěky.“

56 Maria zůstala s Alžbětou asi tři měsíce a pak se vrátila domů.

57 Alžbětě se naplnil čas a přišla její hodina: narodil se jí syn. 58 A když uslyšeli její sousedé a příbuzní, že jí Pán prokázal tak veliké milosrdenství, radovali se spolu s ní. 59 Osmého dne se sešli k obřízce dítěte a chtěli mu dát po jeho otci jméno Zachariáš. 60 Jeho matka na to řekla: „Nikoli, bude se jmenovat Jan.“ 61 Řekli jí: „Nikdo z tvého příbuzenstva se tak nejmenuje!“ 62 Obrátili se na otce, jaké mu chce dát jméno. 63 On požádal o tabulku a napsal na ni: Jeho jméno je Jan. A všichni se tomu divili. 64 Ihned se uvolnila jeho ústa i jazyk a on mluvil a chválil Boha. 65 Tu padla bázeň na všechny sousedy a všude po judských horách se mluvilo o těchto událostech.

66 Všichni, kteří to uslyšeli, uchovávali to v mysli a říkali: „Čím toto dítě bude?“ A ruka Hospodinova byla s ním.

67 Jeho otec Zachariáš byl naplněn Duchem svatým a takto prorocky promluvil: 68 „Pochválen buď Hospodin, Bůh Izraele, protože navštívil a vykoupil svůj lid 69 a vzbudil nám mocného spasitele z rodu Davida, svého služebníka, 70 jak mluvil ústy svatých proroků od pradávna; 71 zachránil nás od našich nepřátel a z rukou všech, kteří nás nenávidí, 72 slitoval se nad našimi otci a rozpomenul se na svou svatou smlouvu, 73 na přísahu, kterou učinil našemu otci Abrahamovi, že nám dá, 74 abychom vysvobozeni z rukou nepřátel a prosti strachu 75 jej zbožně a spravedlivě ctili po všechny dny svého života. 76 A ty, synu, budeš nazván prorokem Nejvyššího, neboť půjdeš před Pánem, abys mu připravil cestu 77 a dal jeho lidu poznat spásu v odpuštění hříchů, 78 pro slitování a milosrdenství našeho Boha, jímž nás navštíví Vycházející z výsosti, 79 aby se zjevil těm, kdo jsou ve tmě a stínu smrti, a uvedl naše kroky na cestu pokoje.“

80 Chlapec rostl a sílil na duchu; a žil na poušti až do dne, kdy vystoupil před Izrael.

Lukáš 2,1 Stalo se v oněch dnech, že vyšlo nařízení od císaře Augusta, aby byl po celém světě proveden soupis lidu. 2 Tento první majetkový soupis se konal, když Sýrii spravoval Quirinius. 3 Všichni se šli dát zapsat, každý do svého města. 4 Také Josef se vydal z Galileje, z města Nazareta, do Judska, do města Davidova, které se nazývá Betlém, poněvadž byl z domu a rodu Davidova, 5 aby se dal zapsat s Marií, která mu byla zasnoubena a čekala dítě. 6 Když tam byli, naplnily se dny a přišla její hodina. 7 I porodila svého prvorozeného syna, zavinula jej do plenek a položila do jeslí, protože se pro ně nenašlo místo pod střechem.

8 A v té krajině byli pastýři pod širým nebem a v noci se střídali v hlídkách u svého stáda. 9 Náhle při nich stál anděl Páně a sláva Páně se rozzářila kolem nich. Zmocnila se jich veliká bázeň. 10 Anděl jim řekl: „Nebojte se, hle, zvěstuji vám velikou radost, která bude pro všechnen lid. 11 Dnes se vám narodil Spasitel, Kristus Pán, v městě Davidově. 12 Toto vám bude znamením: Naleznete děťátko v plenkách, položené do jeslí.“ 13 A hned tu bylo s andělem množství nebeských zástupů a

takto chválili Boha: 14 „Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj mezi lidmi; Bůh v nich má zalíbení.“

15 Jakmile andělé od nich odešli do nebe, řekli si pastýři: „Pojďme až do Betléma a podívejme se na to, co se tam stalo, jak nám Pán oznámil.“ 16 Spěchali tam a našli Marii a Josefa i to děťátko položené do jeslí. 17 Když je spatřili, pověděli, co jim bylo řečeno o tom dítěti. 18 Všichni, kdo to uslyšeli, užasli nad tím, co jim pastýři vyprávěli. 19 Ale Maria to všechno v mysli zachovávala a rozvažovala o tom. 20 Pastýři se pak navrátili, oslavující a chválíce Boha za všechno, co slyšeli a viděli, jak jim to bylo řečeno.

21 Když uplynulo osm dní a nastal čas k jeho obřízce, dali mu jméno Ježíš, které dostal od anděla dříve, než jej matka počala. Když uplynuly dny jejich očišťování podle zákona Mojžíšova, přinesli Ježíše do Jeruzaléma, aby s ním předstoupili před Hospodina – 23 jak je psáno v zákoně Páně: „vše, co je mužského rodu a otvírá život matky, bude zasvěceno Hospodinu – 24 a aby podle ustanovení Zákona obětovali dvě hrdličky nebo dvě holoubata. 25 V Jeruzalémě žil muž jménem Simeon; byl to člověk spravedlivý a zbožný, očekával potěšení Izraele a Duch svatý byl s ním. 26 Jemu bylo Duchem svatým předpověděno, že neužije smrti, dokud nespatří Hospodinova Mesiáše. 27 A tehdy veden Duchem přišel do chrámu. Když pak rodiče přinášeli Ježíše, aby splnili, co o dítěti předpovídal Zákon, 28 vzal ho Simeon do náručí a takto chválil Boha: 29 „Nyní propouštíš v pokoji svého služebníka, Pane, podle svého slova, 30 neboť mé oči viděly tvé spasení, 31 které jsi připravil přede všemi národy – 32 světlo, jež bude zjevením pohanům, slávu pro tvůj lid Izrael.“ 33 Ježíšův otec a matka byli plni údivu nad slovy, která o něm slyšeli. 34 A Simeon jim požehnal a řekl jeho matce Marii: „Hle, on jest dán k pádu i k povstání mnohých v Izraeli a jako znamení, kterému se budou vzpírat 35 – i tvou vlastní duší pronikne meč – aby vyšlo najevo myšlení mnohých srdcí.“ 36 Žila tu i prorokyně Anna, dcera Fanuelova, z pokolení Ašerova. Byla již pokročilého věku; když se jako dívka provdala, žila se svým mužem sedm let 37 a pak byla vdovou až do svého osmdesátého čtvrtého roku. Nevycházela z chrámu, ale dnem i nocí sloužila Bohu posty i modlitbami. 38 A v tu chvíli k nim přistoupila, chválila Boha a mluvila o tom dítěti všem, kteří očekávali vykoupení Jeruzaléma. 39 Když Josef a Maria vše řádně vykonali podle zákona Páně, vrátili se do Galileje do svého města Nazareta. 40 Dítě rostlo v síle a moudrosti a milost Boží byla s ním.

41 Každý rok chodívali jeho rodiče o velikonočních svátcích do Jeruzaléma. 42 Také když mu bylo dvanáct let, šli tam, jak bylo o svátcích obyčejem. 43 A když v těch dnech všechno vykonali a vraceli se domů, zůstal chlapec Ježíš v Jeruzalémě, aniž to jeho rodiče věděli. 44 Protože se domnívali, že je někde s ostatními poutníky, ušli den cesty a pak jej hledali mezi svými příbuznými a známými. 45 Když ho nenalezli, vrátili se a hledali ho v Jeruzalémě. 46 Po třech dnech jej našli v chrámě, jak sedí mezi učiteli, naslouchá a dává jim otázky. 47 Všichni, kteří ho slyšeli, divili se rozumnosti jeho odpovědí. 48 Když ho rodiče spatřili, užasli a jeho matka mu řekla: „Synu, co jsi nám to udělal? Hle, tvůj otec a já jsme tě s úzkostí hledali.“ 49 On jim řekl: „Jak to, že jste mě hledali? Což jste nevěděli, že musím být tam, kde jde o věc mého Otce?“ 50 Ale oni jeho slovu neporozuměli. 51 Pak se s nimi vrátil do Nazareta a poslouchal je. Jeho matka uchovávala to vše ve svém srdci. 52 A Ježíš prospíval na duchu i na těle a byl milý Bohu i lidem.

TEXT 6 - Protoevangelium Jakubovo

I.

1 V Dějinách dvanácti izraelských kmenů byl Joachim, velmi bohatý člověk — odevzdával Pánu dvojnásobné dary a říkal: „To co mám navíc, případně všemu lidu, a co slouží k mému očištění, případně Pánu, aby se nade mnou slitoval.“

2 Přišel veliký den Páně a synové Izraele přinášeli své dary. Proti němu se však postavil Ruben a řekl: „Nemáš právo jako první odevzdat své dary, protože z tebe nevzešlo Izraeli semeno.“ 3

Joachim se velmi zarmoutil a obrátil se k záznamům o dvanácti kmenech božího lidu a řekl: „Chci se podívat, jestli jsem sám, z koho nevzešlo Izraeli semeno.“ Hledal a zjistil, že všichni spravedliví dali vzejít v Izraeli svému semeni, a vzpomněl si na praotce Abraháma, jak mu na sklonku jeho dní dal Bůh syna Izáka. 4 Joachim se velmi zarmoutil a neukázal se před svou ženou, nýbrž odešel do

pustiny a tam tábořil a postil se čtyřicet dní a čtyřicet nocí a říkal si: „Nedotknu se jídla ani pití, dokud se mi neukáže Pán, můj Bůh, a jídlem i pitím mi bude modlitba.“

II.

1 Jeho žena Anna prožívala dvojí smutek a ronila dvojí slzy. Říkala: „Musím naříkat nad tím, že jsem ovdověla, a naříkat nad tím, že nemám děti.“

2 A přišel veliký den Páně a její služka Judith řekla: „Jak dlouho se budeš v duši trápit? Vždyť přišel veliký den Páně a nesmíš být smutná. Vezmi si tuhle stuhu do vlasů, kterou mi dala dozorkyně v dílně. Já si ji vzít nemůžu, protože jsem služka a ta stuha je jako pro královnu.“ 3 „Jdi pryč,“ řekla jí Anna, „tohle jsem nikdy nedělala — Pán mě příliš ponížil. Beztak ti ji dal nějaký darebák a tobě jde o to, abys mě zatáhla do svých nemravností!“ „Co bych tě proklínala,“ řekla jí na to Judith, „když už Pán uzavřel tvůj klín, takže nemůžeš dát Izraeli potomka!“

4 Anna se velmi zarmoutila. Svlékla si smuteční šaty, umyla si hlavu, oblékla si své šaty svatební a kolem deváté hodiny se vydala na procházku do zahrady. Uviděla vavřínu, usedla pod něj a modlila se k Bohu těmito slovy: „Bože našich otců, dej mi své požehnání a vyslyš moji prosbu, tak jako jsi požehnal Sáře a dal jsi jí syna Izáka.“

III.

1 Vzhledla k nebi, uviděla vrabčí hnízdo na vavřínu, propukla v pláč a říkala si: „Jak jsem nešťastná! Kdo mě to zplodil? Čí klín mě porodil? Synové Izraele mě zavrhlí, zesměšnili mě a vyhnali z chrámu. 2 Jak jsem nešťastná! Je na tom někdo jako já? Ani ti ptáci na nebi nejsou na tom jako já, protože ptáci na nebi ti rodí potomstvo. ...

IV.

1 A vtom stanul opodál boží posel a řekl jí: „Anno, Anno! Pán vyslyšel tvou prosbu; počneš a porodíš dítě a bude se o něm mluvit po celém světě.“ „Jako že je živ můj Pán a Bůh,“ řekla Anna, „ať už porodím chlapce nebo děvče, odevzdám ho Pánu, svému Bohu, a bude po celý život sloužit jemu.“

2 A vtom se objevili dva poslové: „Podívej,“ řekli, „tvůj muž Joachim přichází se svými stády!“ Posel Páně k němu totiž sestoupil a řekl mu: „Joachime, Joachime! Pán Bůh vyslyšel tvou prosbu, odejdi odsud. Tvá žena Anna počne.“ 3 A Joachim se vydal na cestu. Zavolal si pastýře a řekl jim: „Přiveďte mi deset beránek bez poskvrny a bez vady — budou pro Pána, mého Boha. A přiveďte mi dvanáct něžných telátek — budou pro kněží a pro radu starších. A sto kozlůtek bude pro všechny boží lid.“

4 A tak se Joachim dorazil se svými stády na cestu a Anna stála u brány, a když uviděla Joachima, jak přichází, vyběhla a pověsila se mu kolem krku. „Teď už vím, že mi Pán Bůh dal své veliké požehnání: byla jsem vdova a už vdova nejsem, byla jsem bezdětná a počala jsem dítě.“ Tu noc Joachim poprvé odpočíval ve svém domě.

V. ... 2 Pak přišel den jeho ženy Anny a ona v devátém měsíci porodila. Řekla porodní bábě: „Kdo se mi narodil?“ A ona řekla: „Děvče.“ A Anna řekla: „Tento den povznesl mou duši.“ A uložila svou dceru. A když nastal čas, Anna se očistila, nakojila dceru a dala jí jméno Maria. ...

VII.

1 Dceři přibýval měsíc za měsícem. Když jí byly dva roky, řekl Joachim: „Zaveďme ji do chrámu Páně, abychom splnili slib, který jsme mu dali, a aby ji nevzal sám a žádný dar by od nás nepřijal.“ A Anna řekla: „Počkejme, až jí budou tři roky, aby se děvčeti nestýskalo po otci a po matce.“ A Joachim řekl: „Tak počkáme.“

2 A když byly dceři tři roky, řekl Joachim: „Zavolejte židovské dcery bez poskvrny, ať každá zapálí pochodeň a stojí s ohněm v ruce, aby se má dcera neobrátila zpět a aby něco neodvedlo její srdce od chrámu Páně.“ Ony to udělaly a došli tak až do chrámu Páně. Přijal ji kněz, políbil ji a požehnal jí: „Pán vyzdvihl tvé jméno pro všechna pokolení. V tobě Pán na konci věků ukáže synům Izraele své vysvobození.“ 3 A postavil ji na třetí stupeň oltáře a Pán Bůh na ni seslal svou milost a její nohy se roztančily a celý dům Izraele v ní našel zalíbení.

VIII.

1 A rodiče odešli plni údivu, vzdávali Pánu Bohu chválu, že se jejich dcera neobrátila zpět. Maria rostla v chrámu jako holubice a přijímala potravu z rukou anděla. ...

XXII.

1 Když Herodes poznal, že ho mágové podvedli, rozzuřil se, poslal vrahy a řekl jim: „Nemluvňata, kterým jsou dva roky nebo méně, zabijete.“ 2 Když se Maria dozvěděla, že se vraždí nemluvňata, v hrůze vzala chlapce, zabalila ho do plátna a položila ho kravám do žlabu.

3 Také Alžběta, když se dozvěděla, že hledají Jana, vzala ho, vydala se do hor a rozhlížela se, kam ho má schovat. Ale nebylo, kam by se schovala, a Alžběta propukla v hlasitý pláč a volala: „Horo boží, vezmi si matku i s dítětem!“ Alžběta totiž nedokázala vystoupat vzhůru. A v tu chvíli se hora rozestoupila a vzala ji k sobě. A zářilo jim světlo: anděl Páně byl totiž s nimi a chránil je.

XXIII.

1 Ale Herodes Jana hledal a poslal sluhy k Zachariášovi a řekl mu: „Kde jsi ukryl svého syna?“ A on jim řekl: „Jsem služebníkem Božím a sloužím v chrámu Páně. Nevím, kde je můj syn.“ 2 A sluhové odešli a řekli to všechno Herodovi. A Herodes se rozzuřil a řekl: „Jeho syn chce vládnout Izraeli.“ A poslal je za ním zpět se slovy: „Řekni pravdu! Kde je tvůj syn? Ty víš, že tato tvá krev propadla mé moci!“ A sluhové odešli a vzkázali to všechno. 3 A Zachariáš řekl: „Bůh je mi svědkem, že když prolíješ mou krev, přijme k sobě Pán mého ducha, protože prolíješ krev nevinného na prahu chrámu Páně.“ A za úsvitu Zachariáše zabili a synové Izraele nevěděli, že byl zabit.

TEXT 7 - Pseudo-Tomášovo evangelium

II.

1 Tenhle Ježíš, když mu bylo jako klukovi pět let a přišla bouřka, tak si hrál u brodu přes potok a sváděl pramínky vody do rybníčků. A potom udělal, že ta voda byla najednou čistá, a to řekl jediné slovo. 2 Taky udělal bahýnko a z něj uplácácl dvanáct vrabčáků, a ona byla sobota, když to udělal. Byla tam i spousta jiných kluků, co si s ním hráli.

3 A jeden Žid, když viděl, co dělá Ježíš v sobotu, jak si tak hraje, tak hned běžel a povídá jeho otci Josefovi: „Podívej se, ten tvůj kluk je tam u potůčku, a vzal si tam bláto a uplácácl z něj dvanáct ptáčků, a nedodržuje tak sobotu!“ 4 A Josef běžel na to místo, a když to viděl, křikl na něj: „Co to děláš v sobotu, říká, když se to dělat nesmí?“ Jenže Ježíš zatleskal rukama a křikl na ty vrabčáky: „Tak zmizte!“ A ti vrabčáci vyletěli a s křikem zmizeli. ...

XIV.

1 Když Josef viděl, jak to klukovi myslí a kolik má let, že už je velký, začal zase myslet na to, že by se měl naučit číst a psát, a tak ho vzal a zavedl ho k jinému učiteli. A ten učitel řekl Josefovi:

„Nejdřív ho naučím řecky a pak hebrejsky.“ On ten učitel věděl, co všechno ten kluk zná, a měl z něj strach. A tak mu předepsal abecedu a věnoval se mu dlouhou dobu, ale on mu neodpovídal. 2 Ježíš mu pak řekl: „Jestli jsi opravdu učitel, a znáš dobře písmena, pověz mi o alfa a o jeho smyslu a já ti povím o beta.“ Ale učitel se zamračil a dal mu pohlavek. Kluka to zabolelo, pro krel ho a ten hned vypustil duši a padl čelem k zemi. 3 Pak se kluk otočil a šel domů. Josef se trápil a řekl jeho matce: „Ne abys ho pouštěla ze dveří, protože jak ho někdo rozzlobí, přijde o život.“

XV.

1 Po nějaké době zase jiný učitel, Josefův dobrý známý, řekl: „Pošli mi toho kluka do školy. Snad se mi podaří jít na něj po dobrém a naučit ho číst a psát.“ A Josef řekl: „Jestli si troufáš, bratře, vezmi si ho s sebou.“ A on ho vzal s sebou, strachy celý bez sebe, a kluk šel vedle něj, celý rád. 2 A když odvážně vstoupil do školy, našel tam knihu, která ležela na pultíku, vzal ji, ale ne četl písmena, co v ní byla. Jak otevřel pusu, promlouval z něj duch svatý a on vykládal zákony těm, co stáli okolo.

Seběhla se spousta lidí, stáli kolem, poslouchali ho a divili se té neobyčejné učenosti a pohotovosti jeho slov — že jako malé dítě pronáší takové věci. 3 Jak to Josef slyšel, vyděsil se a přiběhl do školy, protože si myslel, že se i tomuhle učiteli stane něco zlého. A učitel řekl Josefovi: „Bratře, víš, já jsem si toho kluka vzal jako žáka, ale v něm je plno boží milosti a moudrosti. A tak tě prosím, bratře, vezmi si ho domů.“

4 Když to kluk slyšel, hned se na něj usmál a řekl: „Žes tak správně promluvil a vydal jsi správné svědectví, uzdraví se díky tobě i ten, co přišel o život.“ A v tu chvíli se uzdravil ten druhý učitel. A Josef si kluka vzal a odvedl ho domů.

TEXT 8 - Pseudo-Matoušovo evangelium VIII.

Když (Maria) dospěla věku čtrnácti let a zavdávala příčinu k tomu, aby farizeové říkali, že existuje tradice, že žena už nemůže pobývat v Božím chrámě, našla se taková rada, aby byl poslán hlasatel ke všem izraelským kmenům, aby se všichni za dva dny sešli v Božím chrámě. Když se všichni lidé sešli, povstal kněz Abiathar a vystoupil na vyšší stupně chrámu, aby ho mohli slyšet a vidět všichni lidé; a když nastalo hluboké ticho, řekl: „Slyšte mě, synové Izraele, a dobře vnímejte má slova. Poté co byl tento chrám vystavěn Šalomounem, pobývaly v něm panenské dcery králů, proroků a nejvyšších kněží i velekněží; vyskytly se mezi nimi velké a obdivuhodné. Jakmile však dospívaly zákonem stanoveného věku, dostaly muže za manžele, respektovaly řád svých předchůdkyň a líbily se Bohu. Pouze Marie našla nový řád, jak se líbit Bohu, neboť slibuje Bohu, že zůstane pannou. Pokládám proto za dobré, abychom položili otázku a z Boží odpovědi se dozvěděli, komu má být svěřena, aby ji chránil.“

2 Taková řeč se tehdy zalíbila celému shromáždění. Kněží metali los o dvanáct kmenů Izraele a los padl na kmen Judův. A kněz řekl: „Příští den ať přijde každý, kdo nemá manželku, a přinese v ruce hůl.“ Tak se stalo, že Josef přinášel hůl spolu s mladými muži. A když odevzdali své hole nejvyššímu veleknězi, obětoval Bohu a dotazoval se na jeho vůli. Pán mu řekl: „Vlož hole ode všech do svatostánku, ať tam ty hole zůstanou. A přikáž jim, aby ráno za tebou přišli vzít si své hole zpět, a z horního konce jedné hole vyletí holubice a vznese se k nebi; v čí ruce ukáže vrácená hůl toto znamení, tomu ať je Marie svěřena do ochrany.“

3 Druhého dne všichni přišli velmi brzy a po vykonání zápalné oběti vstoupil velekněz do svatostánku a vynesl hole. Když je postupně rozdal a z žádné nevlétla holubice, zavěsil na sebe Abjatar dvanáct zvonečků, oděl se do kněžského roucha, vstoupil do svatostánku a zapálil tam obět'. Když pronášel modlitbu, zjevil se mu anděl a řekl: „Je tu kratičká hůl, kterou jsi považoval za nicotnou, a přece jsi ji sem položil spolu s ostatními: když ji vyneseš a odevzdáš, ukáže se na ní znamení, o němž jsem ti říkal.“ To byla právě hůl Josefova a s ním samotným nikdo nepočítal, poněvadž byl starý; aby ho náhodou nenutili ji přijmout, nechtěl se dožadovat své hole. Jak tam stál pokorně poslední, hlasitě na něho zavolal velekněz Abjatar: „Pojď a vezmi si svou hůl, neboť se čeká na tebe.“ A Josef se strachem přistoupil, protože ho nejvyšší velekněz volal tak hlasitě. Sotva vztáhl ruku, aby vzal svou hůl, hned z jejího vršku vylétla holubice bělejší než sníh, velice krásná; dlouho poletovala nad střechou chrámu a zamířila do nebe. 4 Tu všichni lidé starci blahopřáli slovy: „Dočkal ses štěstí ve svém stáří, že Bůh ukázal, že jsi hoděn přijmout Marii.“ Když mu pak kněží říkali: „Vezmi si ji, neboť z ce lého Judova kmene vyvolil Bůh tebe jediného“, začal se klanět Bohu, prosit je a stydlivě říkat: „Jsem starý a mám syny, nač mi dáváte tuhle dívku?“ ...

5 Tehdy Josef přijal Marii s jinými pěti dívkami, které s ní měly pobývat v Josefově domě. Byly to tyhle dívky: Rebeka, Sefora, Zuzana, Abigea a Zahel; kněží jim dali hedvábí, tkaninu fialově modrou, batist, tkaninu šarlachovou a purpurovou a plátno. Losovaly mezi sebou, na čem má která dívka pracovat; dopadlo to tak, že Marie dostala purpur na oponu Božího chrámu. Když ho brala, dívky jí řekly: „Ačkoli jsi nejmladší ze všech, zasloužila sis dostat purpur.“ A jak to říkaly jakoby žertem, začaly ji nazývat královnou panen. Když to tak mezi sebou dělaly, zjevil se uprostřed nich Boží anděl a řekl: „Nebude to řeč vyslovená jen žertem, ale bude zcela pravdivým proroctvím.“ Zděsily se tváří v tvář andělu a jeho slovům a prosily ji, aby jim prominula a modlila se za ně. ...

XIII. Příhodilo se za nějaký čas, že se podle nařízení císaře Augusta provádělo sčítání lidu, takže se každý hlásil tam, kde se narodil. To sčítání prováděl Cyrinus, místodržitel Sýrie. Josef s Marií se musel vypravit do Betléma, protože odtud pocházel on i Marie, z Judova kmene a z Davidova rodu i země. Když tedy šel Josef s Marií cestou vedoucí do Betléma, řekla Marie Josefovi: „Dvojit lid před sebou vidím, jeden pláče a druhý se raduje.“ Josef jí odpověděl: „Sed' a drž se na svém oslu a neved zbytečné řeči.“ Tu se před nimi zjevil nádherný chlapec, oděný do skvostného roucha, a řekl Josefovi: „Proč jsi řekl, že jsou zbytečné ty řeči o tom dvojitým lidu, o němž mluvila Marie? Viděla přece židovský lid plakat, neboť se odklonil od svého Boha, a pohanský lid se radovat, neboť se přiklonil k Bohu a dostal se do jeho blízkosti, jak slíbil našim otcům Abrahámovi, Izákovi a Jákobovi; přišel totiž čas, kdy se má z Abraháмова potomstva dostat požehnání všem národům.“

2 Když to ten anděl řekl, poručil oslu, aby zůstal stát, protože přišel čas porodu; a přikázal Marii, aby z toho zvířete slezla a vešla do podzemní jeskyně, kde nikdy nebylo světlo, ale pořád tma, protože se denní světlo dovnitř nedostalo. Ale jak tam Marie vešla, celá jeskyně se rozjasnila a jakoby tam bylo slunce, celá se rozzářila světlem; a jakoby tam bylo poledne, tak božské světlo jeskyni osvítilo; ani ve dne ani v noci tam božské světlo nechybělo, dokud tam byla Marie. A tam porodila chlapečka; když přicházel na svět, shromáždili se kolem andělů, a jen co se narodil, klaněli se mu a říkali: „Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle.“ 3 Josef byl už dlouho pryč, jak hledal porodní báby. Než se vrátil k jeskyni, Marie už dítě porodila. Josef Marii řekl: „Já jsem ti přivedl porodní báby Zelomi a Salome, stojí venku před jeskyní a kvůli té veliké záři se neodvažují sem vstoupit.“ Jak to Marie slyšela, usmála se. ...

6 I pastýři ovcí tvrdili, že viděli anděly, jak uprostřed noci zpívali píseň, chválili Boha na nebi a dobrořečili mu, a říkali, že se narodil spasitel pro všechny lidi, je to Kristus Pán, díky němuž bude Izraeli navrácena spása. I obrovská hvězda, velikosti nevídané nikdy od počátku světa, zářila nad jeskyní od večera až do rána. A proroci, kteří byli v Jeruzalémě, říkali, že ta hvězda znamená narození Krista, jenž obnoví zaslíbení nejen pro Izrael, ale i pro všechny národy.

XIV.

Dva dny poté, co se Pán narodil, vyšla Marie z jeskyně, vešla do stáje a položila dítě do jeslí, a vůl a osel mu vzdali úctu. Tehdy se splnila slova, která pronesl prorok Izajáš: „Vůl poznal svého majitele a osel jesle svého pána.“ Sama zvířata, jež ho měla mezi sebou, mu bez ustání vzdávala úctu. Tehdy se naplnilo slovo, které pronesl prorok Habakuk: „Poznají tě mezi dvěma zvířaty.“ Josef a Marie na tomto místě zůstali s dítětem tři dny.

XV.

Šestého den pak vešli do Betléma, a strávili tam sedmý den. Osmého dne při obřízce dostal chlapec jméno Ježíš, které vyslovil anděl, dříve než ho matka počala. Když skončily dny Mariina očistování podle Mojžíšova zákona, přivedl Josef nemluvně do Božího chrámu. A když nemluvně přijalo obřízku, obětovali za něj párek hrdliček a dvě holoubata. V chrámě byl muž Boží, dokonalý a spravedlivý, jménem Simeon, ve věku sto dvanácti let. Tomu Pán řekl, že nezakusí smrt, dokud neuvidí vtěleného Krista, Božího syna. ...

XX.

Třetího dne poté, co se vydali na cestu, padla na Marii únava, neboť slunce příliš páliło, a když viděla palmu, řekla Josefovi: „Odpochnu si trošku v jejím stínu.“ Josef jí rychle dovedl k palmě a sesadil z osla. Když se Marie posadila, pohlédla do koruny palmy plné ovoce a řekla Josefovi: „Je-li to možné, ráda bych dostala z těchto plodů z té palmy.“ Josef jí řekl: „Divím se ti, že to říkáš, vidíš přece, jak je tahle palma vysoká, a ty myslíš na to, že bys jedla z jejích plodů. Já spíš myslím na nedostatek vody, protože už se nám jí v měsících nedostává, a nemáme, z čeho bychom mohli občerstvit sebe i zvířata.“ Tu maličký Ježíš, který seděl s veselou tváří na klíně své matky, řekl palmě: „Ohni se, strome, a osvěž mou matku ze svých plodů.“ A na ta slova palma hned sklonila vrchol až k Mariiným nohám, tak z ní nasbírali plodů a všichni se jimi osvěžili. Když sesbírali všechno její ovoce, zůstávala skloněná, neboť čekala, aby se zvedla na rozkaz toho, na čí rozkaz se sklonila. Tehdy jí Ježíš řekl: „Vztyč se, palmo, a buď silná, a přidruž se k mým stromům, které jsou v ráji mého otce. Otevři však u svých kořenů pramen, který je skrytý v zemi, a ať z něho vytéká voda, abychom jí měli dost.“ A hned se palma vztyčila, a mezi jejími kořeny začal prýštit pramen křišťálové vody, studené a velmi dobré.

1

2

3

5

6

7

8

	Obrázky
1	Harmenszoon van Rijn Rembrandt (1606-1669), Andělé u Abrahama (1656), Teylers Museum, Haarlem
2	Andrea di Bartolo (cca 1360 - 1428), Uvedení Marie do chrámu (cca 1400), National Gallery of Art, Washington
3	Domenico Ghirlandaio (1449-1494), Svatba Marie a Josefa (1486-1490), Cappella Tornabuoni, Santa Maria Novella, Florence
4	Hieronymus Bosch (cca 1450 – 1516), Klanění králů (detail) (1510), Museo del Prado, Madrid
5	Harmenszoon van Rijn Rembrandt (1606-1669), Simeon s Ježíšem (1639 - skica), Historisch Museum, Amsterdam
6	Gerard David (cca 1460 – 1523), Odpočinek na útěku do Egypta (cca 1510), National Gallery of Art, Washington
7	Neznámý mistr (Švýcarsko), Ježíš oživuje ptáčky z hlíny (cca 1120), nástropní panel, Kirche St. Martin, Zillis
8	Albrecht Dürer (1471-1528), Ježíš mezi učenci (1506), Museo Thyssen Bornemisza, Madrid

Biblické písně Antonína Dvořáka

Veronika Vejvodová

Antonín Dvořák – Biblické písně, op. 99

PÍSEŇ	ČÍSLO ŽALMU A VERŠE
1. Oblak a mrákota jest vůkol něho	žalm 97, verš 2–6
2. Skrýše má a paveza má Ty jsi	žalm 119, verš 114, 115, 117, 120
3. Slyš, ó Bože! Slyš modlitbu mou	žalm 55, verš 2–3, 5–9
4. Hospodin jest můj pastýř	žalm 23, verš 1–4
5. Bože! Bože! Píseň novou	žalm 144, verš 9 a žalm 145, verš 2, 3, 5, 6
6. Slyš, ó Bože, volání mé	žalm 61, verš 2, 4, 5 a žalm 63, verš 2, 5 a 6
7. Při řekách babylónských	žalm 137, verš 1–5
8. Popatřiž na mne a smiluj se nade mnou	žalm 25, verš 16–18, 20
9. Pozdvihuji oči svých k horám	žalm 121, verš 1–4
10. Zpívejte Hospodinu píseň novou	žalm 96, verš 12 a žalm 98, verš 1, 4, 7, 8

I. Oblak a mrákota jest vůkol něho

Oblak a mrákota jest vůkol něho,
 spravedlnost a soud základ trůnu jeho.
 Oheň předchází jej a zapaluje
 vůkol nepřátele jeho.
 Zasvěcujít' se po okršku světa blýskání jeho;
 to vidouc země děsí se.
 Hory jako vosk rozplývají se
 před obličejem Hospodina,
 panovníka vší země.
 A slávu jeho spatřují všichni národové.

II. Skrýše má a paveza má Ty jsi

Skrýše má a paveza má Ty jsi,
 na slovo vzaté očekávám.
 Odstuptež ode mne, nešlechtníci,
 abych ostříhal příkázání Boha svého.
 Posiluj mne, bych zachován byl
 a patřil ku stanoveným Tvým ustavičně.
 Děsí se strachem před Tebou tělo mé,
 nebo soudů Tvých bojím se náramně.

III. Slyš, ó Bože, slyš modlitbu mou

Slyš, ó Bože, slyš modlitbu mou,
 neskrývej se před prosbou mou.
 Pozoruj a vyslyš mne,
 nebot' naříkám v úpění svém
 a kormoutím se.
 Srdce mé tesklí ve mně
 a strachové smrti přišli na mne
 a hrůza přikvačila mne.
 I řekl jsem: Ó bych měl křídla
 jako holubice,
 zaletěl bych a poodpočinul.
 Aj, daleko bych se vzdálil,
 a přebýval bych na poušti.
 Pospíšil bych ujíti větru
 prudkému a vichřici.

IV. Hospodin jest můj pastýř

Hospodin jest můj pastýř,
 nebudu míti nedostatku.
 Na pastvách zelených pase mne,
 k vodám tichým mne přivodí.
 Duši mou občerstvuje,
 vodí mne po stezkách
 spravedlnosti pro jméno své.
 Byt' se mi dostalo jíti
 přes údolí stínu smrti,
 nebudut' se báti zlého,
 nebo Ty se mnou jsi.
 A prut Tvůj a hůl Tvá,
 tot' mne potěšuje.

V. Bože! Bože! píseň novou

Bože! Bože! píseň novou
 zpívati budu Tobě na loutně
 a žalmy Tobě prozpěvovati.
 Na každý den dobrořečiti budu Tobě
 a chváliti jméno Tvé na věky věků.
 Hospodin jistě veliký jest
 a vší chvály hodný,
 a velikost jeho
 nemůž vystižena býti.
 O slávě a kráse a velebnosti Tvé
 i o věcech Tvých předivných mluviti budu.
 A moc přehrozných skutků Tvých
 všichni rozhlašovati budou.
 I já důstojnost Tvou
 budu vypravovati.

VI. Slyš, o Bože, volání mé

Slyš, o Bože, volání mé,
 pozoruj modlitby mé!
 Nebo jsi býval útočiště mé
 a pevná věže před tváří nepřítele.
 Budu bydleti v stánku Tvém na věky,
 schráním se v skrýši křídel Tvých.
 Bože! Bůh silný můj Ty jsi,
 tebe hned v jitře hledám,
 tebe žízní duše má,
 po Tobě touží tělo mé,
 v zemi žíznivé a vyprahlé,
 v níž není vody.
 A tak, abych Tobě dobrořečil
 a s radostným rtů prozpěvováním
 chválila by Tě ústa má.

VII. Při řekách babylonských

Při řekách babylonských,
 tam jsme sedávali a plakávali,
 rozpomínajíce se na Sion.
 Na vrby v té zemi
 zavěšovali jsme citary své,
 a když se tam dotazovali nás ti,
 kteříž nás zajali,
 na slova písničky, říkajíce:
 Zpívejte nám některou píseň Sionskou,
 odpovídali jsme:
 Kterakž bychom mohli zpívati
 píseň Hospodinovu
 v zemi cizozemců?
 Jestliže se zapomenou na tebe,
 Ó Jeruzaléme,
 ó zapomeniž i pravice má umění svého.

VIII. Popatříž na mne a smiluj se nade mnou

Popatříž na mne a smiluj se nade mnou
 neboť jsem opuštěný a ztrápený.
 Soužení srdce mého rozmnožují se,
 z úzkostí mých vyved' mne.
 Smiluj se nade mnou!
 Viz trápení mé a bídu mou
 a odpust' všecky hříchy mé.
 Ostříhej duše mé a vytrhni mne,
 at' nejsem zahanben,
 neboť v Tebe doufám.

IX. Pozdvihuji očí svých k horám

Pozdvihuji očí svých k horám,
odkud by mi přišla pomoc.
Pomoc má jest od Hospodina,
kterýž učinil nebe i zemi.
Nedopustít', aby se pohnouti
měla noha Tvá,
nebo nedřímet' strážný Tvůj.
Aj, nedřímet', ovšem nespí ten,
kterýž ostříhá Izraele.

X. Zpívejte Hospodinu píseň novou

Zpívejte Hospodinu píseň novou,
nebot' jest divné věci učinil.
Zvuk vydejte, prozpěvujte
a žalmy zpívejte.
Zvuč, moře, i to, což v něm jest,
okršlek světa, i ti, což na něm bydlí.
Řeky rukama plesejte,
spolu s nimi i hory prozpěvujte.
Plesej, pole, a vše, což na něm,
plesej, země, zvuč i moře,
i což v něm jest.

Bible kralická – překlad a jazyková charakteristika

Robert Dittmann

Když v době Karla IV. snad před polovinou 14. století vznikl spoluprací vynikajících intelektuálů té doby staročeský překlad bible, první kompletní překlad bible do slovanského jazyka a nejrozsáhlejší památka staré češtiny, byl to důležitý impuls k rozvoji spisovné, resp. kulturní psané češtiny. Byla to tehdy záležitost luxusní: cena iluminované bible se v té době vyrovnala ceně menšího panství. Čeština se tímto překladem zařadila na třetí nebo čtvrté místo v Evropě, po překladu francouzském (kolem r. 1250), italském (kolem r. 1300) a snad německém (podle nedávné hypotézy snad kolem r. 1330, určitě však v polovině 14. století), a až do konce středověku si udržela prvenství mezi živými slovanskými jazyky jako jediný rozvinutý spisovný jazyk. První český prvotisk celé bible, Bible Pražská z r. 1488, je pátým nejstarším takovým prvotiskem v evropských jazycích.² Tato bohatá tradice, odrážející se i na téměř třicetce známých celých rukopisných českých biblí (což je zhruba polovina zachovaných německých), vedla německého slavistu k tomu, že země Koruny české nedávno označil za *Bibellandschaft*.³ Ještě pro první gramatiky češtiny je ve slovanském kontextu typická jejich vazba na bibli, *biblicita*.⁴

Na vynikající tradici staročeských biblí navázala ve druhé polovině 16. století jednota bratrská impozantním překladem Bible kralické šestidílné, tzv. Šestidílkou, jež vycházela z bratrské tiskárně ukryté v Kralicích u Náměště nad Oslavou v letech 1579 až 1594. Tento nejznámější biblický překlad do češtiny je zároveň nejdelším českým humanistickým překladem a teologickým, překladatelským a jazykovým vrcholem celé české reformace. Šestidílka se stala vzorem vybroušené češtiny i jejího pravopisu na další staletí a rozhodujícím způsobem ovlivnila podobu novodobé spisovné češtiny kodifikované Dobrovského mluvnicí *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache* (1809, druhé vydání 1819). Všimněme si: spisovná čeština je formována *překladem*. Je to zarážející jen na první pohled: na překladech bible vyrostla většina spisovných evropských jazyků. Kralička bývá srovnávána s významem dalších dvou nekatolických biblí: Lutherovy bible pro němčinu a Bible krále Jakuba pro angličtinu.

Přitom je Kralická bible šestidílná dílem spojeným s řadou **paradoxů**. Tento excelentní překlad týmu vynikajících učenců vzdělaných na prestižních zahraničních univerzitách (Ženeva, Heidelberg, Wittenberg, Tübingen, Goldberg, Curych) a užívajících nejlepší soudobé předlohy vznikl v jednotě bratrské, k níž se tehdy hlásilo nanejvýš několik procent obyvatelstva a která ještě nedlouho předtím proklamovala nepotřebnost vyššího vzdělání. Zatímco konfesně zůstala Šestidílka úzce spjata s věroučně vyhraněným prostředím kalvinizující se jednoty a konfesně byla dokonce nejvyhraněnější ze všech českých tištěných biblí před Bílou horou, jako vzor jazyka a pravopisu začala ihned překračovat konfesní i územní hranice, takže v tomto směru ji vysoce hodnotí i jezuité za rekatolizace a tato bible

¹ Tento text je jen nepatrně modifikovanou verzí autorovy studie Bible kralická šestidílná, in: *Bible česká ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. Katalog výstavy*, Brno: MZK, 2015, s. 72–109. V transkripci češtiny upravujeme velká písmena a interpunkci.

² Srov. Spunar, Pavel: *První staročeský překlad bible v kulturním kontextu 14. století*. Religio 1, 1993, s. 39–45; Kyas, Vladimír: *První český překlad bible*. Praha 1971; Bartoň, Josef: *Století moderního českého biblického překladu (1909–2009)*, Listy filologické 133, 2010, s. 53; Kyas, Vladimír: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha – Řím 1997, s. 37–53; Pytlíková, Markéta: *Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského biblického překladu*. Olomouc 2011 [nepublikovaná disertační práce]; Pečirková, Jaroslava: *Czech Translations of the Bible*. In: *Interpretation of the Bible*. Ed. J. Krašovec. Ljubljana – Sheffield 1998, s. 1167–1171. Za dílejší konzultace děkuji dr. J. Justovi a doc. J. Bartoňovi.

³ Rothe, Hans: *Die Länder der Krone Böhmen als Bibellandschaft*. Slavia 65, 1996, s. 243–245.

⁴ Keipert, Helmut: *Tschechische Bibel(n) und Tschechisch-Grammatik*. In: *Die tschechische Bibel. Ihre Bedeutung in der Sprach- und Kulturgeschichte*. Beiträge zum 7. Bohemicum Dresdense 25. Oktober 2013. Hrsg. von H. Kuße und H. Kosourová. München etc. 2015, s. 18–19.

ovlivňuje i překlad bible do polštiny (Bibli gdaňskou, jež vyšla v desítkách vydání) a nadlouho, ještě hluboko do 20. století, udržuje svou bibličtinou slovenské nekatolíky na „oběžné dráze“ češtiny. Že Kralička, tehdy ještě jen *Bibli česká*, slouží brzy po svém vzniku jako jazykový vzor, je přitom o to podivuhodnější, že šlo o velmi náročný překlad, poprvé u českých překladů bible se soustavným zřetelem k původním jazykům, s přímou znalostí hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny. Vyšla utajeně bez místa vydání a anonymně, je podepsána jen *staršími jednoty bratrské*, první jmenný seznam překladatelů známe až z poloviny 17. století. Ve své době nebyla ani oficiálním, ani nejrozšířenějším biblickým překladem do češtiny, ale zatímco Melantrichovy bible, jež trh ovládaly, po r. 1620 už nikdy nevyšly, Bible kralická ve vydání z r. 1613 se dočkala nespočetných reedic a v 19. století se stala vlastně národní biblí, i když do poloviny 19. věku byla tištěna převážně mimo české země. Samotná Šestidílka však přes plány na revidované vydání v exilu nikdy nevyšla. Kromě nepříznivých vnějších podmínek tomu jistě bránil obrovský rozsah: původní vydání čítalo na 4500 tiskových stran, které obsahují přes 1,63 milionu slov, přepočteno na dnešní normostrany jich překlad zabírá přes 5300. Vraťme se však na začátek a sledujme vznik tohoto díla. Počátek je úzce spjat s osobností Jana Blahoslava, podle některých dobových názorů nejučenějšího Čecha té doby.⁵ Pomohl přeorientovat jednotu na špičkové zahraniční vzdělání a zanechal jí dvě díla, jež měla pro překlad Šestidílký mimořádný význam: převod Nového zákona do češtiny a její gramatiku.

Jan Blahoslav, jeho *Grammatica* a překlad Nového zákona

Iniciátor projektu bratrského tlumočení celého Písma do češtiny Jan Blahoslav (1523–1571) se řadí k vynikajícím postavám biblického překladatelství působícím na našem území, které spojovaly hluboký filologický talent s nadáním pro jazykovou realizaci díla. Na počátku této řady stojí vrcholný učenec své doby Konstantin Filozof († 869), tvůrce nejefektivnější abecedy pro zápis slovanštiny (hlaholice), a jeho bratr Metoděj, jenž přeložil většinu Písma do staroslovenštiny. První pokusy o pračeský a staročeský překlad z hebrejského originálu je spojen s pražskými židovskými učiteli 12. a první poloviny 13. století, kteří zapisují překlady slov a frází do vernakulárního pražského dialektu češtiny pomocí hebrejského písma.⁶ Za karlovským překladem celé bible do staré češtiny před půlí 14. věku dohlédáme na dva překladatelské týmy, jež vedl učený Dominikán, obratný překladatel i nebiblických spisů. O půlstoletí později má o český biblický jazyk zájem mistr Jan Hus,⁷ přinášející pravděpodobně i návrh na diakritickou reformu českého pravopisu. Tuto linii dovršuje jednotu bratrská osobou Jana Blahoslava a překladatelským týmem Kralické bible šestidílné, kteří ustalují vzorový český pravopis na další čtvrt tisíciletí. Ještě jedna věc spojuje tyto intelektuální velikány: teoretický zájem o jazyk a jazyky. Konstantin ovládá hebrejštinu a píše o překladu z řečtiny, pražští Židé jsou multilingvní, Dominikán, Hus a Blahoslav jsou suverénní v latině, Hus v traktátu *De orthographia bohémica* zmiňuje i církevní slovanštinu, hebrejštinu, polštinu, moravská nářečí, maďarštinu, němčinu, Blahoslav, znalý i řečtiny, píše nejpodrobnější gramatiku češtiny 16. století. Tito jazykoví mistři po sobě leckdy zanechali díla s úchvatnými poetickými kvalitami: platí to o Konstantinově Proglasu, o Blahoslavových eufonicky propracovaných textech, mistrné a promyšlené zacházení s jazykem předvádějí židovští učiteli, Dominikán i Hus. A napájejí se z nejlepších zahraničních zdrojů své doby: Konstantin z byzantských zřidel, pražští Židé ze špičkových

⁵ Srov. Just, Jiří: *Biblický humanismus Jana Blahoslava. Překlad Nového zákona z roku 1564/1568 a jeho kontext*, Praha 2019, s. 80.

⁶ Bláha, Ondřej – Dittmann, Robert – Komárek, Karel – Polakovič, Daniel – Uličná, Lenka: *Kenaanské glosy ve středověkých hebrejských rukopisech s vazbou na české země*. Praha 2015.

⁷ Srov. Voleková, Kateřina: *Jan Hus a česká bible*, in: Jan Hus 1415 a 600 let poté. VII. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 23.–25. června 2015. Eds. J. Smrčka – Z. Vybíral. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, 2015, s. 179–190.

severofrancouzských ješiv, Blahoslav a po něm Kraličtí překládají z nejlepších biblických předloh (reformovaného Bezy, katolické Polygloty antverpské a s heidelberským reformovaným prostředím spojeného Tremellia–Junia). A ještě jedna paralela: bibli překládají vědomě volně, nedoslovně, s nadhledem, podle smyslu, i když usilují také o přesnost. Je to rozhodující rozdíl třeba proti třetí redakci staročeského překladu nebo bratrskému Lukášovu Novému zákonu z r. 1525.

Jan Blažek se narodil v Přerově v bratrské rodině.⁸ Jméno Blažek užíval Blahoslav ještě na studiích ve Vitemberku, kde je zapsán jako Blasius. Základní vzdělání získal na středomoravských bratrských školách v Přerově a Prostějově, pak byl vyslán do Goldbergu a Vitemberku, kde ještě slyšel kázat Luthera⁹ a setkal se s Melanchthonem. Po těchto krátkých pobytech byl vyslán r. 1549 do Královce, odkud se ovšem musel zakrátko před morem vrátit, a poté do proslulé Basileje, kde působila věhlasná univerzita a Frobenova tiskárna, v níž pracoval i český humanista a Erasmův spolupracovník Zikmund Hrubý z Jelení (Gelenius), u něhož Blahoslav bydlel. Ale hned po několika měsících bratrský student vážně onemocněl a musel opět zamířit domů. Naštěstí ho nestihl podobný osud jako jeho bratra Martina Abdona, jenž studoval také v Královci a ve Vitemberku u Melanchthona a který už r. 1561 jako dvaatřicetiletý na těžkou nemoc umírá. Blahoslav se po návratu stal nejprve správcem prostějovské školy, zanedlouho odešel do Mladé Boleslavi k Janu Černému, kde mimo jiné pořádal bratrský archiv (Akta jednoty bratrské). Jeho církevní kariéra byla strmá: po vysvěcení na kněze r. 1553 a několika zahraničních cestách je r. 1557 zvolen biskupem a následujícího roku biskupem-písařem, tj. dohlázejícím nad veškerou literární produkcí jednoty, se sídlem v Ivančicích. Ty proměňuje na vynikající bratrské centrum (sbor, škola, zřízení tiskárny) a sám velmi plodně tvoří. Je známa jak Blahoslavova dobová podobizna, vykreslená nejlépe na titulním listu ivančického kancionálu z r. 1564, tak jeho faksimilovaný podpis i jeho autograf rozsáhlého textu v Aktech jednoty bratrské. Přestože většina jeho děl zůstala tehdy v rukopise, například gramatika, k níž se ještě vrátíme, nebo *Vitia contionatorum* (Vady kazatelů), mají velkou závažnost pro český humanismus. O širokém rozhledu svědčí tematika jeho prací: překlad Nového zákona, gramatika češtiny, hudba, historiografické spisy, rétorika ad. Při tom všem vykonával svědomitě povinnosti biskupského úřadu. Pro biblický překlad mají stěžejní důležitost dvě díla: teoretické pojednání vzniklé při úvahách o biblickém překladu (gramatika) a praktická aplikace (překlad Nového zákona).

Blahoslavova **gramatika**¹⁰ je dílem excelentního observátora češtiny v jejích různých polohách stylových, chronologických, geografických i translatických a mistrného znalce českých biblických překladů, vzdělaného humanisty, přepínajícího při výkladu plynule z češtiny do latiny, s vyhraněnými estetickými názory na exkluzivitu českého religiolektu obohaceného o výboje humanistické epochy. Šíře a hloubka výkladu u tohoto suverénního explorátora a milovníka mateřštiny a jejího užití v biblické translaci nemá v 16. století rovnocenného soupeře a jeho akribii ve znalosti tradice českého biblického překladu překoná až modrý abbé Josef Dobrovský. Dílo téměř dvaceti let završujících Blahoslavův život (gramatika byla dokončena v roce jeho smrti, ale je kompletní, přičemž *vše znovu přehlednuto jest, pilně zkorygováno i doplněno, a některým toliko k užívání vydáno*)¹¹ tehdy tiskem nevyšlo a dochovalo se unikátně v tajemství zahaleném, kdesi v severních Čechách vzniklém barokním opise z doby okolo r. 1670, mimochodem epochy velmi plodné na gramatiky češtiny. Blahoslavova *Grammatica česká* má dvě části: první je opaná a různě

⁸ K životopisu srov. například Just, J.: *Biblický humanismus*, s. 49–83, Janáček, Josef: *Jan Blahoslav. Studie s ukázkami díla*. Praha 1966.

⁹ Blahoslavova gramatika, f. 280a. Viz Čejka, Mirek – Šlosar, Dušan – Nechutová, Jana (eds.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno 1991. Dále zkracujeme na BlahGram s citací folia, z edice přebíráme vždy i překlady latinských pasáží do češtiny.

¹⁰ Souhrnně Koupil, Ondřej: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*. Praha 2015.

¹¹ BlahGram f. 2a; srov. Koupil, O.: *Grammatykáři*, s. 87.

podrobně komentovaná jediná předblahoslavovská gramatika češtiny, náměštřské dílo z r. 1533, jež bylo sepsáno trojlístkem B. Optát, P. Gzel a V. Filomates a vzniklo v souvislosti s překladem Nového zákona vydaným stejného roku. Druhou část tvoří *Přidání některých věcí k Grammatyce české příhodných; tomu kdož chce dobře, totiž vlastně, pravě, a ozdobně česky mluvit i psáti užitečných*. Je to sedm kapitol, „knih“, do jejichž čela je postavena nejdůležitější z nich, *artykul základní* (srov. f. 166b), o *vlastnosti (proprietas)* české řeči. Dnešními slovy jde o formální a významovou správnost slov (konstrukci tvarů a významů) a spojitelnost slov (konstrukci skladebných dvojic a vět), tj. o správné užívání slov. V dalších knihách *Přidání* se probírají přenesené významy slov, výpůjčky, transponovaná užití (např. jednotné číslo místo množného nebo přítomný čas místo minulého), hláskové varianty, k následování vhodná a nevhodná slova, nářeční rozdíly ad. Jedna ukázka, jak Blahoslav citlivě vnímal nářeční a stylovou rozrůzněnost u vějíře variant *všecek, všicek, všecken, všechen, vešken: Prvního víc Moravci než Čechové užívají. Druhého ti užívají jenž překřepčují. Třetí jest obecné et usitatum vulgo* [a obecně běžné] *Čechům, a zvláště in rebus theologicis; videtur etiam nonnihl gravitatis habere* [v náboženských věcech; je v něm totiž cítit jakýsi odstín důstojnosti]. *Čtvrté jest staré, obsoletum, staří kazatelé užívali ho předešlých let ještě, již nyní non est in usu* [neužívá se ho]. *Páté jest ještě starší, et magis obsoletum* [a ještě zastaralejší].¹² Závěrka gramatiky potvrzuje dobové zprávy,¹³ že Blahoslav cílil na překlad celého Písma: *Příklad a pravidlo pravé češtiny, budoucím Zákona Páně starého vykladačům [...] zdálo mi se netoliko býti užitečné ale téměř povinné* (f. 363a). Kraličtí se nepochybně řídili hlavními zásadami Blahoslavovy gramatiky, detailní znalost je prokazatelná na respektování Blahoslavovy kritiky Červenkovy překladu žaltáře a jeho návrhu na lepší překlad¹⁴ i některých dalších detailů (např. velmi důsledné *-ú* v přivlastňovacích přídavných jménech typu *Davidú*, a to i ve srovnání s kralickým žaltářem z r. 1579, genitiv záporový ad.). Jiné Blahoslavovy zásady ovšem porušovali a totéž činil i Blahoslav, např. u ekvivalentů za řecké *archiereus* se chce držet tradičního *kníže kněžské* (f. 182b), ale sám v Novém zákoně užívá *biskup*, podle gramatiky rovněž příhodné.

Zřetelně se projevuje v gramatice vášnivá láska autora k češtině: řadí se k *českého jazyku milovným lidem* (f. 162b) a byl tak charakterizován i svými současníky.¹⁵ Gramatiku píše pro ty, *kdož český jazyk a ozdobu jeho, proprietatem* [vlastnost], *puritatem* [čistotu], *et ornatus eius* [a jeho ozdobnost], *miluje* (f. 167a), vždyť funkcí gramatiky obecně je podle něj zachovat řeč *v její čistotě, vlastnosti i ozdobnosti* (f. 163b). Jistě není náhodné, že stejné důrazy se jako v zrcadle objevují u Kralických: když tito Blahoslavovi následovníci vydávají počet ze svého překladatelského úsilí, na prvním místě jmenují to, aby byl český jazyk *čistý a vlastní*.¹⁶ Není to nic jiného než *puritas* a *proprietas* jejich předchůdce. Biskupové jednoty v předmluvě k prvnímu dílu Šestidílkky vyznávají, že se o překlad dělí *z péče vlastenské* (f. 2b), ten přitom vstupuje do dlouhé tradice snažení, aby *knihy Zákona Božího [...] v jazyk náš český, což by nejvlastněji býti mohlo, přeloženy a vydány byly* (f. 2a). Na *vlastnější a nejvlastnější* překlad či interpretaci se Kraličtí v Šestidílce vícekrát odvolávají, např. v předmluvě k žalmům ve třetím dílu (f. J3b) říkají, že *alamóth* jedni vykládají jako *nástroj muzický*, jiní jako *počátek nějaké písně* a konečně jiní *nejvlastněji: k vysokému a panenskému zpěvu; jakž se nyní říká, k altu neb dyškantu, neb slovo židovské alamóth vykládá se panny*. Podobně v marginálii ke Gn 4,7, 2S 11,25, Jb 16,9 aj.

¹² BlahGram f. 270b.

¹³ Daňková, Mirjam: *Bratrské tisky ivančické a kralické (1564–1619)*. Praha 1951, s. 34–36.

¹⁴ Dittmann, Robert: *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici*. Olomouc 2012, s. 170–173.

¹⁵ Škarka, Antonín: *Jan Blahoslav*, in: *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*. Ed. J. Hrabák. Praha 1959, s. 378.

¹⁶ Předmluva k prvnímu dílu Šestidílkky, f. 3b. Citovaný exemplář: *Bibli české díl první [...] šestý*. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 32.377. *Knihopis* 1107. Transkripční zásady přebíráme z vydání Šestidílkky: *Bible kralická šestidílná. Kompletní vydání s původními poznámkami*. Praha 2014, s. 21–28.

Ještě zmínka o *ozdobnosti*: ornamentálnost jazyka je v biblickém překladu v konfliktu s přesností, o niž zde vždy jde. Blahoslav i Kraličtí proto *ozdobnost* záměrně oslabují na úkor přesnosti. Blahoslav svůj překladatelský postup popisuje takto: *Také i vlastnosti jazyku našeho pilně sem šetřil, více nežli ozdob, chtěje, aby slova obyčejná a srozumitelná i způsob mluvení byl hladký a vážný, tak jakož sluší na Písmo svaté.*¹⁷ Blahoslav vyznává ještě: *od vlastnosti textu pravého mnoho odcházeti a místo textu rozum svůj vkládati [...] nechtěl sem [...] Ačkoli sem tím jist, kdybych byl ne tak pilně šetřil slov jazyků toho, jímž psán jest Zákon Páně, ale svobodu sobě v tom pustil, žeť mohla na mnohých [sic] místech bystřejší a ozdobnější řeč býti.*¹⁸ Je tedy kromě *vlastnosti* a vysokého stylu (vážnosti), jenž měl podle gramatiky (f. 117r) dokonce přednost i před obecnou jasností, vyzdvížená *srozumitelnost*, předávaná obyčejnými a hladkými slovy, a *přesnost* na úkor *ozdobnosti*. Stejně postupovali Kraličtí: před *ozdobností* preferují *srozumitelnost* a věrnost předloze, jak uvidíme. Ostatně podle Blahoslava (f. 110r) samo šetření vlastnosti podporuje *ozdobnost*.

Blahoslavova vynikající znalost dřívějších překladů a rozvrstvení soudobé češtiny a vyhraněné estetické vnímání mu bránily v přijetí přímočarých mluvnických pravidel náměšťské gramatiky. Jeho estetizující i jiné výjimky Kraličtí pak částečně omezují: například redukuje kolísání *slyšav/slyšev*, u něhož bratrský biskup cítil přítomnost stylového rozdílu (*slyšav* bylo podle něho teologičtější a důstojnější), nezavrhují zcela *hle*, zpravidelňují distribuci podob *jsem/sem*, zájmena *svůj*, zkonkordantňují náboženskou terminologii (např. nahrazují menšinové starší *zjevný hříšník* v Mt 18,17 běžnějším *publikán*), v některých tisících zmenšují četnost postfixů *-ž*, *-t'* (Lk 8,50 Blahoslav 1568 *uzdravenat'*, Šestidílnka *zdrávat' > Bible kralická 1596 zdráva*), koncové *-v* ve druhém pádě množného čísla (*dnův > dnů*).

Biblický styl má být podle Blahoslava vysoký, exkluzivní, mírně archaický, prestižní, důstojný. Jazyk překladu nemá být totožný s běžně užívaným jazykem, jako by *jej sobě toliko pohůnkové na pastvišti čtli* (f. 120b), ale tak, *aby v společném shromáždění lidí Boha bojících, rozličných stavův, s mnohou vážností [...] čten byl a důstojně v uších jejich vzněl* (f. 120b). Bohatá zkušenost s kazatelstvím předurčuje Blahoslava k tomu, aby zastavil sblíživání českého biblického stylu s mluvenou češtinou: má na zřeteli liturgickou funkci překladu, stejně jako později Kraličtí, takže eufonie vyniká při přednesu. Zmíněné zásady ve svém překladu Nového zákona skutečně naplňuje: jeho nejtypičtějším znakem je uměle obnovený shodný přechodník minulý a oproti náměšťským překladatelům, vůči jejichž hovorovějšímu stylu se nejvíce vymezoval, má více dvojnásobného čísla (*dvě rybě*), užívá genitiv srovnávací (*větší [...] všech bylin*), někdy pomocné sloveso ve třetí osobě préterita (např. J 3,14 *jest povýšil*, J 3,17 *jest neposlal* – Náměšťští čtou *povýšil*, *neposlal*), z úcty k tradici marginálně ponechává imperfektum *bíše* (marg. k 1J 1,1 a Zj 1,4), které spolu s duálem dožívaly *velut notae gratúsque veteris linguae odor* (= jako znamení a libá vůně starobylého jazyka; f. 73b). Teologickými variantami, *voces theologicae*, se mu zdají leckdy archaismy či méně frekventované varianty (*símě* místo *semeno*, *plémě* místo *plemeno*, *okázal* místo *ukázal*, *ve krvi* proti *v krvi*, starší a méně časté *vyslyšavše* preferuje před *vyslyševše*, snad se sem řadí i *nasál* místo *nasel*),¹⁹ nicméně ve svém překladu není konzistentní, srov. Mt 13,31 a Mk 4,27 marg. *vsál* (= vsel), ale Mt 12,34 marg. *plemeno*, Mk 4,27 *semeno*, Mt 2,9 a Sk 28,18 *vyslyševše*. Vyhybá se rušivým latinismům a grecismům, úzce nářečním slovům, netvoří neústrojně nová slova, nepřekládá otrocky, přitom ale provádí hlubokou, systematickou revizi tradičního českého překladu Nového zákona kritickou konfrontací s nejnovějšími řeckými a latinskými pomůckami své doby. Kraličtí budou jeho biblický styl vybrušovat zejména v hláskosloví, např. omezováním podob s protetickým *v-*, s náslovným *ou-* nebo *s ej*.

¹⁷ Předmluva k Novému zákonu z r. 1568, f. A2b. Cit. podle Konopásek, Jaroslav (ed.): *Blahoslavův Nový zákon z roku 1568*. Praha 1931.

¹⁸ Tamtéž, f. A2b.

¹⁹ BlahGram f. 240a, 258b, 266a, 267b.

Blahoslavův **překlad Nového zákona** vyšel poprvé r. 1564, podruhé o čtyři léta později a byl pak, po nemalé revizi a doplnění poznámkového aparátu, včleněn do Šestidílkky, načež sdílel osudy jejího textu. Jeho překlad je určen, podobně jako Kralické bible, podle začátku předmluvy kněžím sloužícím v češtině.²⁰ Obě Blahoslavova vydání z 60. let jsou doložena v typografických variantách. Kdy začal překládat, nevíme, překlad dokončil na výzvu souvěrců, jako úkol uložený celou radou (*officio a toto synderio imposito*, f. 363a). Přihlížel nepochybně k řečtině, latinským překladům i české tradici, jeho překlad je vlastně citlivou, ale důkladnou opravou tehdy nejrozšířenějšího a oficiálního znění Nového zákona ve znění Melantrichových vydání na vulgárním půdorysu, s nimiž sdílí asi 95 % textu.²¹ Citlivý přístup k tradici se odráží také na kontinuitě znění vlastních jmen a náboženské terminologie, což ovšem neznamená, že by do nich Blahoslav nezasahoval, například doplňuje vlastní jména přítomná v řeckém textu, jež vulgární tradice nemá (např. Sk 20,15 *Trogvllí*), a upravuje i termíny (oproti Melantrichovi má například častěji *biskup* místo *kníže kněžské*, *bratrské zbor* místo *církev*). Změn ve druhém vydání je málo a týkají se zejména poznámkového aparátu, jenž byl zdvojnásoben; z českých překladů poskytly různocnění zejména náměšťský Nový zákon 1533 na základě Erasmova latinského překladu a doslovný Lukášův Nový zákon z r. 1525, největší vliv měl na Blahoslava Bezův překlad s anotacemi²² a Erasmus (na něhož v gramatice odkazuje více než padesátkrát) s anotacemi, u marginálií ve druhém vydání jsou Erasmus a Beza zhruba srovnatelní.²³ Dále měl jistě po ruce Vulgátu, překlad Sebastiana Castelliona, Curyšskou bibli, Vatablovu bibli, Lutherův překlad, četné tisky českých biblí a Nových zákonů i některé české rukopisy a další pomůcky.²⁴

Vznik Bible kralické šestidílné a její překladatelé

Dobové zprávy o překladu jsou velmi sporé. Fámy, že jednota chystá nový překlad, se šířily už r. 1562, r. 1577 byl údajně vyslán k Melantrichovi jezuita, aby vyzvěděl, kde se tiskne bratrská bible.²⁵ Akta jednoty bratrské zaznamenávají začátek překladu v první polovině roku 1577: „Toho roku také začato vykládání Biblí v Evančicích, což odjitím Mistra Mikuláše k přátelům a potom smrtí B. Štefanovou přetrženo a zase teprv druhého roku k jaru v ruce vzato a vykladači na Kralice i s impressí obrázení.“²⁶ Z této kratičké zprávy plynou přece jen důležité informace: střediskem překladu byly zprvu Ivančice, vedoucí roli za jednotu měl Blahoslavův nástupce v úřadu biskupa-písaře Ondřej Štefan a nebylo možné překládat bez hebraisty Mikuláše Alberta z Kaménka. Zároveň vznikla časová prodleva téměř asi jednoho roku: Štefan zemřel 21. 7. 1577 a v překladu se pokračovalo až na jaře r. 1578. Hypotéza, že Štefan měl překlad knihy Genesis hotov už r. 1575, zatím nebyla potvrzena.²⁷ Podle našeho názoru je už v prvním díle Šestidílkky nepochybný vliv pětidílného Tremelliova-Juniova překladu, formálního vzoru celého uspořádání Starého zákona Šestidílkky a předlohy sumářů, jenž začal vycházet roku 1575 nebo 1576.²⁸ Brzy poté se musel postupně dostávat na

²⁰ Předmluva k Novému zákonu z r. 1564, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32653, f. A2a. Podobně i v Novém zákoně z r. 1568.

²¹ Kyas, *Česká bible*, s. 180.

²² Souček, Bohuslav: *Česká Apokalypsa v husitství. Z dějin textu Zjevení Janova – od Konstantina ke Komenskému. Úvodem k vydání Nového zákona Táborského*. Praha 1967, s. 166.

²³ Srov. Dušek, Jan: *Filologické marginálie v Janově evangeliu Blahoslavových překladů Nového zákona*, Praha 2015 [nepublikovaná diplomová práce], s. 93. Beza ovšem v anotacích cituje často Erasma.

²⁴ K předlohám naposlady Just, *Biblický humanismus*, s. 155–211.

²⁵ Daňková, M.: *Bratrské tisky*, s. 24.

²⁶ Just, Jiří: *The Kralice Bible (1579–1594) and Its Later Editions*. In: *Biblical Humanism in Bohemia and Moravia in the 16th Century*. Turnhout: Brepols, 2016, s. 107–108.

²⁷ Pospišil, Adolf: *Tvůrčí svoboda*. Hus 46, 1934, s. 159. Dittmann, R.: *Dynamika textu*, s. 182.

²⁸ Roky vydání 1575–1579 uvádí Austin, Kenneth: *From Judaism to Calvinism. The Life and Writings of Immanuel Tremellius (c. 1510–1580)*. Aldershot 2007, s. 147. Roky vydání 1576–1579 uvádí *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts* (= VD16) pod číslem ZV 1566 (datum

Moravu, a tak podle všeho můžeme věřit zprávě z Akt, že s překládáním se začalo v r. 1577, a to, jak jsme uvedli, v první polovině roku. Na Moravu se tehdy dostal asi jen první díl Tremelliiova překladu, který už ovšem obsahuje za předmluvami rozvržení celé bible do pěti svazků. Pokud jde o jeho třetí díl, ivančický Esrom Rüdinger v předmluvě ke třetímu dílu své *Libri Psalmorum paraphrasis latina* s datem 1. 8. 1579 píše, že Tremelliův překlad právě dostal, kdežto v předmluvě k 1. dílu ze 4. 2. 1579 si posteskl, že jej doposud nemá.²⁹ Tremelliův překlad žalmů ovšem nepochybně sloužil jako předloha kralického vydání žaltáře z r. 1579 (už ten užívá číslování veršů, zřejmě jako první žaltář v české tradici). Nastíněné chronologii odpovídá i další Rüdingerova zpráva, že překlad žaltáře z r. 1579 vyšel až po prvním dílu Šestidíly,³⁰ překlad Pentateuchu byl podle pozdější zprávy A. Węsierského dokončen 29. 5. 1579.³¹ Autentický exemplář Tremelliiova-Juniova překladu z majetku Daniela Vettera, syna Jiřího Strejce, se dochoval ve wrocławské univerzitní knihovně. Vazba pochází z let 1578 a 1579 a vykazuje shody s vazbou 12. a 13. dílu Akt jednoty bratrské, redigovaných Janem Eneášem v Ivančicích.³² Exemplář byl skutečně používán, o tom svědčí přeškrtnutí errat za Deuteronomiem a jejich zanesení přímo do textu formou poznámek, na konci druhého dílu však nebyla přeškrtnuta všechna errata (zaneseny v textu jsou jen opravy k Joz, 2Pa a Ezd), a snad i proto se v kralickém překladu objevuje chyba z Tremellia v Sd 11,33, na niž upozornil J. Konopásek (místo *ut offeram* opravují errata na *aut offeram*, ale Kraličtí mají *abych to obětoval*)³³ a jež je v erratech opravena. V seznamu knih kralické knihovny stěhovaných r. 1628 do exilu se zachoval záznam: „Biblia Tremellii, 2 voluminibus, absqve Novo testamento“.³⁴ Není pochyb o tom, že je to výše zmíněný, ve dvou svazcích svázaný pětidílný překlad (do prvního svazku byly svázané první dva díly, podobně jako je tomu u exempláře zachovaného ve Strahovské knihovně,³⁵ a do dalšího zbylé tři).

Překladatelská skupina se v Kralicích scházela zřejmě jen občas, důležitým místem bylo přitom nedaleké biskupské sídlo v Ivančicích, kde v době příprav a realizace překladu působili biskupové-písaři Ondřej Štefan a po něm Jan Eneáš. Tamější bratrské gymnázium řídil po celou dobu tiskění Starého zákona vynikající učenec E. Rüdinger, jenž ale neovládal češtinu. Přimo v Kralicích byl situován Izaiáš Cibulka († 1582), překladatel žaltáře, jenž vyšel tiskem poprvé r. 1579. Bezpečně také víme, že poznámkový aparát šestého dílu rozšířil a revidoval Jan Němčanský a že mezi prvními překladateli byli Ondřej Štefan a Mikuláš Albert z Kaménka. Podíl ostatních překladatelů zatím nelze zjistit.

Nejpozoruhodnějším učencem z překladatelského týmu byl Mikuláš Albert z Kaménka. Mistr svobodných umění z Vitemberku, ředitel bratrských učilišť, správce německojazyčných sborů, Velešlavínův spolupracovník, od r. 1611 první řádný profesor hebrejštiny na pražské univerzitě, r. 1612 a 1616 byl zvolen děkanem artistické fakulty.

1576 je podle titulního listu druhého dílu, první díl je datován 1579), roky 1577–1579 uvádí VD16 B 2888. Třetí, čtvrtý a pátý díl mají na titulním listu datum vydání 1579 (podle exempláře Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sign. 401.116/I–II (= Brzeg Ant. II 19–20)). Také podle J. Konopáska vyšel první díl už r. 1575 nebo 1576, viz Konopásek, Jaroslav: *Dvě studie o Bibli kralické*. Sborník filologický 9, 1931, s. 127. Zmíněný wrocławský exemplář, používaný přímo Kralickými, nese na titulním listu prvního dílu datum 1575, viz Weronika Karlaková, „*Hic liber Ducali Bibliothecae offerebatur a Fratribus Moravis...*“ – *brzeski epizod z dziejów Jednoty po pożarze Leszna*. In: *Libri magistri muti sunt*. Pocta Jaroslavě Kašparové. Eds. A. Císařová Smitková – A. Jelínková – M. Svobodová. Praha 2013, s. 181.

²⁹ Daňková, M.: *Bratrské tisky*, s. 50.

³⁰ Tamtéž, s. 21.

³¹ Tamtéž, s. 23.

³² Karlaková, W.: „*Hic liber*“, s. 159; Just, J.: *The Kralice Bible*, s. 109.

³³ Konopásek, J.: *Dvě studie*, s. 130–131.

³⁴ Bohatcová, Mirjam: *Bratrská knihovna kralická*, *Slavia* 39, 1970, s. 595. Upravujeme velká písmena.

³⁵ Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BB II 24.

Filologické nadání podělila jeho dcera Alžběta (někdy mylně jmenována jako Kateřina), jež ovládala mj. hebrejštinu, řečtinu a latinu.³⁶

Ondřej Štefan byl vzdělán ve Vitemberku, měl kontakty s některými předními evropskými učiteli (Theodor Beza, Hieronymus Zanchi, Hubert Languet), získal na ivančické gymnázium profesora z vitemberské univerzity Esroma Rüdingerera a vysíláním bratrským mládenců na zahraniční univerzity se zasloužil o personální zabezpečení překladu i o dobudování knihovny.

Dva učenci působili jednotě, jež kladla důraz na disciplínu a kázeň, nemalé potíže svou neukázněností: Jiří Strejc, jenž studoval v Královci a Tubinkách, básnický nadaný autor mimořádně oblíbené žalmové parafráze (poprvé vyšla r. 1587, celkem 23 zjištěných vydání), překladatel Kalvínových *Institucí*. A Lukáš Helic z Poznaně, z rodiny konvertity ze židovství, jenž byl ceněn pro své znalosti hebrejštiny, vášnivý polemik, vysvěcený na bratrského kněze, který často a bez vědomí bratrských biskupů odjížděl z Moravy, takže spolupráce byla obtížná.³⁷

Překlad je podle předmluvy k prvnímu dílu určen totožným adresátům jako Blahoslavovy Nové zákony: *kněžím a zprávcům lidu Páně, těm, kteříž českým jazykem služby Boží v lidu jeho konají* (f. 2a). Toto určení ponese i jednodílka 1596 a s malými obměnami i poslední kralické vydání r. 1613.³⁸ Určení pro kazatele se projevuje i na dalším místě v předmluvě, na f. 4a při vysvětlení bohaté struktury na tiskové stránce: in margine jsou mimo jiné *loci communes*, *t. krátká a obecná naučení*, a to proto, *aby odtud pomoc kazatelé Božího slova měli*. Byla to tedy pomůcka pro kněze, vzhledem k rozsahu i velmi nákladná (navíc nutno počítat s dalšími náklady na vazbu), distribuovaná z Kralic cílové skupině přes biskupská centra.³⁹

Zázemí a realizace: Žerotínovo mecenášství, knihovna a tiskárna

Vznik Bible kralické šestidílné by nebyl možný bez mecenášství Jana st. ze Žerotína. To on poskytl na svém náměšťském panství místo pro tiskárnu, nedaleko ní sídlili oba biskupové-pisáři řídící a dozorující práce na překladu (O. Štefan a J. Eneáš), on financoval počátek realizace celého projektu.⁴⁰ Náklonnost k jednotě podědil i jeho syn Karel st. ze Žerotína, prozíravý státník a nejdůležitější podporovatel jednoty v prvních desetiletích 17. století, a jeho bratr Jan Diviš, pod jejichž patronací od r. 1583 až do r. 1619⁴¹ vycházely z kralické tiskárny zbývající díly Šestidílnky, jednodílnky z let 1596 a 1613, kralický Nový zákon z r. 1596 a 1601 a další tištěná produkce jednoty.⁴² Byl to Karel, kdo pomohl tiskárnu i knihovnu přepravit do exilu. Jednota se jim odvděčovala dedikacemi spisů (např. Komenského *Labyrint světa a ráj srdce* je věnován Karlovi st. ze Žerotína)⁴³ nebo zvláště

³⁶ Vaculínová, Marta: Včela na růžích... *Alžběta z Kaménka, dcera pražského profesora hebrejštiny*. In: Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové. Eds. A. Cisařová Smitková – A. Jelínková – M. Svobodová. Praha 2013, s. 383.

³⁷ K životopisům srov. Just, J.: *The Kralice Bible*, s. 85–104.

³⁸ Předmluva je určena *Kněžím a Zprávcům [sic] duchovním, v Jednotě Bratrské, službami Církevními, lidu Křesťanskému přísluhujícím, i každému Čtenáři pobožnému*. Viz exemplář Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. 305149–D, f. 2b.

Zachovaná předmluva 1613: NK Praha, sign. 54 B 10.

³⁹ Just, Jiří: *Bibli svatá 1613. Poslední realizované předbělohorské vydání Bible kralické ve světle nových zpráv*. In: *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*. Ed. O. Halama. Praha 2014, s. 287.

⁴⁰ Srov. Daňková, M.: *Bratrské tisky*, s. 134.

⁴¹ Bohatcová, Mirjam: *Šestidílná Kralická bible jako projekt komentovaného překladu*. *Časopis Národního muzea* 167, řada historická, 1998, č. 3–4, s. 1.

⁴² Knoz, Tomáš: *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha 2008, s. 196.

⁴³ Tamtéž, s. 190.

reprezentativními exempláři⁴⁴ (např. jeden z nejkrásnějších a nejlépe zachovaných, ale bohužel neúplných kompletů Šestidílků patřil Janu Divišovi a je dnes uložen ve wrocławské univerzitní knihovně; na dobové vazbě z r. 1601 jsou iniciály ID ZZ /Jan Diviš ze Žerotína/).⁴⁵ Pro tehdejšího majitele náměšťského panství Jana Diviše byl vyroben také velmi nákladný exemplář Bible kralické z r. 1613: měl nádhernou vazbu se stříbrným kováním, na rubu titulního listu byl vytištěn žerotínský erb a celý exemplář byl tištěn na pergamenu, a proto byla tato obvykle jednodílná edice svázána ve dvou svazcích; knihu pak získal Karel st. ze Žerotína.⁴⁶ Není vyloučeno, že Kraličti při překladu některé tituly z žerotínské knihovny, uložené na nedalekém náměšťském zámku, využívali. Snad to mohl být i rukopis Padeřovské bible, jenž byl okolo r. 1600 znovu svázán Karlem st. ze Žerotína⁴⁷ a s nímž byly zjištěny textové shody.⁴⁸

Kraličti ovšem měli svou vlastní špičkovou **knihovnu**. Zachovaly se dva rukopisné katalogy při stěhování do exilu r. 1628: seznam knih směřujících z Kralic do Vratislavi (kde se o ně staral mj. Komenský), které později v Lešně r. 1656 shořely,⁴⁹ a knihy, jež se dostaly r. 1629 do Břehu (polsky Brzeg), nového sídla původně ivančického biskupa Jiříka Erasta. Některé bratrské knihy byly odeslány do Uherské Skalice, např. pět dílů Antverpské polygloty, patřící asi Lukáši Helicovi, knihy patřící Janu Blahoslavovi, Janu Eneášovi ad.⁵⁰ Jen ve vratislavském seznamu je na 900 tisků (cca 750 titulů, další jsou duplikáty)⁵¹ od více než 300 autorů, z toho tvoří cca dvě stovky biblistické pomůcky překladové a výkladové. Naprostá většina (680 titulů) je latinských, ale je zde i několik verzí hebrejské bible, stěžejní dobové humanistické překlady (Tremelliův-Juniův, *Biblia Tigurina*, *Biblia Vatabli*, *Biblia Lutheri*, *Biblia Münsteri*), několik verzí Nového zákona (*Erasmi Roterodami Novum testamentum Graeco-Latinum*, *Erasmi Novum Testamentum Graecum*, *Novum Testamentum Tremellii, 2 voluminibus*), českých překladů (dvě Bible pražské, *Bibli česká pergaminová*), několik gramatik hebrejštiny a řečtiny, několik verzí žaltáře atd.⁵² Kraličti s některými tisky z tohoto seznamu prokazatelně pracovali.⁵³

K důležitým předpokladům zdaru celého projektu patřila kvalitně vybavená a řízená **tiskárna**. Tu jednota dlouho neměla, a tak pro ni na počátku 16. století tiskli jiní tiskaři. Až na počátku 60. let, r. 1562, byla v Ivančicích zřízena bratrská tiskárna, podřízená Janu Blahoslavovi. Některé tisky mají impresum znějící jen *in insula hortensi, ex horto, in horto nostro*, užíval se papír bez filigránu.⁵⁴ O tiskárně se ovšem brzy vědělo.⁵⁵ Roku 1578 byla přestěhována na nedalekou kralickou tvrz. Za Šestidílkou a jednodílkou z r. 1596 stojí jako tiskář Zachariáš Solín Slavkovský († 1596), za posledním vydáním z r. 1613 Václav Elam († 1622). Na rozdíl od bratrských kancionálů, vyzdobených dřevořezy zpodobňujícími biblické děje, jsou bible kvůli teologickému směřování – oproti dosavadnímu úzu všech českých

⁴⁴ Pěkně svázanou českou bibli měl dostat od bratří např. jejich lešenský pán z rodu Leszczyńských, viz Řičan, Rudolf: *Dějiny Jednoty bratrské*. Praha 1957, s. 370.

⁴⁵ Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sign. 389.589 I-V.

⁴⁶ Just, J.: *Bibli svatá 1613*, s. 289.

⁴⁷ Kyas, V.: *Česká bible*, s. 102.

⁴⁸ Souček, B.: *Česká Apokalypsa*, s. 165.

⁴⁹ Bohatcová, M.: *Bratrská knihovna kralická*, s. 594.

⁵⁰ Táž: *Šestidílná Kralická bible jako projekt*, s. 10–11; Bohatcová, Mirjam: *Die tschechischen gedruckten Bibeln des 15. bis 18. Jahrhunderts*. In: Kralitzer Bibel / Kralická bible. Band 7. Kommentare. Eds. H. Rothe – F. Scholz. Paderborn etc. 1995, s. 91.

⁵¹ Táž: *Schriftsteller der europäischen Reformation in der Bibliothek der böhmischen Brüder*. Gutenberg-Jahrbuch 1970, s. 219.

⁵² Srov. táž: *Bratrská knihovna kralická*, s. 594–602.

⁵³ Dittmann, R.: *Dynamika textu*, s. 91–155.

⁵⁴ K tiskárně souhrnně Voit, Petr: *Tiskárna bratrská (Ivančice–Kralice–Lešno)*. In: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha 2006, s. 893–896.

⁵⁵ Daňková, M.: *Bratrské tisky*, s. 130.

tištěných biblí od r. 1489 – bez narativních ilustrací. Jednota postupem času projevovala velmi zdrženlivý postoj k náboženským obrazům, někdy to vedlo až k ikonoklasmu.⁵⁶ Pozornost je každopádně primárně upřena na krásu slova a dekorativní prvky se omezují zejména na začátky jednotlivých biblických knih (nejpropracovanější ozdobné iniciály, dřevořezové vlysy) a jejich konce (viněty, maureska na závěr 6. dílu) a ovšem také celkové provedení tisku. V žádném případě to však neznamená typografickou podřadnost, právě naopak: kralická tiskárna se jako první u nás vyznačovala kapitálovou bohatostí a řemeslnou náročností.⁵⁷ Mimořádně náročnou sazbu má Šestidílka, tištěná v kvartovém formátu, s množstvím poznámek na okrajích, případně i v dolní části strany. Inspirace se i v tomto ohledu spatřuje v Tremelliově a Juniově latinském překladu. Snad ze stejného zdroje pochází i výrazný manýristický dekor,⁵⁸ jehož uplatnění ve vydání z roku 1596 se stalo terčem kritiky Samuela Martinia z Dražova.⁵⁹ Až na Blahoslavovy tisky je dodržována autorská kolektivní anonymita bratrských tisků, naznačovaná ovšem někdy důmyslně skrytými monogramy a emblémy tvůrců a korektorů, z nichž většina dosud není identifikována. Díky rozsáhlému archeologickému výzkumu se ve druhé polovině 20. století podařilo na kralickém tvrzišti nalézt co do množství světově unikátní počet tiskařských literek (několik tisíc) – ty byly odlévány přímo v bratrské tiskárně⁶⁰ – i další pomůcky jako střípky kelímků na barvu, tiskařské špendlíky, notový linkovač apod.⁶¹

Bible kralická, první český překlad bible čerpající soustavně z originálních jazyků, je v prvním vydání rozdělena na šest dílů, vyšlých mezi lety 1579 a 1594. Formální koncepce Starého zákona napodobuje tehdy právě vydaný Tremelliův a Junioův překlad, nejlepší protestantský překlad Starého zákona: rozvržení do pěti dílů, sumáře kapitol, vyčlenění apokryfů do pátého svazku a jejich pořadí. Vliv tohoto překladu je nejmarkantnější i v textové rovině,⁶² některé pasáže byly prokazatelně přeloženy přímo z něho. Nový zákon, revidovaný Blahoslavův text z r. 1568, s margináliemi rozmnoženými na dvojnásobek, vyšel r. 1594 (s datem ukrytým v závěrečné mauresce) po delší odmlce po pátém dílu, pak v kapesním formátu bez poznámek (1596) a znovu byl vydán po rozebrání šestého dílu – opět revidován a s dále rozhojněnými komentáři – r. 1601. Šestidílka jako první tisk celé bible u nás čísluje verše. Díky nedávnému mimořádně cennému nálezu archivu bratrského biskupa Matouše Konečného víme také, kolik exemplářů z tisícového nákladu Šestidílkky (6. díl už ve verzi z r. 1601) nebylo z kralického skladu distribuováno ještě k 27. 1. 1618, o čemž Konečného zpravuje dopisem toho data přerovský biskup Jan Lanecký: „Dílu druhého jest ještě 178 exemplářů, třetího 144, čtvrtého 249, patého 523, šestého 513.“⁶³ Zpráva se objevuje v souvislosti se započítáním revizních prací na Šestidílce, přičemž už v lednu 1618 byly korigovány žalmy a chystala se revize prvního dílu, ale tisk znemožnily vnější okolnosti.⁶⁴ Ještě v exilu je k r. 1635 v dekretch bratrského synodu doložen další plán na revizi Šestidílkky včetně rozdělení práce na jednotlivých dílech i s naznačeným mechanismem provádění

⁵⁶ Šroněk, Michal: *Náboženský obraz v teorii a praxi radikální reformace v předbělohorských Čechách*, Praha 2010, s. 95 [rukopis habilitační práce].

⁵⁷ Voit, Petr: *České tištěné Bible 1488–1715 v kontextu domácí knižní kultury*. Česká literatura 61, 2013, s. 494.

⁵⁸ Tamtéž, s. 494. Daňková, M.: *Bratrské tisky*, s. 22–24, uvádí, že jde o formát osmerkový.

⁵⁹ Šroněk, M.: *Náboženský obraz*, s. 91: „[n]a tisíce rozdílných živočichů, slonů, lvů, medvědů, jednorožců, koní, psů, ba veliké množství ohyzdných potvor, škaredých tvárností, až i hadů, žab, ještěrek, hlemejždů etc., mourovaných kocourů, mňoukavých koček, vopic, lišek, veverek, zajíců etc., sov, pávů, žežhulek etc., ba i šeredných příšer [...] jako do nějaké světské a směšné knihy naplískali.“

⁶⁰ Týž: *Tiskárna bratrská (Ivančice–Kralice–Lešno)*, s. 894.

⁶¹ Srov. Bohatcová, Mirjam: *První tiskárna řízená kolektivní autoritou*. In: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990, s. 227.

⁶² Nováková, Julie: *1/4 století nad Komenským*. Praha 1990, s. 164.

⁶³ Just, J.: *Bibli svatá 1613*, s. 291.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 291–292. Podle P. Voita vyšel první díl v nákladu 2000 kusů, viz Voit, P.: *Tiskárna bratrská (Ivančice–Kralice–Lešno)*, s. 894.

korektur, ale realizaci opět zabránily vnější podmínky, takže komentovaná Kralická bible šestidílná vyšla v přetisku opět až po čtyři sta dvaceti letech od dokončení původního kompletu, roku 2014.⁶⁵

Jazyková stránka Bible kralické

Kolektivním překladem bible, ústředního textu evropského raného novověku, vyvrcholila dlouholetá snaha jednoty bratrské o vlastní překlady biblického textu. Bible kralická je považována za dílo excelentních jazykových kvalit, za dílo s nejkrásnější češtinou střední doby a za vrchol českého humanismu. Překladatelům se podařilo vynikajícím způsobem sevřít rozpětí, které obsáhl. Překlad je jednoduchý, i když se na něm podílelo jistě více než deset osob (počítáme-li také Blahoslava). Je to překlad využívající předlohy v původních jazycích bible, ale jeho čeština netrpí neústrojnými hebraismy, grécismy nebo latinismy. Je to překlad nový, ale zároveň do sebe absorbuje přechozí českou překladatelskou tradici včetně staročeských překladů. Je to překlad vyhraněně konfesní, ale přesto čerpal z reformovaného Bezy (jehož knihovna, dodejme mimochodem, se pak ocitla na Moravě na hradě Buchlově),⁶⁶ katolické Polygloty antverpské i protestantského Tremelliova překladu. Vznikl zejména na Moravě, ale je jazykově a pravopisně kompromisní mezi Moravou a středními Čechami. Je to překlad dbající na přesnost, a to v té míře, že překladatelské dodatky odlišuje menším typem písma, ale zároveň je to dílo s vysokými uměleckými kvalitami. Dodržuje se Blahoslavem vytýčená a popsána exkluzivita vysokého biblického stylu se zásadou stylistické disimilace a humanistické synonymie, ale zároveň je – pomocí poznámkového aparátu – překlad osvěžován prvky mluveného jazyka.⁶⁷

Akcenty svého překladu představují Kraličtí čtenářům v předmluvě k prvnímu dílu: *Nejprv text český, aby byl čistý, vlastní, srozumitelný, obyčejný, vážný (jakož na svatá Pisma příleži), vykladači bedlivě a věrně, pokudž možné bylo a Bůh na ten čas darů svých jim uděliti ráčil, o to se vši pilností se snažovali* (f. 3b). Ano, je to zcela zřetelná ozvěna Blahoslava, i on mluví o *vlastnosti, čistotě, srozumitelnosti, obyčejných, hladkých a vážných* slovech při svém překládání, jak jsme četli výš. I u Kralických ustupuje v překladu *ozdobnost* přesnosti, když vědomě porušují zásadu stylistické disimilace, tj. neopakování téhož dvakrát, a *větším dílem* zachovávají, aspoň v margináliích, *opětování jednoho slova [...] i sentencí celých* dle předlohy (f. 3b). Avšak v poetických knihách, třeba Písni písní, vybrušují rafinované hláskové instrumentace jako nápodoby názvuků hebrejského originálu⁶⁸ a i jinde dbají na libozvučnost. Důraz na srozumitelnost je zásadní: *kazatelé potřebují takový text, aby se jemu dobře rozuměti mohlo* (f. 2a). Podle potřeby užívají překladatelský dodatek, *bez něhož řeč česká, neb zdála by se neplná, neb nesrozumitelná* (f. 3b). Místa *k vyrozumění nesnadnější* se vykládají v marginálních poznámkách (f. 4a) a tamtéž se kladou i překlady hebrejských vlastních jmen, *aby lépe z toho i textu rozuměno bylo* (f. 4a). Kapitoly se dělí na číslované verše *pro lepší smyslu slov vyrozumění i jistší se v něm utvrzení* (f. 4a). Úsilí o srozumitelnost se projevuje ve vysouvání různých typů rušivějších doslovných hebraismů, grécismů, arameismů či latinismů do marginálií, v užívání opisného vyjádření nebo v lexikografických výkladech nejasných slov, např. význam hebrejského kořene *z-h-r* v Ez 3,17 vykládají v marginálii: *to slovíčko zachar vlastně blyštěti a svítiti neb osvěcovati znamená*.

Citlivé **kompromisní řešení** vůči tradici a inovaci našli překladatelé v tom, že z tradic ustáleného českého textu ponechali co nejvíce, mimo jiné většinu fixovaných znění vlastních jmen, která obecně málo podléhají změnám. Jen starobylé a vznešené *Hospodin*

⁶⁵ Bible kralická šestidílná. Kompletní vydání s původními poznámkami. Praha 2014.

⁶⁶ Např. Knoz, T.: *Karel st. ze Žerotína*, s. 185.

⁶⁷ Stylistické rovnováhy se nepodařilo dosáhnout např. významnému náměšťskému Novému zákonu z r. 1533, jenž užívá na jedné straně výrazných prvků hovorového jazyka, na druhé straně otrockých latinismů.

⁶⁸ Balabán, Milan: *Píseň písní v českých překladech 15.–21. století*. Praha – Litomyšl 2003, s. 22.

široce obnovují (f. 3b) a na místě hebrejského *'el* mají podle Tremellia *Bůh silný*, objevující se i v žaltáři z r. 1579. Při zavedení odkazů na verše pomocí číslic ponechávají i starší písmenné dělení kapitol jak v odkazech, tedy např. *Mat 5.d.23* (f. 4a), tak i v samotných kapitolách. Podržují i paralelní starší číslování žalmů. Čteme tedy ohleduplnou modernizaci, shodující se s tradičním Melantrichovým textem zhruba z 80–90 %.

Kompromisní řešení mezi západní, hlavně středočeskou češtinou (již Blahoslav s východočeskou považoval za nejhezčí, na rozdíl od své rodné hanáctiny), která byla základem spisovného jazyka, ale v 15. století se od něho některými probíhajícími hláskovými změnami začala odlišovat, a češtinou východnější části Moravy, jež zachovává z nářečí českého jazyka hláskoslovně nejarchaičtější stav, vyplývá částečně už z moravského původu překladu a z jazykového zázemí překladatelů, ale také asi z územního rozložení počtu členů a kněží, v němž zhruba v poměru tři ku dvěma převažovala Morava.⁶⁹ Ono šťastné nalezení *průsečíku* nám musí připomenout Blahoslavovo pojetí *vlastnosti (proprietas)* českého jazyka, jež je „průsečíkem charakteristik sociálních a geografických“.⁷⁰ Kraličtí, jak už víme, usilovali o to, aby jejich překlad byl *vlastní* (BiblKral1, předmluva k 1. dílu, f. 3a). Většina překladatelů pocházela z Moravy a tam také působila, někteří další měli rodiště nebo působišť v Mladé Boleslavi. Iniciátorem díla byl rodilý Přerovan Jan Blahoslav († 1571), jeho nástupcem Ondřej Štefan z Prostějova, většina dalších translátorů se také narodila na Moravě (Jan Kapito a Izaiáš Cibulka v Bystřici nad Pernštejnem, Jiří Strejc v Zábřehu na Moravě, Jan Němčanský a Pavel Jessen v Uherském Brodě). Jan Efraim a zřejmě i Jan Eneáš pocházeli z důležitého biskupského sídla v Mladé Boleslavi. Jiní přišli z území dnešního Polska: Mikuláš Albert z Kaménka se narodil v Krappitz (dnes Krapkowice) v Horním Slezsku (jeho mateřtinou mohla být němčina) a Lukáš Helic pocházel z Poznaň. V době vzniku Bible kralické šestidílné působili, pokud víme, skoro všichni překladatelé v moravských sborech (Kralice nad Oslavou, Ivančice, Třebíč, Lipník nad Bečvou, Hranice na Moravě, Fulnek, Valašské Meziříčí, Slavkov u Brna), jediné doložené působišť v Čechách je středočeské centrum jednoty v Mladé Boleslavi, Jan Efraim působil později v Tuchoměřicích blízko Prahy. Nepřekvapuje, že řídicí osobnosti celého projektu byly lokalizovány v Kralicích a Ivančicích a všichni byli členové úzké rady: biskup-pisář Ondřej Štefan a po jeho smrti nástupce v tomto úřadu Jan Eneáš, na prvních třech dílech se asi významně podílel Izaiáš Cibulka.

Moravsko-středočeský charakter si překlad uchoval i v dalších vydáních. Drobnou revizí biblického textu Šestidílkou pro jednosvazkové vydání Bible kralické r. 1596 byli pověřeni Mikuláš Albert z Kaménka, Adam Felin (rodák z Mladé Boleslavi, jenž byl od r. 1594 správcem slavkovského sboru) a Samuel Sušický (narozen snad v Horažďovicích), na něž dohlížel Jiří Strejc. Významnou revizi šestého dílu pro samostatně vydaný Nový zákon r. 1601 vykonal Zachariáš Ariston, rodák z Kyjova, jenž působil ve sborech v Napajedlích, Březolupech, Valašském Meziříčí, Přerově a Ivančicích.

O nářečním původu sazečů a korektorů Kralické bible nevíme bohužel téměř nic. Vedoucím pracovníků kralické tiskárny a tiskařem Šestidílkou byl Moravan Zachariáš Solín ze Slavkova u Brna, v tiskárně se pohybovali např. Jan Tejnský z Tejna nad Vltavou a Martin Dadán ze Slížan u Kroměříže.⁷¹ Jazykové zázemí těchto při produkci knihy důležitých osob se přitom v jisté míře obvykle promítlo do výsledné podoby tisku. Jen raritně jako součást vazby jiného tisku se nám dochoval zlomek korekturních obtahů jednoho tisku z bratrské

⁶⁹ Údaje se vážou ke konci druhého desetiletí 17. století, v Čechách měla tehdy jednota bratrská cca 16 000 věřících a 80 kněží, na Moravě asi 24 000 stoupenců a 120 kněží, viz Gaži, Martin – Novotný, Miroslav – Ryantová, Marie: *Duchovenstvo*. In: Společnost českých zemí v raném novověku. Praha 2010, s. 104.

⁷⁰ Koupil, O.: *Grammatykáři*, s. 98.

⁷¹ Chaloupka, Jan: *Ochránci, překladatelé a tiskaři kralické tiskárny (1562–1656)*. Časopis Moravského muzea, scientiae sociales 66, 1981, s. 96 a 103.

produkce, a to kancionálu *Písň duchovní evanjelistské* z r. 1572.⁷² Ke korekturám se ještě vrátíme níže u Bible kralické z r. 1613.

V **hláskosloví** se kompromisní řešení mezi středočeskou a moravskou češtinou projevílo nejzřetelněji.⁷³ S územ v Čechách má Bible kralická společnou dvojhlásku *ou* (*s ženou*), *ej* ze staršího *aj* (*nejlepší*), *i* z *é* po měkkých souhláskách (*dříve*), *šť* za *šč* (*šťastně*), výsledky přehlásek, jež na Moravu nedošly (*naše skála*, nikoli *naša*; *práci naši*, nikoli *prácu našu*). Avšak ponechává se staré *y* (*mladý*), *é* po tvrdých souhláskách (*dobrého*), podoby bez protetického *v-* (*obecně*, nikoli *vobecně*), měkké *p'* v přičestích *p'at*, *p'al* od kořene **pę-* (např. Júd 10,4 *přip'ala spinadla* = připjala, 2Mak 14,34 *sp'avše ruce k nebi* = spjavše, sepnuvše, Mdr 5,22 *z dobře nap'atého lučiště* = napjatého)⁷⁴ a rozlišuje se podle Blahoslavova vzoru systematicky dvojí *l*, a to *l* střední (*litosť*) a *l* tvrdé (*slyšeti*), jež v pražské češtině začaly splývat už v Husově době.

Kompromisní a konzervativní je i ponechané řešení při psaní *i* po *ž*, *č*, *ř* a zejména *š*: po těchto hláskách totiž středomoravská nářečí vyslovovala v té době *y*, *y'* a o výslovnosti *s y* svědčí i Blahoslavova gramatika, nejzřetelněji po *š*, srov. *šyp*, *žyd*, *řyp*, *počýtati* (BlahGram f. 33a, 47a).⁷⁵ Po *š* se také *y* nejdéle z těchto souhlásek v jiných tiskárnách tisklo, ještě i v 17. století, nebo kolísalo s *i*.⁷⁶ Bratrský pravopis, petrifikovaný Šestidílkou, však přijal důsledně *y*, *y'* po *c*, *z*, *s*, které bylo nejen na střední Moravě, ale i různě v Čechách, a tak se v distribuci slabik *či* – *cy*, *ši* – *sy*, *ži* – *zy* shoduje s návrhem první tištěné mluvnice češtiny, vydané v Náměšti nad Oslavou r. 1533, ačkoli Kutnohorská, Benátská i Severýnova bible tiskly *y* také po *č*, *š*, *ž*, *ř*.⁷⁷ Bratrský pravopis se používal v tiskařském úzu až do pravopisné reformy Josefa Dobrovského na počátku 19. století. V biblickém stylu, jenž byl chápán jako vzor vytříbeného spisovného jazyka, rozhodl pravopis Bible kralické šestidílné o ústupu psaní velkých písmen u obecných podstatných jmen, v českých biblích 16. století se předtím prosazovala opačná tendence, konvergentní s německým pravopisem.⁷⁸ Srovnajme četnost velkých písmen ve shodném úseku z Bible Melantrichovy z r. 1577 a z Bible kralické šestidílné ze začátku 29. kapitoly knihy Genesis: *Odšed pak odtud Jákob, přišel do Země na východ Slunce, i uzřel Studnici na Poli a troje stádo Ovcí – Tedy Jákob vstav, odšel do země východní. A pohleděv uzřel studnici v poli a troje stádo ovcí*. Kralička, jak je patrné, ovlivnila dnešní stav psaní velkých písmen.

Nepravidelně se většinou užívá v Šestidílce tvarů se starobyloou moravskou krátkostí v prvních slabikách původně dvouslabičných slov, zatímco u některých slov je důsledná krátkost, respektive její reflexy (*mucha* místo *moucha*, *struha* místo *strouha*, *žila* místo *žila*, *misa* místo *misa*, *hlina* místo *hlína*, *prah* místo *práh*, *hruda* místo *hrouda*), u dalších slov je kolísání (*kule/koule*), podoby s délkou jasně převažují např. u slov *bláto*, *žába*, jen s délkou se vyskytují například *pláč*, *sláma*, *lháti*. K moravismům zřejmě můžeme přiřadit i délku ve slově *slunce* (marg. k Ez 40,49), krátkost ve slově *snih*, podobu *žaloudek* (v Šestidílce se

⁷² Moravské zemské muzeum v Brně, fond 21 G II/181, inv. č. 217. Vystaven byl na expozici Bible kralická 1613–2013, konané r. 2013 v Národní knihovně v Praze.

⁷³ Srov. Dittmann, Robert: *K jazyku Bible kralické. Moravismy a zásady Jana Blahoslava*. In: Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace. Ed. O. Halama. Praha 2014, s. 273–281; Dittmann, Robert: *Jazyková stránka Bible kralické*. In: Za Kralickou do Kralic aneb 400. výročí Bible kralické. Ed. J. Mitáček. Brno 2013, s. 71–78. Z těchto textů zde vycházíme.

⁷⁴ Měkké *p'* značí i Komenský, srov. Kučera, Karel: *Jazyk českých spisů J. A. Komenského*. Praha 1983, s. 29.

⁷⁵ Srov. Balhar, Jan et al.: *Český jazykový atlas 5*. Praha 2005, s. 98.

⁷⁶ Porák, Jaroslav: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha 1983, s. 41–42.

⁷⁷ Kyas, V.: *Česká bible v dějinách*, s. 145.

⁷⁸ Fidlerová, A. A. – Dittmann, R. – Vladimírová, V. S.: *Užívání velkých písmen v českých tištěných Biblích raného novověku*. In: Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.–25. září 2010. Eds. M. Čornejová – L. Rychnovská – J. Zemanová. Brno 2010, s. 285–308; Fidlerová, Alena A.: *Uplatnění lexikálního principu v užívání velkých písmen v českých tištěných biblích raného novověku*. Historie – Otázky – Problémy 5, 2013, č. 2, s. 159–174.

vyskytuje dvakrát, a to v marginálii k Mk 6,5 a J 6,56, což jsou poznámky Jana Němčanského z Uherského Brodu),⁷⁹ hojně doloženou podobu s metatezí retnic *hedváb* > *hedbáv*, velmi sporadicky se objevující délku v přičestí minulém v mužském rodě životném jednotného čísla (např. Dt 4,13 *vyhlásil*, marg. k 2S 8,10 *žádál*) nebo znění v marginálii k 2Mak 14,46 *nesly se pramenně* (= *prameně*, tj. prameny) *krve*.⁸⁰ Na základě údajů Blahoslavovy gramatiky lze za moravismy považovat také podoby *dověrně*, *dověrný*, zřetelně převažující nad *důvěrně*, *důvěrný*, nebo ojedinělé *místrný*; nářeční charakter mají zřejmě i podoby z *důlu*, z *důli* (= zdola), *nazdůry* (= navzdory), *lůže* (= lože), *vyrostati* (= vyrůstati), *pod'* (= pojď'), *bůsti* (z *bósti*, tj. *bodati*).⁸¹ Na Moravu nebo severní polovinu Čech snad ukazují také neetymologické dlouhé souhlásky (*masso*, *svattý*, *vesselý*).⁸² Ve srovnání s Blahoslavovou češtinou je v češtině Kralické bible šestidílné patrný ústup některých rysů typických mj. pro střední Čechy (protetického *v*, iniciálního *ou z ú*, dvojhlásky *ej*). Dokonce je zřetelná snaha Kralických v dalších vydáních tyto rysy dále odstraňovat, například Kralická bible 1613 už nemá žádný případ protetického *v*-⁸³ a podobně je likvidováno iniciální *ou za ú*.

Jistě, jsou zde výjimky, což při rozsahu díla nemůže zaskočit: protetické *v-* je i v Šestidíle okrajově doloženo (kromě lexikalizovaného *vorati*, *voráč* např. ojedinělé *vocas* v Ex 4,4 nebo častější *voko*), stejně tak se objevuje *ej* za *y* (často v lexikalizovaném *skrejš*, *strejc*, *rejsovati*), užívají se imperativy typu *umej*, *krej*, *vejte*, *vyrej* vedle *vyrý*, respektuje se Blahoslavova obliba podoby *hlemejžd'*, objeví se výjimečné *vymejšliš*, *mejdlem*, *rejže*, *kejchání*, *vejš*, *kej* < *ký* < *kýj* ad.), objevuje se nezúžené *é* po měkké souhlásce (*špižérny*) a zúžené po tvrdé (*zrnýčka* /jde asi o příponu *-ýčko*, srov. staročeské *zrnečko*, *prým*, *šeňkýř* vedle *šeňkěr*), výjimečně není provedena stejnoslabičná změna *aj* v *ej* (citoslovce *aj*, oblíbené Blahoslavem, vedle řídkého *ej*, analogickým vyrovnáváním ovlivněné Lv 25,33 *prodaj* a běžnější *prodajný* podle vícekrát doloženého *prodaje*, běžné je *tajný* podle *tajiti*, je bohatě doložena zvrtná analogie *ej* > *y* v sekundárně zkráceném slově *pry*, ojediněle i jinde: Ř 10,13 marg. *jednostýně*), nebo disimilace *šč* na *št'* (jen v marg. k Pís 2,15 *liščičky*). Stejně jako Komenský⁸⁴ mají Kraličtí důsledně *šklubati*,⁸⁵ *ušklubovati*, nikoli *škubati*. Nepřijímají se ale moravské nářeční inovace 16. století, jen občas pronikají některé jevy jako doklady dlouhých neetymologických souhlásek, společné s některými nářečnými v Čechách i na Slovensku (*masso*, *vesselý*, *svattost*), nebo nové krácení stažených vzorů (např. v margináliích k Jb 38,21 *port milosrdenstvi svého*, Mt 22,37 *v štěsti i v neštěsti*), doložené v nářečích na střední Moravě a v severovýchodních Čechách s přesahem do středních Čech.⁸⁶ Kralická čeština je tedy vzhledem k soudobému středočeskému i moravskému úzu nepochybně konzervativní, ale moravskými prvky nebyla vzdálená slovenštině a některými dalšími rysy jako dvojí *l* ani polštině. Byla proto blízká jak protestantské části Horních Uher, tak polské větvi jednoty bratrské.

Koncentrace některých jazykových rysů by mohla naznačovat, že například knihu Exodus překládal nebo se na překladu či sazbě podílel Nemoravan. Nabízí se hypotéza, že to byl mladoboleslavský Jan Eneáš, který nahradil O. Štefana, jenž zemřel v době překládání

⁷⁹ Balhar, J. et al.: *Český jazykový atlas 5*, s. 259, zaznamenává podoby s délkou (*žalúdek*) a jejími reflexy na východ od linie Prachatice – Tábor – Ledec nad Sázavou – Hradec Králové – Náchod.

⁸⁰ Balhar, Jan – Jančák, Pavel et al.: *Český jazykový atlas 2*, Praha 1997, s. 304, ukazuje podobu *prameň* jako moravismus.

⁸¹ Kromě *místrný* jsou všechny doloženy také u Komenského, viz Kučera, K.: *Jazyk českých spisů*, s. 24 a 55; k *důle* srov. Balhar, J. et al.: *Český jazykový atlas 5*, s. 520.

⁸² Porák, J.: *Humanistická čeština*. Praha 1983, s. 92–93.

⁸³ Tamtéž, s. 125.

⁸⁴ Kučera, K.: *Jazyk českých spisů*, s. 30.

⁸⁵ Dnes už je nářečně výrazně omezeno (Balhar, J. et al.: *Český jazykový atlas 5*, s. 384), ve střední češtině koexistovaly obě podoby.

⁸⁶ Balhar, Jan et al.: *Český jazykový atlas 4*. Praha 2002, s. 173.

knihy Genesis, v důležitém úřadu biskupa-písaře. Jen v Exodu se vyskytuje podoba s absencí moravské krátkosti *koule* (jinde je důsledně *kule*), jen tam je hojněji koncentrováno protetické *v-* (šestkrát užitě *vok* místo *ok* v pasáži Ex 26,4–11, např. *naděláš i vok, vepneš do vok*; Ex 4,4 *chyť ho za vocas*; v marginálii k Ex 28,11 *do voček*),⁸⁷ ani v jednom ze dvou případů doložených v Exodu není vyznačena měkkost retnice *p'* (Ex 39,16 *připali*, Ex 39,18 *vpali*), kdežto Kralická bible 1596 i 1613 už má znak pro měkkost doplněn i v těchto verších. Jen v Exodu je doložen případ znění *hedváb-* (Ex 25,4), všude jinde je podoba s metatezí *hedbáv-*, typická podle zjištění *Českého jazykového atlasu*⁸⁸ pro jihozápadní polovinu Čech a moravská nářečí, až na marginálii ke Zj 18,12, kde je přebrána z Blahoslavova překladu. Pouze v Ex 4,6 je podoba *snih* s délkou, na dalších devětadvaceti výskytech mimo tuto knihu je vždy podoba *snih* s novým moravským krácením,⁸⁹ přítomná také už v Blahoslavově Novém zákoně. Pouze v Ex 2,16 je *nalivala* se zúženým *é*, všude jinde je u lexémů *nalévati* (dvanáct výskytů), *prolévati* (osm výskytů; ale je např. *prodlévati/prodlívati*) podoba s *lé*. V Ex je vždy užitá podoba s *ou-* ve slově *ouředník* (v Šestidílce jinak kolísá *ouředník/učředník*) i v obou výskytech slova *oukol*, jen v Exodu se objevuje *ej* ve slovech *vejroční* (hned třikrát), *rejže*, dále je zde např. *pejří*. Na druhé straně jsou ovšem v Exodu i případy s moravskou krátkostí (*misa*, jednou *rany* vedle převažující délky v první slabice, *hlině*). Bez bližší znalosti sazečské a korektorské práce i poznatků historické dialektologie zde sotva dojdeme k přesvědčivým výsledkům.

Mírně konzervativní je kralický úzus také v **tvarosloví**. Jsou hojně užívány tvary s *-v* v koncovce druhého pádu množného čísla (*ptal se mužív*), užívá se ještě někdy pomocné sloveso ve třetí osobě préterita (např. Gn 44,16 *jest našel*), dodržují se staré tvary v 7. pádě množného čísla na *-y/-i* a jen sporadicky se vyskytují mluvenostní tvary *s mužmi* (jen v Lk 11,31, přebráno od Blahoslava), *křídly* (jen Ez 1,28 marg.), *zubami*, *kyjmi*. Taktéž do jmenného skloňování přídavných jmen přivlastňovacích proniká složené skloňování zcela výjimečně (Mt 1,16 marg. *Jozefového otce*), podobně je dodržována shoda u středního rodu (např. Dt 3,5 *všecka ta města byla ohražená*), vyskytne se ojediněle dokonce archaické supinum (1S 9,11 *s děvečkami vycházejícími vážít vody*). Užívají se ve zbytcích duálové tvary, zejména u párových orgánů těla, i když už pochopitelně nikoli důsledně. Třeba poměr tvarů *rukami* : *rukama* je 5 : 83, *nohami* : *nohama* 29 : 29, ve druhém pádě množného čísla se užívá jen tvaru *noh* s cca 100 doklady, je vždy *dvě ramena*, ale pouze *na ramenou, kolenou* (nikdy *ramenech, kolenech*), *uší* (ne *uch*), *očima, ušima, dvěma, dvě stě* (nikdy *dvě sta*), kolísá *dvě ženě* // *dvě ženy*, ale je pouze *dvě rybě, dvě létě, dvě/obě noze, oběma*, druhý a šestý pád *rukou* (ne *ruk, rukách*). Dodržuje se duálová shoda se zájmenem (*svýma ušima*) a s přídavným jménem (*vlastníma očima*), z celkem cca 450 dokladů na *očima* a *ušima* je pouze pětkrát porušena u přídavného jména, vždy je to slovo *vnitřní*, a dvakrát u zájmena: třikrát je doloženo *vnitřními ušima*, jednou *těmi vnitřními očima* a jednou *těmi vnitřními očima, nejináče než jako tělesnými*. Zároveň se ale vyskytuje *ušima zevnitřními*. Dalšími prostředky, jež češtinu Šestidílkou vzdalovaly od mluveného úzu, byly přechodníky, zejména shodné minulé přechodníky, asi také antepreteritum (*byl nedštil*), jistě některé další tvary (*dadí, v vojště, bopomozi* aj.), jen postupně ustupovalo *jich* ve prospěch přivlastňovacího *jejich*. Naopak mluvenému úzu se Kraličtí přibližovali třeba tvary s *i*-kmenovými koncovkami ve slovech jako *muži, pastýři, služebníci*, kolísáním nebo nepůvodními tvary v některých tvarech množného čísla vzoru *růže* a *kost* (*dušem, dušech, ovcem/ovcím, různicem, vesnicech, vinnicech/vinnicích, pracem, pracech, rozkošemi* vedle původního třetího pádu *rozkošem, bouřech, přech*, třetí pád *vsím* vedle šestého pádu *vsech, vichřicech*), šestého pádu množného čísla vzorů *město, moře, pán* a *hrad* (*pokrmeh/pokrmích, křídlych/křídlich, kolách, víčkám,*

⁸⁷ Protetické *v-* je i znakem středomoravských nářečí, na východě a severu Moravy chybí.

⁸⁸ Balhar, J. et al.: *Český jazykový atlas* 5, s. 378.

⁸⁹ Tamtéž, s. 233.

víčkách, střevách, městečkách) ad., frekventovaným jevem, společným s mluvenou češtinou, je pohyblivý morf -s, připojovaný často k prvnímu přízvučnému slovu, např. Da 5,22 *ačkoliv o tom o všem věděl*, Sír 50,5 *Slavnýs byl*, Ez 27,33 *nasycovalos národy [...] zbohacovalos krále*. Některé slovtvorné prostředky ukazují na moravskou provenienci: -sko (*oštěpisko, pastvíska*), po- v typu *ponapravití, pooblevití, poobrátití se, poodvésti, poomluvití se, popočkatí, popostití se*.

Ve **skladbě** dominují dvě tendence: vyhnout se syntaktickým vazbám nepřirozeným pro češtinu a mírně archaizovat. Jsou tedy eliminovány, případně na okraj vysouvány syntaktické hebraismy, grécismy, latinismy, některé v biblickém stylu zdomácnělé hebraismy v podobě jmenných frází jako *král králův, syn zatracení* ovšem Blahoslav záměrně připouští (f. 69b, 72b, 234a) pro oživení a mají je i Kraličtí. V margináliích se velmi často ocitají doslovnější překlady hebrejské intenzifikační konstrukce určitého slovesa se samostatným infinitivem téhož slovesa v antepozici (*rozmnože rozmnožím*), které se dostaly v části případů i do vulgátní tradice, ale zejména v bratrské tradici před Šestidílkou už byly někdy nahrazovány. Často se tato konstrukce dostala i do latinských překladů, jako označení latinismu ji Kraličtí vysouvají do marginálie ve 4Ezd 3,33, 4,2 nebo 5,45. Jinak se jen ojediněle objevuje akuzativ nebo instrumentál s infinitivem s obdobou v latinských konstrukcích (např. z Blahoslava převzaté Sk 17,22 *vidím vás býti všelijak příliš nábožné lidi*; v margináliích ke Gn 26,7 *Izák manželku svou praví býti sestrou svou*; Iz 36,20 *pravil se býti Božím poslem*, Iz 58,2 *za spravedlivé [...] se býti domnívají*; J 5,18 *jednorozeným se býti pravil*) či doslovný překlad výrazného grekolatinismu v podobě dativu posesivního (např. 2S 9,12 *jemuž jméno bylo Micha*, Bible Melantrichova zde má podle Vulgáty jen *jménem; nomine* má i Tremellius). Odstraňuje se – při úpravě Blahoslavova znění – v jisté míře grekolatinismus v podobě spojky *že* uvozující přímou řeč, ale na jiných místech (Mt 19,9 aj.) takové *že* zůstalo.

Pokud jde o tendenci k mírné archaizaci, ve shodě s doporučeními Blahoslavovy gramatiky se často užívá genitivní rekece sloves (např. Sd 3,29 *pobili [...] Moábských, Ž 90,12 počítati dnův našich*), systematicky se používají genitiv záporový (Joz 14,4 *nedali dílu*), shodné přechodníky včetně minulých (u přítomných ovšem alternují tvary na *-ice* a *-ic*, např. 4Ezd 9,10 *kteříž za života svého užívajíc dobrodiní mých, nechťeli mne znáti*), často také jmenné tvary přídavných jmen v přísudku (*aby byli čisti; odporni byli*). Objevují se i ustrnulé dativní vazby jmenných tvarů přídavných jmen generalizovné pro všechny rody a čísla (4Ezd 14,29 *pohostinu byli otcové naši*, Př 3,30 marg. *uvedenu býti*, Iz 50,8 marg. *oslavenu býti*). Vliv předlohy se projevil na častém slovosledném postavení přivlastňovacích zájmen za řídicím podstatným jménem⁹⁰ i na postavení slovesa, lišícím se od soudobých humanistických textů.⁹¹ Velmi důležité je, že se výrazně stabilizuje užívání zájmena *svůj* v dnešní distribuci, a to proti Melantrichově bibli, Blahoslavovi i kralickému Žaltáři z r. 1579, a další vydání, zejména kralický Nový zákon z r. 1601, onu distribuci ještě vybrousila. Srovnejme Ž 51,13: Bible Melantrichova *a nezamítajž mne od tváři tvé a ducha svatého tvého neodjímajž ode mne* – Šestidílka *nezamítej mne od tváři své a Ducha svatého svého neodjíměj ode mne*.⁹² Kraličtí ve shodě s doporučeními náměšťské gramatiky částečně odstraňují některé Blahoslavovy archaizující skladebné prvky, například genitiv srovnávací nahrazují někdy konstrukcí s *nežli* (J 1,15 *prvnější mne > přednější nežli já*) a odstraňují konstrukce s *nt*-ovým přičestím (zůstala v Mk 5,5: *byl, křiče a tepa se* na místě, kde má řecký a latinský text konstrukci s participiem).

⁹⁰ Zatímco ve vlastním překladu Matoušova evangelia v Blahoslavově Novém zákoně 1564 převažovalo drtivě toto postavení, tedy postpozice (v poměru 515 : 19 případům, tj. z 96,5 %), téměř přesně shodné s čísly pro Melantrichovu bibli, v marginálních poznámkách Šestidílkou byla naopak častější antepozice (v poměru 122 : 98). Viz Navrátilová, Olga: *Postavení posesivních zájmen v Matoušově evangelii v průběhu 14.–17. století*. Studia Slavica 16, 2012, s. 506 a 510.

⁹¹ Zikánová, Šárka: *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620)*. Praha 2009, s. 184.

⁹² Dittmann, R.: *K jazyku Bible kralické*, s. 279.

Při revizi Blahoslavova Nového zákona byl do jisté míry odstraněn nominativ predikativní (Žd 8,10) a zpřesněny spojky.

Humanistický zřetel se v Bibli kralické šestidílné kromě zásady *ad fontes* projevuje nejzřetelněji ve **slovní zásobě**, jejíž bohatost byla předestřena jak ve vlastním biblickém textu (např. překlad žaltáře je ze všech předobrozenských biblí lexikálně nejbohatší a zdobnělý v Matoušově evangeliu byly rozmnoženy proti Melantrichově bibli o 70 %),⁹³ tak zejména v okrajových poznámkách. Ty obsahují četná synonyma v širokém smyslu, jež podporují srozumitelnost i ozdobnost (BlahGram f. 343a) a jejichž hojnost je znakem vysokého stylu, a jejich řady dodávají potěšení z pestrosti (f. 115b), např. marginálie k Jr 22,28 zní: *h. trapídem, závadou neb překážkou*. Uvedme některé výčtové řady z marginálií: Nu 11,6 (*hodovných, skvostných, rozkošných, a nestředných lidí příklad*), Dt 10,20 (*ne z lečjakés lehké příčiny, z všetečnosti, z obyčeje, bújnosti a marnosti*), Iz 9,14 (*tak podnes všickni bezbožní, zarputilí, v světě, těle, rozkošech a žádostech jeho pohřížení, ožralci, lakomci, vsteklci*), 1J 2,16 (*z předkládání sobě rodu, krásy, čerstvosti, síly, vtipu, vzácnosti, pěkného šactva*). Kraličtí užívají i dvojice opozit, např. v marginálii k Iz 9,14: *velicí i malí bohatí i chudí, silní i mdlí*. Bohatost výrazu včetně zdobnělin (*hodovných lahůdek; rozkošnickové a hedbávníčkové; moudrý zahradník záhonky a sazeničky své jako rosičkami rozkošnými příhodně zalévá a opatruje*) vede k poetickým kvalitám, jež podporují doklady rytmičtější řeči (např. *abyšte snad místo medu nepřijali jedu; víc chceš od jednoho míti, nežli on může s to býti*).⁹⁴ Slovní zásoba se obohacuje i moravismy nebo regionalismy (jako *dědina, dědinka, šočovice, haluz, roždí, šufan, vrtký, ochalebně, soplivci, švárný, vřitenice*), expresivou (*šlundra, kurvili, -uňk: bituňk, hadruňk, šacuňk, stavuňk, trefuňk*) a samozřejmě cizími slovy, typicky germanismy (např. *šentyš* k českému *stolček*) a latinismy (např. *purgovati, materje*), jichž je ale ve srovnání s dobovou produkcí výrazně méně.⁹⁵ Výjimečně se objeví i transkripce z hebrejštiny a řečtiny, citátová slova tištěná antikvou a zcela výjimečně i v původních jazycích (např. *ὑπαδος* v marg. k 1Mak 15,16, *ΤΕΛΟΣ: ἀφοδ* /za ἄφοδοζ/ v mauresce na konci prvního dílu, hebrejská litera *ן* v marg. k Ez 9,4). V margináliích se objevují frazémy z mluveného jazyka včetně přísloví a přirovnání (vracet se *jako svině do kaliště bláta; se vším jako svině s věchtem pohrává; sprostnosti pak a pokory pravé křesťanské, méně se spatřuje, než jelenů s zlatými rohami na Pražském mostě; lepšil se co řemen v ohni; na své topořiště nasadili* /= navedli je/; *dobré bydlo rohy má; hory doly slibovali, pozdě bycha honívají, vidliček mu podává; nechat se přivábit jako pták na humence neb na lep*),⁹⁶ jindy je obsah aktualizován, např. pokud jde o turecké nebezpečí (marginálie k Iz 16,8 aj.), těžké časy obecně (marg. k Dt 18,22: *veliké pečlivosti a pilného s Božím slovem se obírání každé pobožné duši jest potřebí, zvláště v posledních sršlavých nynějšího světa šedinách*) nebo přímo dobové mravy (marginálie ke Sk 2,15: *zlatý tuto ještě věk byl, když aspoň studem se někteří vážali, aby se jinak, leč tajně a nočně, neopíjeli. Ale nyní pohříchu s oněmi, na něž Bůh nařiká, ráno ku pití vstávají, a čím lépe kteří močihubové srkatí a vyvažovati umějí, tím také od mnohých za lidi udatnější a zdvořilejší držáni bývají, a tak toho, že nynější dnové jsou dnové Noelovi, potvrzují; marginálie k Da 6,3: *mnohé pak vrchnosti nynějších časů milují nejvíc pochlebníky a marné žváče a ty, kteříž by jim důchodů a statku třebas i s ublížením spravedlnosti rozšiřovati pomáhali*; dále marginálie k Iz 28,6; 29,18 aj.).*

Kromě lexika o humanistickém zaměření překladatelů vypovídají **předlohy**, vyhovující zásadě *k pramenům*. Kraličtí sami o konkrétních cizojazyčných tiscích téměř mlčí,

⁹³ Michálek, Emanuel: *Philologischer Kommentar zu der sechsteiligen Kralitzer Bibel*, In: Kralitzer Bibel / Kralická bible. Band 7. Kommentare. Eds. H. Rothe – F. Scholz. Paderborn etc. 1995, s. 200.

⁹⁴ Poslední příklad se uvádí tamtéž, s. 205.

⁹⁵ D. Šlosar in Kyas, V.: *Česká bible v dějinách*, s. 197.

⁹⁶ Mnohé z těchto frazémů zachytil Matěj Červenka a z jeho pozůstalosti do své gramatiky zapsal Jan Blahoslav, srov. f. 288a, 289a, 292a, 293a, 294b, 303a.

jen v pátém díle, apokryfech, které se vyznačují poměrně neustáleným textem, zmiňují jako předlohy nejednou Polyglotu antverpskou (*Biblia regia*), vrcholné biblistické ediční dílo z přelomu 60. a 70. let 16. století s několika paralelními zněními (hebrejščina, aramejščina, řečtina, syrština, Vulgáta, latinské překlady Septuaginty, aramejského textu a Pešity, interlineární překlad, výkladové pomůcky), a řeckou Basilejskou bibli z r. 1545. Na textovou variabilitu upozorňují mnohokrát, a to odkazy jako *jiní exemplářové, v hebr. textu, židovský text, řecký výklad, Kaldeus paraphrasis* (= aramejský targum), *Rabbi Jonata* (= Targum Jonatan), *Bibli sedmdesáti vykladačů* (= Septuaginta), *starý latinský vykladač, starý vykladač, obecný latinský výklad* (= vše vulgátní text), *v latinských exemplářích některých, novější výklady, někteří přidávají, jiní dokládají, někteří doplňují*. Znají samozřejmě i českou tradici (jmenují prvotisky Bibli pražskou a Bibli kutnohorskou, odkazují na *starého českého vykladače*). V předmluvě k prvnímu dílu na f. 4a píšou, že tam, kde *některá místa dvojím nebo trojím obyčejem od vykladačův se vykládají, tam aby žádným pohrdáno nebylo, ten výklad, kterýž se za nejpravější drží, v textu jest položen. Jiných pak výklad na straně jest znamenán pod zkratku j. (tj. jiní)*. V takových poznámkách jsou soustředěny poznatky biblistiky a exegeze nejdůležitějších dobových příruček. Například ve 3Mak 6,20 k textu *ukázav doplňují* na okraji tři znění, z toho jedno doslovné (*J. vypliv. J. pliniv. Ř. rozvinuv*), v Ex 32,32 je znění *odpusť* doplněno v marginálii: *H. odpustiš-li. Jini: aby odpustil. Jini: jestli odpustíš hřích jejich (doplňují text)*... Tento obraz doplňují odkazy na autority, ať už na církevní otce (*Ambrož, Augustýn, Hieronymus/Jeroným, Hilarius, Ireneus, Eusebius Africanus, Lactantius, Tertullianus, Basilius, Cyprianus, Chrysostomus*), antické klasiky (*Jozefus [Flavius], Cicero, Plutarchus, Plinius, Livius*) nebo reformační učence (*Mistr Jan Hus, Luter, Cvinglius*). Marginálie jsou také prostorem pro věroučný osten protikatolický, třeba v případě nauky o očistci (*Kaz 9,5 očistec a jiné odtud vyplývající smyšlenky Antykrystovy; Iz 38,17 že se smysl bludný o očistci tím uvodí a tvrdí; Ez 9,4 tak ani k svěceným svíčkám, bylinám, soli, vodě, zemi, křížmu etc. Nebo ty všechny věci ani z svého přirození, ani z Božího rozkazu a nařízení žádné moci a platnosti takové, jakouž takoví lidé d'áblem zmámení v nich skládají, nemají*) nebo když se zmiňují *ecclesia Italica* a *missa papistica* ve Zj 13,18 jako slova, u nichž číselný význam liter dává součet 666.

Kralická Šestidílka byla vydána českými bratry jen jednou, ale rozhodným způsobem ovlivnila celý další vývoj spisovné češtiny až do našich dnů. Její textověkritický zřetel byl českou biblistikou překonán až ve druhé polovině dvacátého století, její zdařile vyvážená poloha mezi překladem se špičkovým vědeckým záběrem a textem s vysokými básnickými kvalitami zůstává dodnes nepřekonána. Právem mohl později v exilu Komenský v *Kšaftu umírající matky, jednoty bratrské* (1650) napsat, že vlasti odevzdává „snažnost v pulerování, vyčišťování a vzdělávání milého našeho a milostného otcovského jazyka“, v čemž bedlivost členů jednoty „známá byla časů předešlých, když od rozumnějších říkávalo, že češtiny lepší není jako mezi Bratřími a v knihách jejich“.⁹⁷ Roku 1601 vyšel podruhé šestý díl, s upravenou grafickou výzdobou; text revidoval, včetně jeho stylistické stránky (např. Lk 1,41), Zachariáš Ariston, na tisk dohlížel biskup-sudí, tj. první z biskupů, Jakub Narcis Vrhopolský.⁹⁸ Toto vydání představuje vrchol bratrského dále se kalvinizujícího komentáře k bibli,⁹⁹ opět se rozmnožují poznámky obklopující biblický překlad (*glossa circumscripta*), nově jsou například doplněny odkazy na syrštinu (v Mt 5,22, 6,24 aj.) nebo na variantnost řeckého textu (např. v Mt 1,11: *poněvadž větší díl exemplářů řeckých, Mk 8,24, 11,11 aj.*), odstraňují se překladatelské dodatky ve prospěch plynulejšího textu, odstraňuje se pomocné sloveso *být* ve tvarech préterita, užívá se důsledněji *svůj* jako dnes, překlad se zpřesňuje podle řečtiny nebo

⁹⁷ *Dílo Jana Amose Komenského* 3. Eds. J. Kolár et al. Praha 1978, s. 604.

⁹⁸ Just, J.: *The Kralice Bible*, s. 114.

⁹⁹ Srov. Souček, B.: *Česká Apokalypsa*, s. 234; Dittmann, Robert: *K místu kralického Nového zákona z r. 1601 v bratrské tradici*. Bohemica Olomucensia 3, 2011, č. 2, s. 40.

Bezových vydání (někdy si původní kralické znění a marginálie vyměnily místo, např. v Mt 18,26 má Šestidílka *prosil ho*, marg. ř. *klaněl se jemu*, vydání 1601 *klaněl se jemu*, marg. *někteří exemplářové řečtí mají: prosil ho*), mj. jsou doplňována ukazovací zájmena.¹⁰⁰ Text tohoto vydání byl základem pro Nový zákon jednodílky z roku 1613.

Bible kralická z r. 1596

Roku 1596 vyšla jednodílná Kralická bible a Nový zákon. Bible z r. 1596 byla tištěna na velmi tenkém papíru a vyniká grafickou úpravou, mj. na titulní straně, v tisku je vlys s erby Žerotínů a Slavatů z Chlumu a Košumberka a vlysy s emblémy biskupů angažovaných na tomto vydání, jež vytiskl Zachariáš Solín.¹⁰¹ Revizí textu byli pověřeni Samuel Sušický, Adam Felin a Mikuláš Albert z Kaménka s instrukcí, aby do textu zasahovali co nejméně a změny předložili Jiřímu Strejcovi (další osoby se podílely na celkově třech rejstřících).¹⁰² Změny v textu jsou opravdu velmi malé, nicméně asi většina jich byla přijata do jednodílného vydání r. 1613. Formální dělení bible do šesti dílů bylo zachováno v tomto i v posledním kralickém vydání (1613). Z drobných změn bylo např. dokončeno odstraňování -v v koncovce -ův. Číslování veršů po straně textového sloupce se v 90. letech 16. století objevuje nejen v kralických tiscích z r. 1596, ale také v Dačického Novém zákoně (1596–97), jež stejně jako Šestidílka odlišuje dodatky menším typem písma, ve Veleslavínově Novém zákoně (1597) a později také v Bibli Samuela Adama z Veleslavína (1613), jež vykazuje i textové shody s Kralickou biblí z roku 1596. Jazykový materiál z tohoto vydání Kraličky užil Vavřinec Benedikt z Nudožer pro exemplifikaci v první soustavné gramatice češtiny *Grammaticae bohemicae [...] libri duo*, vydané roku 1603.¹⁰³

Bible kralická z r. 1613

Jednodílka z roku 1596 byla tištěna malým písmem v malém formátu na jemném papíru, a byla proto celkově přístupnější než objemná Šestidílka, avšak malé literky se špatně četly, zejména lidem se slábnoucím zrakem. Po rozprodání nákladu, jak informuje předmluva k vydání z r. 1613,¹⁰⁴ proto jednota nabídla čtenářům *pilně skorrygovanou* (fol. 2a) bibli ve větším formátu, podobném edicím v hlavním proudu českých biblí. Kralické vydání z r. 1613 se stalo předlohou všech exulantských vydání celé bible a v podobě takzvaného kritického otisku od Jana Karafiáta, poprvé vydaného r. 1887, se tiskne dodnes. O revizi tohoto textu z r. 1613 se pokoušeli biblisté ve 20. a 21. století. Šestidílka si ovšem podržela svůj vliv, mimo jiné jako zásobník alternativních čtení, čerpaných z jejich marginálních poznámek.

Text posledního kralického vydání navázal ve Starém zákoně na jednodílku z r. 1596, v Novém zákoně na druhé vydání šestého dílu Šestidílkou z roku 1601.¹⁰⁵ Nejvýraznější změnou je odstraňování překladatelských dodatků, patrné v jisté míře už v předchozích vydáních po Šestidílce, případně jejich plné začlenění do textu, tj. snaha o větší plynulost, nenarušovanou vyznačenými vsouvanými výrazy. Příklad z Ko 2,22 (překladatelské dodatky jsou vyznačeny nekurzívním písmem), jak jsou postupně překladatelské dodatky odstraňovány: Šestidílka *kteřžto všecky věci samým užíváním jich přicházejí k zkáze*, a toť vše není než *podle prikázání a učení lidských* > Nový zákon z r. 1601 *kteřžto všecky věci*

¹⁰⁰ Srov. Dittmann, R.: *Dynamika textu*, s. 222–235.

¹⁰¹ Just, J.: *The Kralice Bible*, s. 113.

¹⁰² Kopecný, Milan: *K jubileu první kralické jednodílkou*. Časopis Moravského muzea, scientiae sociales 82, 1997, s. 261.

¹⁰³ Benedikt z Nudožer. M. Vavřinec: *Grammaticae Bohemicae [...] libri duo*. Ed. Nancy Susan Smith. Ostrava: Tilia, 1999, s. xxi.

¹⁰⁴ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. 305149–D, f. 3a: *prvnějšího tištění Exemplářů, již od několika let se nedostává [...] předešlého na menší modum S. Biblí tištění, pro drobný text ne každý uživatel mohl, jako lidé staří, i jiní mdlý zrak mající.*

¹⁰⁵ Dittmann, R.: *Dynamika textu*, s. 235–247.

samým užíváním jich přicházejí k zkáze, což jest vše podle přikázání a učení lidských > Kralická bible 1613 *kteřžto všecky věci samým užíváním jich kazí se*¹⁰⁶ *podle přikázání a učení lidských*. V nečetných případech je překladatelský dodatek vysunut do okrajové poznámky, například ve 2Te 2,3 mají Šestidílka a jednodílka z r. 1596 jako překladatelský dodatek vyznačen úsek *nenastane den Páně*, poslední kralické vydání ale jako dodatek tiskne jen *nenastane* a v marginálii čteme *den Páně*. Podobně je překladatelský dodatek Šestidílky a jednodílky odsunut do marginálie třeba v Ko 3,14 (*oblečení buďte*), Ko 3,24 (*věčného*), 1Te 3,5 (*ho k vám*), 2Te 2,6 (*teprv*), 2Te 3,17 (*vlastní*), v marginálii k 2Te 2,8 se ke slovu *bezbožník* objevuje poznámka *totiž člověk bez Božího zákona aneb neupřáhaný etc.*, k závěrečnému verši v 1Te 5, v němž se píše o tom, že list byl napsán v Aténách, dodává marginálie: *někteří smyslí, že v Koryntu*. Jinak se *in margine* běžně nacházejí konkordance a obsahové sumárie. Celkově se text se ve Starém zákoně přibližuje hebrejské předloze nebo latinským humanistickým překladům, jako je Tremelliův a Juniův překlad do latiny, např. v Iz 1,31 má jednodílka z r. 1596 *silný* ve shodě s hebrejským textem, ale vydání z r. 1613 upravuje na *nejsilnější* ve shodě s Tremelliiovým *fortissimus*.¹⁰⁷ Další změny vznikly kvůli eufonii, byly odstraněny některé nelibozvučné posloupnosti nebo opakující se slabiky, a kvůli jasnosti textu, často to bývají v těchto případech změny slovosledné.

Nové světlo na vznik posledního předbělohorského vydání Kralické bible vrhá nález učiněný v polovině roku 2006 ve významném bratrském sídle v Mladé Boleslavi, o němž jsme se už zmínili: byl objeven archiv tamějšího posledního biskupa jednoty Matouše Konečného, obsahující přes pět set dopisů.¹⁰⁸ Korespondence přerovského biskupa Jana Laneckého a ivančického Jana Crucigera s mladoboleslavským Matoušem Konečným podává jedinečný vhled do procesu korektur a tisku. Na základě údajů z dopisů lze soudit,¹⁰⁹ že s tiskem posledního kralického vydání bible se započalo asi na přelomu let 1609 a 1610, že předmluvu sepsal biskup-pisár Matouš Konečný a že tisk byl dokončen asi na konci jara 1613. Pokud jde o korektury, probíhaly tak, že si biskupové posílali části tisku, nejčastěji sexterny, mezi svými českými a moravskými sídly, po provedených korekturách byly zasílány zpět do Kralic a zanášeny do sazby. Z toho důvodu bylo vytištění celé bible časově velmi náročné.

Jak jsme už uvedli, jednota bratrská ještě před Bílou horou začala připravovat nové, revidované vydání Šestidílky. Jistě můžeme litovat, že ani tento projekt, ani snahy o reedici v exilu nedošly naplnění a že další nenahraditelné rukopisy z bratrské produkce, jako byly Komenského *Thesaurus linguae bohemicae* nebo biblická konkordance, vzaly za své při požáru Lešna. Kulturní a jazykový přínos maličké jednoty bratrské pro české země ovšem i bez těchto děl byl a je zcela mimořádný. Největším klenotem je však Bible kralická. Právě tu odkazuje vlasti v *Kšaftu umírající matky, jednoty bratrské* při loučení natrvalo po konci třicetileté války Jan Amos Komenský: „odkazuji tobě za dědictví knihu boží, bibli svatou, kterouž synové moji z původních jazyků [...] do češtiny s pilností velikou (do patnácti let na té práci strávilš několik učených mužů) uvedli a Pán Bůh tomu tak požehnal, že málo ještě jest národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně, jasně svatě proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli.“¹¹⁰

¹⁰⁶ Zde je koncová závorka.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 240.

¹⁰⁸ Just, Jiří: *Nález archivu Matouše Konečného a jeho význam pro studium dějin Jednoty bratrské v období před Bílou horou*. In: *Unitas Fratrum 1457–2007. Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*. (= Studie a texty Evangelické teologické fakulty 15, 2009/2). Ed. M. Wernisch. Jihlava 2009, s. 184–185.

¹⁰⁹ Týž: *Bibli svatá 1613*, s. 284–290.

¹¹⁰ *Dílo Jana Amose Komenského* 3, s. 603.

Praktické ukázky překladatelského postupu

1) 4Ezd: překlad z latiny

sumář

Kniha tato způsobem prorockým domlouvá se na zpouru a neposlušenství lidu v zajetí babilonském, předkládá i zaslíbení o slávě církve, kteráž skrze učení svatého evanjelium Krystu získána býti měla. Zatím vypisuje místrná vidění, jimiž těžkosti na ten lid júdský vzložených, ano i dalších budoucích znamení a způsob až do napravení církve skrze Krysta (dárce dobrého pobožným, zlým pak pomsty) příčiny ukazuje a upřímých srdcí v jisté naději o jeho příchodu ustavuje a jich tím potěšuje. Má kapitol 16.

Tremellius–Junius: *Hoc liber generis est prophetici, continens objurgationes populi immorigeri et promissiones ecclesiae gloriosae per doctrinam evangelii comparandae Christo, deinde vero visiones mirificas subnectens ad concionis suae illustrationem ostendit malorum quae Jehudaeos opprimebant causas, venturorum signa & formas usque ad instaurationem ecclesiae per Christum auctorem boni in suos et mali in adversarios atque ab expectatione illius pios et fideles animos consolatur.*

2) Modlitba Manassesova

Předmluva k 5. svazku Šestidílký, fol. 6v: *Poněvadž knih těchto, kteréž apokryfa slovou, velmi nejednostejní exemplářové v jazyku řeckém, kterýmž psány sou (nebo v hebrejské řeči jich není) se nalézají, že k výkladu jejich vzat jest ten, kterýž se od učených a v Písmích svatých zběhlých mužů za nejpravější drží, totiž kterýž od Benedykta Arya a jeho pomocníků zpraven a v Antorfě od Plantýna vytištěn léta 1572.*

ModlMan 1,9 *Pane, rozmnožily se nepravosti mé a nejsem' hoden, abych měl, pozdvihna oči, hleděti na vysokost nebe pro množství nepravostí svých*

Tremellius–Junius: *Domine plurimae sunt iniquitates meae nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum coelum prae multitudine iniquitatum mearum)*

Polyglota antverpská: tuto pasáž neobsahuje

ModlMan 1,12 *a nezatracuj mne spolu s nepravostmi mými, aniž jsa hněviv na věčnost, schovávej zlé věci na mne, aniž mne odsuzuj do nejhlubších míst země, nebo ty jsi Bůh [...]*

Tremellius–Junius: *ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in aeternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terrae, quia tu Deus es [...]*

Polyglota antverpská: tuto pasáž neobsahuje

3) Rozhled po soudobé biblistice

Gn 49,10 *dokudž nepřijde Silo, marg. vykládá se syn její, t. panny. Item který má poslán býti. Item dárce požehnání a všeho dobrého. Item Mesiáš.*

BHS: יהיִשׁ (ketib), יִשׁ (qere), některé hebr. texty, Samaritánský Pentateuch píšou defective (יהיִשׁ)

LXX: τὰ ἀποκείμενα

Biblia Münsteri: marg. *quidam interpretatur ... filiius eius ... alii Chaldeum interpretem sequentes exponunt ... Messiam*

Tremellius–Junius: *filiius eius, marg. Christus semen mulieris ex secundis editus sine virili operatione*

Biblia Vatabli: *Siloch, marg.: donec veniat filiius eius*

Vulgata Iovaňská 1583, Vulgata Clementina: *qui mittendus est*, česká tradice (např. Bible Melantrichova): *jenž má poslán býti*

Biblia Tigurina: marg. *Schilo, felicitator*

Biblia Vatabli (a podobně Biblia Stephani 1556/57): marg. *i. foelicitas sive author foelicitatis et abundantiae omnium rerum*

Polyglota antverpská 6. díl: marg. *Messiah*

Pagninus: *Messias*

Ž 71,3

budiž mi skálou obydli mého, marg. *j.*, čtouce *maoz místo maon*, vykládají pevnou.

BHS: מְצוּרָה, aparát: mnoho kodexů řeckých, Symmachos, aramejský targum čtlo:

מְצוּרָה.

Polyglota antverpská: מְצוּרָה x Biblia Münsteri: מְצוּרָה

Tremellius–Junius: *rupes quam inhabitem*, marg. *heb. in rupem habitaculi*

Biblia Tigurina: *vice robustissimae rupis*

Biblia Münsteri: *petram fortitudinis*

Biblia Stephani 1556/57: *petram fortitudinis*, marg. *robustum habitaculum*

Vulgata Clementina: *locum munitum*

4Ezd 2,15 jako *sloupu*, marg. *j. jako holubice*

Biblia Tigurina, Biblia Vatabli: *columna* (přesně: *instar columnae*)

Polyglota antverpská, Tremellius–Junius, Biblia Stephani 1556/57: *columba*

Lk 2,22

A když se naplnili dnové očišťování Marye podle zákona Mojžišova, marg. *ř. jejího*.

Jiní čtou jejích, t. Marye i Pána Krysta.

Beza 1.–5. vyd.: *Mariae*

Blahoslavovy Nové zákony 1564, 1568 v hlavním textu: *jejich*

z české tradice: Klaudyán 1518, Lukáš 1525 *jejeho*

Nový zákon 1533: *jejich*

Bible Melantrichova 1549: *jich*

Bible Melantrichova 2.–5. vyd.: *jejich*

Erasmus 2.–5. vyd.: *αὐτῶν*

Erasmus 1. vyd., Beza 1.–5. vyd., Polyglota antverpská (ř. text v 5. díle): *αὐτῆς*

Erasmus 1.–5. vyd.: *eorum*

Polyglota antverpská (vulgátní text), Vulgata Clementina: *eius*

4) Vulgátní čtení z Melantrichova pretextu u Blahoslava, později upravené

Zj 15,2

NZ 1601: *A viděl sem jako moře sklenné, smíšené s ohněm, a ty, kteříž svítězili nad tou šelmou a obrazem jejím a nad charakterem jejím i nad počtem jména jejího, ani stojí nad tím mořem sklenným, majíce harfy Boží*

| a nad charakterem jejím] > M²N¹⁻²: καὶ ἐκ τοῦ χαραγματος αὐτοῦ EBP, > E¹⁻³P⁴V, et de caractere eius E⁴⁻⁵, et caractere eius B |

Jk 4,5

NZ 1601: *Zdali k závisti nakloňuje duch ten, kterýž přebývá v nás?*

| nás] vás M²N¹: ἡμῖν EBP, vobis E¹PV, nobis E²⁻⁵BP^{mg} |

2Tm 4,3

NZ 1601: *majíce svrablavé uši*

[majíce svrablavé uši] > M²N¹⁻²: κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν EBP, *sr. ii, quibus pruriunt aures E, auribus prurientes B, prurientes auribus PV* |

slovosled: Sk 21,11 NZ 1601 ruce i nohy] nohy i ruce M²N¹⁻² | J 11,19 Martě a Maryji] Maryji a Martě M²N¹⁻² |

5) Shody s Bezovými anotacemi (na příkladu marginálií odkazujících na jiné překlady v Šestidílce) a jím užívanými rukopisy

Mt 2,11 *nalezli*, marg. j. *uzřeli*

Barbiriana *invenerunt* – poznámka: *...in omnibus vetustis exemplaribus scriptum erat εἶδον, viderunt*

Mt 5,47 *bratří*, marg. j. *přátel*

Barbiriana *fratres* – pozn.: *in omnibus vetustis legebatur, τοὺς φίλους, amicos*

Mt 26,21 *amen*, marg. j. *amen, amen*

Barbiriana *amen dico vobis* – pozn.: *in sexto codice scriptum erat, ἀμήν ἀμήν, amen amen*

Mk 1,12 *Duch*, marg. j. *dokládají svatý*

Barbiriana *Spiritus* – pozn.: *in secundo exemplari additur ἅγιον sanctus, quod vocabulum magnam lucem affert huic loco*

Mk 3,18 *Taddea*, marg. j. *Lebbea*

Barbiriana *Thaddeum* – pozn.: *in secundo codice legitur λεββαῖον Lebbeaum, cui scilicet cognomen fuit Thaddeus*

1K 2,1 *svědectví Boží*, marg. j. *tajemství*

Barbiriana *testimonium Dei* – pozn.: *Ambrosius vero pro μαρτύριον legit μυστήριον, quod etiam in duobus vetustis codicibus invenimus et videtur optime convenire*

Ga 3,1 *mezi vámi ukřižován*, marg. j. *mezi námi*

Beza 1565 ad. *inter vos* – pozn.: *in nonnullis impressis codicibus legitur ἐν ἡμῖν, inter nos*

Ko 1,12 *díky činíce Otci*, marg. j. *Bohu a Otci*

Barbiriana: *gratias agentes Patri* – pozn.: *nonnulli Graeci codices habent Θεῷ καὶ πατρὶ et ita etiam legitur in nonnullis exemplaribus vulgatae editionis.*

6) Kontinuální pilování: pozdní Bezovy verze

R 16,14

NZ 1601: *Hermena*

Hermena] Herména M², Mercurya NK¹⁻²: Ερμῆν B⁵, Mercurium EB¹⁻³, Hermen B⁴⁻⁵PV |

Ga 3,12

NZ 1601: *živ bude skrze ně*

[skrze ně] v nich M²NK¹⁻²: ἐν αὐτοῖς EBP, in ipsis EB¹⁻⁴, in illis PV, per ea B⁵ |

Ga 4,17

NZ 1601: *vás*

vás] vámi N¹⁻², nás K³: ἡμᾶς EB¹B⁴⁻⁵, ὑμᾶς B²⁻³P, vos EPV, nos B

Ef 3,21

Šestidíleka: pravím [pravím] > M²N¹⁻²K³: > EB⁷B¹⁻³P, inquam B⁴⁻⁵

Ř 3,25-26: hranice veršů

Ř 3,26 NZ 1601: v shovívání Božím] v K¹⁻²N³ ve v. 25: ekvivalent ve v. 25 má B⁴⁻⁵]

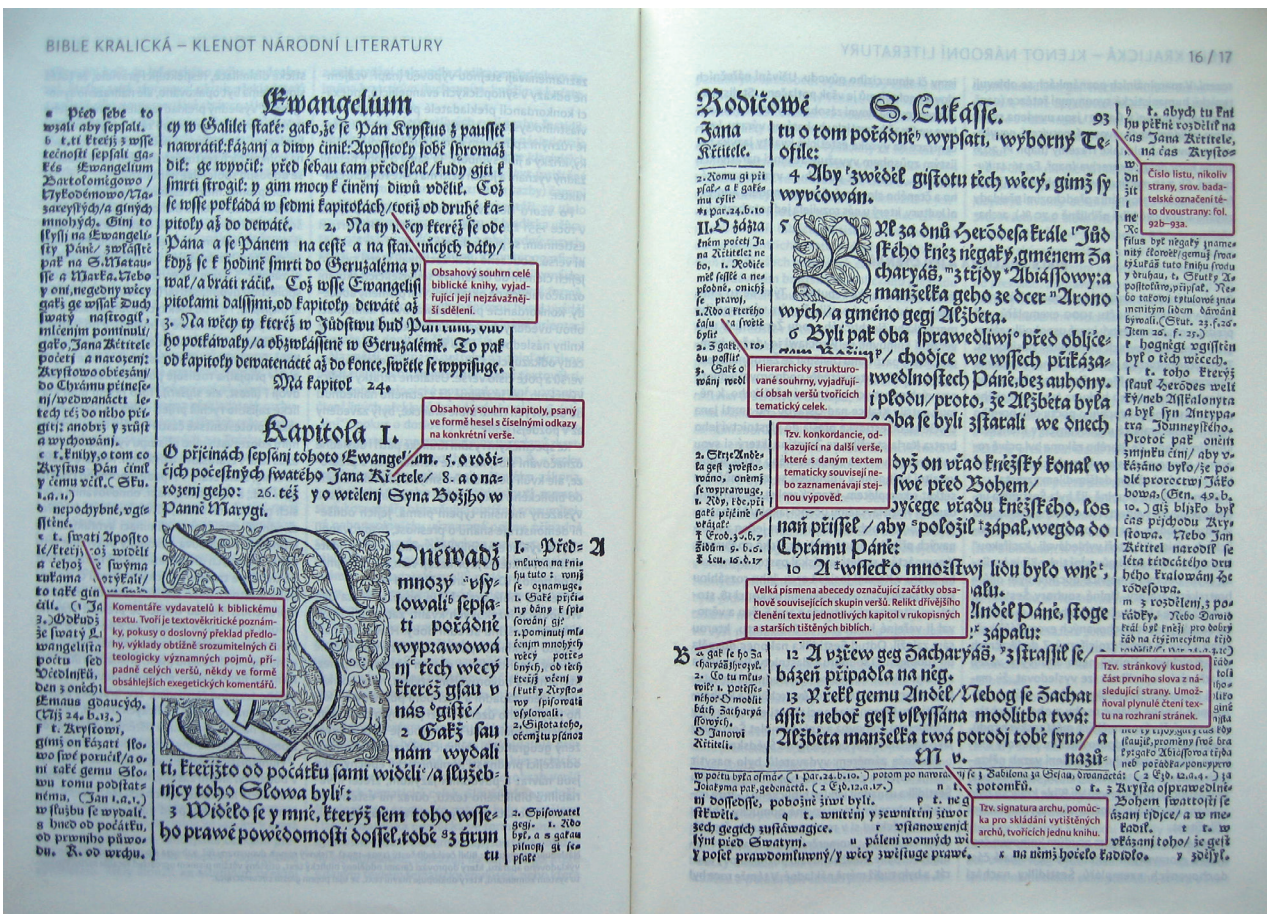
7) Víceslovné opisy/kalky

2Tm 2,4 NZ 1601: svému hejtmanu, marg. tomu, kdož jej najal. Ř. od kohož jest zvolen za bojovníka (τῷ στρατολογήσαντι EBP, sr. qui se in militiam delegit EB¹, ei + cui se probavit PV, a quo delectus est miles B²⁻⁵)

2Tm 3,3 NZ 1601: kterýmž nic dobrého mílo není (ἀφιλάγαθοι)

2Tm 4,1 NZ 1601: osvědčuji, marg. s osvědčováním a jako s závazkem prosím aneb zavazují tě (διαμαρτύρομαι B⁵, sr. obtestor E²⁻⁵B)

Sk 13,11 NZ1601: kdo by ho za ruku vedl, marg. ř. rukovodí, u Blahoslava je marg. rukovoda (χειραγωγός)

Ewangelium

cy w Galilei kraje: gako, je se Pan Krystus z pausse nawraat: kážanj a diwoj činil: Apostoly jobe shronaž bit: ge wyput: před sebau tam předestal: kudy gja l smrti strogit: y gim moay l činěnj diwi wdielit. Což se wisse pokláda w sedmi kapitolkach / totiz od druhé kapitoly až do deváté. 2. Na ty wčy kterěz se ode Pána a se Panem na cestě a na staj. wčy daly / edyž se k hodině smrti do Geruzaléma y wal / a brai ráciit. Což wisse Ewangelisji pirokami dalšimi od kapitoly deváté až 3. Na wčy ty kterěz w Jádřiwu bud Pan um, uwo ho pošatý a obywatšně w Geruzalémě. To pak od kapitoly devatenácté až do fonce, switě se wyppisuje. Má kapitola 24.

Obsahový souhrn celé biblické knihy, vyjadřující její nejzávažnější sdělení.

Kapitola I.

O přičinách sepsání tohoto Ewangelia / am. 5. o roděčích počestných swateho Jana Křtitele / 8. a o narození geho: 26. teč y o welenj Syna Božjho w Panně Maryji.

Obsahový souhrn kapitoly, psany ve formě hesel s číselnými odkazy na konkrétní verše.

Dněwadž mnozy wšy lowali sepsati pořadně wyprawowa w těch wčey kterěz gšau w nás gšitě 2 Gakž sau nám wydaliti, kterizto od počátku sami widěli / a služebnjcy toho Słowa byli: 3 Widělo se y mně, kterěz sem toho wisseho prawě powědomosti dostel, tobe z ģrun

Komentáře vydavatelů k biblickému textu. Tvoří je textověkritické poznámky, pokusy o doslovný překlad předlohy, výklady obtížně srozumitelných či teologicky významných pojmů, případně celých veršů, někdy ve formě obsahlich exegetických komentářů.

Rodičowé S. Lukaffe.

tu o tom pořadně wyppisati. wybojny Te ofile: 4 Aby zwěděl gštoru těch wčey, gimž sy wywčowan.

W za dně Heroděfa krále Jádřeho kněz negak y gmněnem Zacharyáš, z tčejy Abiášowoy a manželka geho ze dcer Aronowych / a gmněno gegj Alžběta.

Byli pak oba sprawedliwý před obličejem / chodjce we wšech přičázawedlnostech Páně, bez aubony. i pšodu / proto, že Alžběta byla a oba se byli zřkatali we dnech

dyž on wěad knězšy konal w swě před Bohem / wycege wěadu knězšeho, los

naň přišfel / aby položil zápal, wegda do Chrámu Páně: 10 A wšfekt o mnozšew lidu bylo wně, 11 Anděl Páně, sfoge zápalu:

12 A wčew geg Zacharyáš, zřkasil se / bázeji připadla na neg. 13 Wčel genu Anděl / w bog se Zacharyáš: nebož gest wšlyššána modlitba ewa: Alžběta manželka ewa porodj tobe syna / a nazj

14 Jotěpna raj, gedonáti. (2 Čk. 12.1.17.) 15 w došfokje, pobožně žiw byti. 16 w gřewu, a w wnitřnj y swetněnj sworzech gegch zwšwagowce. 17 w pšeni wmožch w w polě prawdomitnyy / w wčy zwšfuge prawe, x ni nímj hočelo křadilo. y zdyžj.

Tzv. konkordance, odkazující na další verše, které s daným textem tematicky souvisí nebo zarmenávají stejnou výpověď.

Velká písmena abecedy označující začátky obsahově souvisejících skupin veršů. Relikt dřívějšího členění textu jednotlivých kapitol v rukopisných a starších tiskových biblích.

Tzv. signatura archy, pomůcka pro skládání vytištěných archů, tvořících jednu knihu.

Slovo, smysl, moc nebo čin?

K překladu a výkladu Janova prologu

Jan Roskovec

Jan 1,1–18: české překlady

Kralická (1613)	Žilka (1934)	ČEP (1979)	Bogner (1989)	B21 (2009)	ČSP (2009)	Jeruzalémská (2009)
<p>¹ Na počátku bylo Slovo, a to Slovo bylo u Boha, a to Slovo byl Bůh.</p> <p>² To bylo na počátku u Boha.</p> <p>³ Všecky věci skrze ně učiněny jsou, a bez něho nic není učiněno, což učiněno jest.</p> <p>⁴ V něm život byl, a život byl světlo lidí.</p> <p>⁵ A to Světlo v temnostech svítí, ale tmy ho neobsáhly.</p> <p>⁶ Byl člověk poslaný od Boha, jemuž jméno bylo Jan.</p> <p>⁷ Ten přišel na svědectví, aby svědčil o tom Světle, aby všichni uvěřili skrze něho.</p> <p>⁸ Nebyl on to Světlo, ale poslán byl, aby svědectví vydával o tom Světle.</p> <p>⁹ Tenť byl to pravé Světlo, jenž osvětluje každého člověka přicházejícího na svět.</p> <p>¹⁰ Na světě byl, a svět skrze něho učiněn jest, a svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Do svého vlastního přišel, a vlastní jeho nepřijali ho.</p> <p>¹² Kteříž pak koli přijali jej, dal jim moc syny Božími býti, totiž těm, kteříž věří ve jméno jeho, ¹³ Kteřížto ne ze krve, ani z vůle těla, ani z vůle muže, ale z Boha zplomeni jsou.</p>	<p>¹ Na počátku bylo Slovo, Slovo bylo u Boha, Bůh bylo to Slovo.</p> <p>² Bylo od samého počátku u Boha.</p> <p>³ Všecko povstalo skrze ně, bez něho nepovstalo nic, co povstalo.</p> <p>⁴ V něm byl život, a život byl světlo lidí.</p> <p>⁵ To světlo svítí v temnosti, ale temnost ho nepojala.</p> <p>⁶ Objevil se člověk poslaný od Boha, jeho jméno bylo Jan.</p> <p>⁷ Ten přišel na svědectví, aby svědčil o tom světle, tak aby všichni skrze něj uvěřili.</p> <p>⁸ On nebyl tím světlem, ale objevil se, aby svědčil o tom světle.</p> <p>⁹ Pravé světlo, které osvětluje každého člověka, byl ten, který přicházel na svět.</p> <p>¹⁰ Byl na světě, a svět skrze něho povstal, ale svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Přišel do svého vlastnictví, ale jeho vlastní ho nepřijali.</p> <p>¹² Ale všem těm, kteří ho přijali, dal moc stát se Božími dětmi, těm, kteří věří v jeho jméno, ¹³ kteří byli zplomeni ne z krve ani z vůle tělesnosti, ani z vůle mužovy, nýbrž z Boha.</p>	<p>¹ Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh.</p> <p>² To bylo na počátku u Boha.</p> <p>³ Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest.</p> <p>⁴ V něm byl život a život byl světlo lidí.</p> <p>⁵ To světlo ve tmě svítí a tma je nepohltila.</p> <p>⁶ Od Boha byl poslán člověk, jmenován se Jan.</p> <p>⁷ Ten přišel proto, aby vydal svědectví o tom světle, aby všichni uvěřili skrze něho.</p> <p>⁸ Jan sám nebyl tím světlem, ale přišel, aby o tom světle vydal svědectví.</p> <p>⁹ Bylo tu pravé světlo, které osvětluje každého člověka; to přicházelo do světa.</p> <p>¹⁰ Na světě byl, svět skrze ně povstal, ale svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Přišel do svého vlastního, ale jeho vlastní ho nepřijali.</p> <p>¹² Těm pak, kteří ho přijali a věří v jeho jméno, dal moc stát se Božími dětmi.</p> <p>¹³ Ti se nenarodili, jen jako se rodi lidé, jako děti pozemských otců, nýbrž narodili se z Boha.</p>	<p>¹ Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha a to Slovo byl Bůh.</p> <p>² To bylo na počátku u Boha.</p> <p>³ Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest.</p> <p>⁴ V něm byl život a ten život byl světlem lidí.</p> <p>⁵ To světlo svítí v temnotě a temnota ho nepohltila.</p> <p>⁶ Byl člověk poslaný od Boha, jmenován se Jan.</p> <p>⁷ Přišel jako svědek, aby svědčil o tom světle, aby všichni uvěřili skrze něho.</p> <p>⁸ On sám nebyl tím světlem, měl jen svědčit o tom světle.</p> <p>⁹ Bylo světlo pravé, které osvětluje každého člověka; to přicházelo na svět.</p> <p>¹⁰ Na světě bylo a svět povstal skrze něj, ale svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Do vlastního přišel, ale jeho vlastní ho nepřijali.</p> <p>¹² Všem, kdo ho přijali, dal právo být Božími dětmi, – všem těm, kdo věří v jeho jméno, ¹³ kdo se zrodili ne z krve, ani z vůle těla, ani z vůle muže, ale z Boha.</p>	<p>¹ Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha a to Slovo bylo Bůh.</p> <p>² To bylo na počátku u Boha.</p> <p>³ Všechno povstalo skrze něj a bez něho nepovstalo nic, co je.</p> <p>⁴ V něm byl život a ten život byl světlem lidí.</p> <p>⁵ A to světlo ve tmě svítí a tma je nepohltila.</p> <p>⁶ Od Boha byl poslán člověk jménem Jan.</p> <p>⁷ Přišel kvůli svědectví, svědčit o tom Světle, aby všichni uvěřili skrze něj.</p> <p>⁸ On nebyl to Světlo, ale přišel, aby o Světle vydal svědectví.</p> <p>⁹ Tento byl to pravé Světlo osvětlující každého člověka přicházejícího na svět:</p> <p>¹⁰ Byl na světě a svět povstal skrze něj, ale svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Přišel do svého vlastního, a jeho vlastní ho nepřijali.</p> <p>¹² Ale těm, kteří ho přijali, dal pravomoc stát se Božími dětmi, těm, kteří věří v jeho jméno.</p> <p>¹³ Ti se nenarodili z krve ani z vůle těla, ani z vůle muže, nýbrž z Boha.</p>	<p>¹ Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha a to Slovo bylo Bůh.</p> <p>² To bylo na počátku u Boha.</p> <p>³ Všechno vzniklo skrze ně a bez něho nevzniklo vůbec nic, co je.</p> <p>⁴ V něm byl život a ten život byl světlo lidí.</p> <p>⁵ A to světlo ve tmě svítí a tma je nepohltila.</p> <p>⁶ Objevil se člověk poslaný od Boha, jehož jméno bylo Jan.</p> <p>⁷ Ten přišel jako svědek, aby o tom světle vydal svědectví, aby skrze něho všichni uvěřili.</p> <p>⁸ On sám nebyl to světlo, ale přišel, aby o tom světle vydal svědectví.</p> <p>⁹ Bylo tu pravé světlo, které osvětluje každého člověka, to přicházelo na svět.</p> <p>¹⁰ Na světě byl, svět skrze něj vznikl, a svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Přišel do svého vlastního, a vlastní ho nepřijali.</p> <p>¹² Těm však, kteří ho přijali, dal pravomoc stát se Božími dětmi, těm, kteří věří v jeho jméno.</p> <p>¹³ Ti se nenarodili z krve ani z vůle těla, ani z vůle muže, nýbrž z Boha.</p>	<p>¹ Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha a to Slovo bylo Bůh.</p> <p>² To bylo na počátku u Boha.</p> <p>³ Vše bylo skrze ně a bez něho nebylo nic.</p> <p>⁴ Co bylo v něm, byl život a ten život byl světlem lidí</p> <p>⁵ a světlo svítí ve tmě a tma se ho nezmocnila.</p> <p>⁶ Byl člověk poslaný od Boha, jmenován se Jan.</p> <p>⁷ Přišel, aby svědčil, aby vydal svědectví tomu světlu, aby všichni jeho prostřednictvím uvěřili.</p> <p>⁸ On nebyl to světlo, ale měl vydat světlu svědectví.</p> <p>⁹ Slovo bylo tím pravým světlem, jež osvětluje každého člověka; přicházelo do světa.</p> <p>¹⁰ Byl ve světě a svět byl skrze něho a svět ho nepoznal.</p> <p>¹¹ Do vlastního přišel a vlastní ho nepřijali.</p> <p>¹² Ale všem, kdo ho přijali, dal moc, aby se stali dětmi Božími, těm, kdo věří v jeho jméno, ¹³ On, jenž nebyl zplomen ani z krve, ani z vůle těla, ani z vůle muže, ale z Boha.</p>
<p>¹⁴ A Slovo to tělo učiněno jest, a přebývalo mezi námi, (a viděli jsme slávu jeho, slávu jakožto jednorozeného od Otce,) plné milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan svědectví vydával o něm, a volal, řka: Tentot jest, o němž jsem pravil, že po mně přišed, předšel mne; nebo přednější jest nežli já.</p> <p>¹⁶ A z plnosti jeho mi všichni vzali jsme, a to milost za milost.</p> <p>¹⁷ Nebo zákon skrze Mojžíše dán jest, ale milost a pravda skrze Ježíše Krista stala se jest.</p> <p>¹⁸ Boha žádný nikdy neviděl, ale jednorozený Syn, kterýž jest v lůně Otce, onť jest nám vypravil.</p>	<p>¹⁴ Slovo se stalo tělem a ubytovalo se mezi námi; patřili jsme na jeho slávu, slávu, jakou má jediný Syn od Otce, plný milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan o něm svědčí a volá: „To je ten, o kterém jsme řekli, že ten, který přichází za mnou, jest přede mnou, poněvadž byl dříve než já.“</p> <p>¹⁶ Z jeho plnosti jsme byli obdarováni mi všichni milostí za milostí.</p> <p>¹⁷ Neboť Zákon byl dán skrze Mojžíše, milost a pravda se stala skrze Ježíše Krista.</p> <p>¹⁸ Boha nikdo nikdy neviděl; jednorozený Syn, který je v náručí Otcově, nám o něm řekl.</p>	<p>¹⁴ A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi. Spatřili jsme jeho slávu, slávu, jakou má od Otce jednorozený Syn, plný milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan o něm vydával svědectví a volal: „To je ten, o němž jsem řekl: Přichází za mnou, ale je větší, protože tu byl dříve než já.“</p> <p>¹⁶ Z jeho plnosti jsme byli obdarováni mi všichni milostí za milostí.</p> <p>¹⁷ Neboť Zákon byl dán skrze Mojžíše, milost a pravda se stala skrze Ježíše Krista.</p> <p>¹⁸ Boha nikdo nikdy neviděl; Jednorozený Bůh, který spočívá v náručí Otcově, ten (o něm) podal zprávu.</p>	<p>¹⁴ A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi. Viděli jsme jeho slávu, slávu, jakou má od Otce jednorozený Syn, plný milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan o něm vydával svědectví a volal: „To je ten, o kterém jsme řekli: Ten, který přijde po mně, má větší důstojnost, neboť byl dříve než já.“</p> <p>¹⁶ Všichni jsme dostali z jeho plnosti, a to milost za milostí.</p> <p>¹⁷ Neboť Zákon byl dán skrze Mojžíše, milost a pravda přišla skrze Ježíše Krista.</p> <p>¹⁸ Boha nikdo nikdy neviděl; Jednorozený Bůh, který spočívá v náručí Otcově, ten (o něm) podal zprávu.</p>	<p>¹⁴ To Slovo se stalo tělem a přišlo žít mezi nás. Spatřili jsme jeho slávu, slávu, jakou má od Otce jednorozený Syn, plný milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan o něm vydával svědectví a volal: „Toto je ten, o němž jsem řekl: Ten, který přichází za mnou, je přede mnou, neboť byl dříve než já.“</p> <p>¹⁶ Z jeho plnosti jsme všichni přijali, a sice milost za milostí.</p> <p>¹⁷ Zákon byl vydán skrze Mojžíše, milost a pravda však přišla skrze Mesiáše Ježíše.</p> <p>¹⁸ Boha nikdo nikdy neviděl; jednorozený Syn, který je v Otcově náručí, ten jej vyhlásil.</p>	<p>¹⁴ A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi. Spatřili jsme jeho slávu, slávu, kterou má od Otce jediný Syn, plný milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan o něm vydával svědectví. Volal: „To je ten, o němž jsem řekl: Ten, který přichází za mnou, je přede mnou, neboť byl dříve než já.“</p> <p>¹⁶ Z jeho plnosti jsme všichni vzali, milost za milostí.</p> <p>¹⁷ Neboť Zákon byl dán skrze Mojžíše, milost a pravda se stala skrze Ježíše Krista.</p> <p>¹⁸ Boha nikdo nikdy neviděl; jedinečný Bůh, který je v lůně Otcově, ten nám o něm pověděl.</p>	<p>¹⁴ A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi a my jsme patřili na jeho slávu, slávu, kterou má od svého Otce jako jediný Syn plný milosti a pravdy.</p> <p>¹⁵ Jan mu vydával svědectví a volal: „To o něm jsem řekl: Ten, který přichází po mně, mne předešel, protože byl přede mnou.“</p> <p>¹⁶ Ano, z jeho plnosti jsme všichni přijali, a to milost za milostí.</p> <p>¹⁷ Neboť Zákon byl dán prostřednictvím Mojžíše, milost a pravda přišly prostřednictvím Ježíše Krista.</p> <p>¹⁸ Boha nikdo nikdy neviděl; jediný Syn, nakloněný k Otcově náručí, ten nám jej dal poznat.</p>

Johann Wolfgang von Goethe: Faust

1. díl, ve studovně

Knurre nicht, Pudel! Zu den heiligen Tönen,
Die jetzt meine ganze Seel umfassen,
Will der tierische Laut nicht passen.
Wir sind gewohnt, daß die Menschen verhöhnen,
Was sie nicht verstehen,
Daß sie vor dem Guten und Schönen,
Das ihnen oft beschwerlich ist, murren;
Will es der Hund, wie sie, beknurren?

Aber ach! schon fühl ich, bei dem besten Willen,
Befriedigung nicht mehr aus dem Busen quillen.
Aber warum muß der Strom so bald versiegen,
Und wir wieder im Durste liegen?
Davon hab ich so viel Erfahrung.
Doch dieser Mangel läßt sich ersetzen,
Wir lernen das Überirdische schätzen,
Wir sehnen uns nach Offenbarung,
Die nirgends würd'ger und schöner brennt
Als in dem Neuen Testament.
Mich drängt's, den Grundtext aufzuschlagen,
Mit redlichem Gefühl einmal
Das heilige Original
In mein geliebtes Deutsch zu übertragen,
Er schlägt ein Volum auf und schickt sich an.
Geschrieben steht: „Im Anfang war das Wort!“
Hier stock ich schon! Wer hilft mir weiter fort?
Ich kann das Wort so hoch unmöglich schätzen,
Ich muß es anders übersetzen,
Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin.
Geschrieben steht: Im Anfang war der Sinn.
Bedenke wohl die erste Zeile,
Daß deine Feder sich nicht übereile!
Ist es der Sinn, der alles wirkt und schafft?
Es sollte stehn: Im Anfang war die Kraft!
Doch, auch indem ich dieses niederschreibe,
Schon warnt mich was, daß ich dabei nicht bleibe.
Mir hilft der Geist! Auf einmal seh ich Rat
Und schreibe getrost: Im Anfang war die Tat!

(...)

MEPHISTOPHELES tritt, indem der Nebel fällt, gekleidet wie ein fahrender Scholastikus, hinter dem Ofen hervor:

Wozu der Lärm? was steht dem Herrn zu Diensten?
FAUST Das also war des Pudels Kern!
Ein fahrender Skolast? Der Kasus macht mich lachen.
MEPHISTOPHELES Ich salutiere den gelehrten Herrn!
Ihr habt mich weidlich schwitzen machen.
FAUST Wie nennst du dich?
MEPHISTOPHELES Die Frage scheint mir klein
Für einen, der das Wort so sehr verachtet,
Der, weit entfernt von allem Schein,
Nur in der Wesen Tiefe trachtet.
FAUST Bei euch, ihr Herrn, kann man das Wesen
Gewöhnlich aus dem Namen lesen,
Wo es sich allzu deutlich weist,
Wenn man euch Fliegengott, Verderber, Lügner heißt.
Nun gut, wer bist du denn?

překlad Otokar Fischer, Praha: F. Borový 1938

Pudlíku, nekřuč! K melodii svaté,
jež celou mou duši teď vyplňuje,
tvůj zvířecí zvuk se nerýmuje!
Lidé, ti arcí a častokráte
tupí, co nechápou,
a na to, co ruší je a mate,
i je-li to dobré a krásné, jen bručí.
A pes by byl stejný? Též on na to kňučí?

Však běda, nechť sebelepší vůle mě pudí,
už cítím, že úkoj mi netryská z hrudi.
Proč, ba proč jen vyschně zřídlo tak záhy
a znova prahnem po trošce vláhy?
Jak často jsem poznal to rozžízňení!
Leč této slabosti pomoci známe:
Tím víc vše nadsvětské uctíváme
a roztoužení jsme po zjevení,
jež neplá nikde s tou glorií,
jak v knize evangelií.
Text rozevřítí mocnou jat jsem snahou,
bych jednou s poctivou myslí se jal
posvátný tento originál
převádět na svou mateřštinu drahou.
Rozevře svazek a chystá se k práci
Zde: „Na počátku bylo slovo!“ čtu.
Ale jak dále? Nesnáz je hned tu.
Nelze mi slovo přec tak v úctě mítí,
musím to jinak přeložití;
ačli že duch mě řádně osvětil,
stojí tu: Pojem na počátku byl.
Dobře si rozvaž první řádku,
neukvapuj se na počátku!
Že vznikala by z pojmu všechna díla?
Má stati: Na počátku byla síla!
Leč ještě jsem to ani nenapsal,
a cos mě nutká, abych hledal dál.
A náhle, osvěcen, zřím do hlubin.
Já napíšu: Byl na počátku čin!

(...)

MEFISTOFELES vystoupí za kamny, zatím co mlha padá; je oděn v úbor kočovného scholastika

Čím pánu posloužím? Nač tolik hluku?
FAUST Tak tohle bylo jádro pudlíka!
Potulný scholár? Šprým to podařený.
MEFISTOFELES Klanět se vám, čest pro mne veliká.
Vy jste mi zatopil, můj pane přeucený.
FAUST Tvé jméno?
MEFISTOFELES Na to by se neměl ptát,
kdo k slovu chová pohrdání,
kdo věci podstatu chce znát,
na hony vzdálen jalového zdání.
FAUST U vás, vy páni, zvukem jména
též tvářnost duše bývá vyjádřena;
a je to vaše pravá tvář,
ať zní to Belzebub či škůdce nebo lhář.
Nu dobrá, a kdos ty?

Jan 1,1–18

Novum testamentum graece (Nestle–Aland)	JR	Vulgata Clementina (1598)
<p>A 1 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.</p> <p>2 οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν.</p>	<p>Na počátku bylo slovo a to slovo bylo u Boha ano, to slovo byl Bůh (sám). Ten/to byl/o na počátku u Boha.</p>	<p>In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.</p>
<p>3 πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν</p>	<p>Všechno vzniklo skrze něj/j a bez něj nevzniklo nic, co jest.</p>	<p>Omnia per ipsum facta sunt: e t sine ipso factum est nihil, quod factum est.</p>
<p>4 ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων·</p> <p>5 καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.</p>	<p>V něm byl život a ten život byl světlo lidí a to světlo svítí ve tmě a tma je nepohltila.</p>	<p>In ipso vita erat, et vita erat lux hominum: et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.</p>
<p>B 6 Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης·</p> <p>7 οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ.</p> <p>8 οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.</p>	<p>Objevil se (tu) člověk, poslaný od Boha, jménem Jan. Ten přišel kvůli svědectví, aby svědčil o tom světle, aby (tak) všichni skrze něj uvěřili. On tím světlem nebyl, jen aby o tom světle svědčil.</p>	<p>Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.</p>
<p>9 Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.</p>	<p>To pravé světlo tu ovšem bylo, to, které osvětluje každého člověka, a přicházelo do světa.</p>	<p>Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.</p>
<p>10 ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.</p> <p>11 εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.</p> <p>12 ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ,</p> <p>13 οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρῶς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.</p>	<p>Na světě byl a svět skrze něj vznikl a ten svět ho nepoznal. Přišel do své vlasti a jeho vlastní ho nepřijali. Avšak těm, kteří ho přijali, těm, dal právo stát se Božími dětmi; totiž těm, kteří věří v jeho jméno. Ti se nenarodili pokrevně, ani z vůle těla, ani z vůle muže, jsou zrozeni z Boha.</p>	<p>In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.</p>
<p>C 14 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.</p>	<p>A (to) slovo se stalo tělem a stanovalo mezi námi a my jsme viděli jeho slávu, slávu toho jediného, který je od Otce, plný milosti a pravdy.</p>	<p>Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiae et veritatis.</p>
<p>15 Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων· οὗτος ἦν ὃν εἶπον· ὃ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.</p>	<p>Jan o něm vydal svědectví, zvolal: „To je ten, o kterém jsem řekl: „Ten, který (sic) přišel za mnou, ale dostal se přede mne, neboť byl dříve než já.““</p>	<p>Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens: Hic erat quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat.</p>
<p>16 ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος·</p> <p>17 ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.</p>	<p>Z jeho plnosti jsme všichni přijali, a to milost za milost. Zákon byl dán skrze Mojžíše, milost a pravda se uskutečnila skrze Ježíše Krista.</p>	<p>Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.</p>

Poznámky

